

Pulane ya u Funza

TSHIVENDA

LUAMBO LWA HAYANI

THEMO YA 1 & 2

GIREIDI YA

3

Pulane ya u Funza

GIREIDI YA 3 | THEMO YA 1 & 2

TSHIVENDA

Copyright © 2026 National Educational
Collaboration Trust (NECT)

This work is licensed under a Creative Commons
Attribution–NonCommercial–NoDerivatives 4.0
International License (CC BY-NC-ND 4.0).

Additional permissions beyond the scope of this license
may be available. For further information, please
contact the publisher at **materials@nect.org.za**.

First edition, 2026

THEMO YA 1 PULANE YA U FUNZA

U thetshelesa na u amba: Kha vha dīvhadze thero

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwifanyiso na
zwithu zwa
vhukuma zwa
u tana thero
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele u tana thero: Ri fara nyendo**
2. **Kha vha vhudzise mbudziso thalutshedzi kha u tuta ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - Ri nga shumisa tshaka dzifhio dza zwiendedzi musi ri tshi tshimbila?
 - Ni nga takelela u ya mashango dāvha nga tshikepe kana nga bufho?
 - Ni nga tama u enda tshikhalani linwe dūvha? Ngani?
3. **Kha vha ite mapa wa muhumbulo vha tshi shumisa mbudziso idzi na phindulo dza vhagudi.**
4. **Kha vha engedze nga phindulo dzavho kha mapa wa muhumbulo u itela u engedza ndivho ya vhagudi.**
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 2.**
6. **Kha vha vhudze vhagudi vha sumbe kha zwipfhumisa luambo zwa thero.**
 - a. Kha vha vhalele ntha zwipfhumisaluambo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhale navho, kana vha tou tevhedzela vhone musi vha tshi khou vhala:

Ri a enda
Ri enda ri tshi ya kule na tsini,
Ri vhona mashango maswa,
Ra wana khonani ntswa.
Thavha ndapfhu na milambo mihulu.

Ri endiswa u tāvhanya kana ra ongolowa.
Ri enda ri tshi guda zwo fhambanaho.
Lwendo lwa tsini kana lwa kule.
Ri vhuya na zwine ra elelwa.
7. **Kha vha rere na vhagudi nga ha zwipfhumisaluambo.**
 - a. Kha vha vhudzise uri: Ni nga mmbudza uri izwi zwi amba mini? / Ni nga kona u wana phindulo?
 - b. Kha vha tuta wedze vhagudi uri vha nekane mihumbulo.
 - c. Kha vha talutshedze thalutshedzo kana vha nee phindulo nga ndila i tevhelaho: Raimi heyi i ri vhudza uri ri endela kule na tsini. Ra vhona mashango maswa, thavha ndapfhu, milambo mihulu na u vha na khonani ntswa. Musi ri tshi tshimbila ri shumisa vhuendi vhu no tāvhanya kana u ongolowa. Ri vhuya na mihumbulo miswa.

Foniki: U linga hu si ha fomaḽa ha nḽivho ya fonimi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzule vho lugisa Bugu ya u linga vha ḽwale notsi dza vhagudi nga muthihi nga muthihi.**

2. **Kha vha shumise khoudu i sa konḽi vha tshi rekhoda kushumele kwa vhagudi, sa tsumbo:**

1 = ha athu kona

2 = u a kona

3 = u a kona tshoṽhe

3. **Kha vha dzudzanye vhagudi uri vha vha thetshelese.**

- a. Kha vha sumbedze vhagudi nḽila ya 'u vhandela maipfhi' (kha madungo).
- b. Kha vha shumise zwiliwa zwo fhambanaho kha u sumbedzela, sa tsumbo: mu-rambo; ma-vhele, vhu-rotho.

4. **Kha vha mone ni kilasi vha ri vhagudi vha:**

- a. Vhandelele madzina avho, sa tsumbo: Mu-ku-ndi
- b. Kha vha bule mubvumo wa u thoma wa madzina a vhagudi, sa tsumbo: Karabo i thoma nga /k/
- c. Kha vha zwi modeḽe (sumbedzele) kha vhana vha mbo ḽi nga u thoma nga vhagudi vha no konesa.

5. **Zwiṽalusi zwa tshikalo tsha vhukoni:**

1 = Mugudi u ṽoda thuso ya u khunyeledza mishumo vhuvhili hayo.

2 = Mugudi u khunyeledza mishumo muthihi nga eṽhe.

3 = Mugudi u khunyeledza mishumo vhuvhili hayo nga eṽhe.

Muñwalo: U linga hu si ha fomala ha u vhumba maḽedere a u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u putekanya bammbiri ra dovha ra ḽi onyolosa.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarelele kwa penisela.
2. **Kha vha humbele vhagudi vha ṅwale maḽedere a aḽifabethe nga maḽedere maṭuku nga u pomba.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale maḽedere a aḽifabethe nga maḽedere maṭuku nga u pomba ane vha a divha.
 - b. Musi vhagudi vha tshi khou ṅwala, kha vha tshimbile na ḽiḽasi vha thogomele u vhumbe ha maḽedere ha mugudi muñwe na muñwe, luvhilo lwa u ṅwala, saizi ya maḽedere, na nz.
 - c. Kha vha ṭhogomele vhagudi vhane vha kondelwa nga u vhumba maḽedere, khathihi na tshiitisi tsha uri ndi ngani vha tshi kondelwa. Vha dovhe hafhu vha ṭhogomele vhagudi vha sa ḽivhi aḽifabethe.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ḽivhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari ḽa
maranga-
phanda 1

1. **Kha vha ḽivhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri ḽo vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, Lwendo lu takadzaho lwa Shamiso.
 - b. Kha vha ambe uri: Kha tshiṭori itshi Shamiso, musidzana muṭuku wa Zimbabwe, na muṭa wawe vha fara lwendo lwa u ya Zimbabwe. Musi vhe ṅḽilani ya u ya u dalela muṭa wavho, vha ima kha madumba a Great Zimbabwe, he vha guda zwizhi nga ha vhufa havho na mvelele.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi ḽivha nga itshi tshiṭori?
 - d. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṭa kha ṅdivho ṅdivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi na u ṭalutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha ṭalutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri ḽo guda u: U swikelela tsheo nga u tou humbulela.
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Pfhumbudzo ya kilasi yothe

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza
ndowedzo
dza vhagudi
Penisela dza
vhagudi

- Kha vha shumise tshifhinga itshi u gudisa vhagudi nga ha maitele na tsumbandila ya U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila.
- Kha vha shumise tshifhinga itshi u gudisa vhagudi nga ha maitele na tsumbandila ya U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila.

Nzudzanyo

1. Musi tshifhinga tsha U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila tshi tshi thoma, kha vha topole na u gudisa vhatoli (dzimonitha) uri vha kone u netshedza:
 - Bugu dza u Vhala dza Thikho
 - Bugu dza ndowedzo dza vhagudi
2. Kha vha gudise vhagudi u vula Bugu dza u Vhala dza Thikho na bugu dza ndowedzo kha siatari lo teaho.
3. Kha vha talutshedze uri u bva kha Vhege ya 2, nga tshifhinga tsha U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila, vhagudi vha do shuma nga vhavhilihavhili u itela u fhedza mishumo kha Bugu ya u Vhala ya Thikho.

U vhala nga Vhavhili

1. Kha vha talutshedze uri u thoma kha Vhege ya 2 nga tshifhinga tsha GGR, vhagudi vha do shuma nga vhavhilihavhili vha tshi ita nyito.
2. Kha vha sumbedze vhagudi mishumo ya ndowendowe ya duvha.
3. Kha vha vha thuse u talula mishumo muñwe na muñwe, na u pfhesesa zwine zwa fanela u itwa.

U thoma sumbandila dza U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila

1. Kha vha gudise vhagudi nga ha sethe ya sumbandila ine ya shuma kha inwi na kha nyimele yañu.
2. Izwi zwi fanela u katela tsumbandila dzi ngaho:
 - a. Ni tshintshane u vhala na u thetshesela musi ni tshi shuma na phathinara yañu.
 - b. Kha vha shumise ipfhi lavho la nga ngomu / ipfhi la levele ya 1 / ipfhi la u hevhedza.
 - c. Ni songo fhela mbilu nahone ni thuse phathinara yañu.
 - d. Ni songo imisa tshanda kana u dina mudededzi musi vha tshi khou thetshesela uri vha vhale.
 - e. Arali ni tshi toda u ya thoiŋete, shumisani Thendelo ya U ya Thoiŋete.
 - f. Arali ni tshi khou kundelwa, fhirelani kha nyito i no tevhela. Humbelani mugudisi uri vha ni thuse musi vhe na tshifhinga.

U khunyeledza ngudo

1. Kha vha gudise vhagudi u vala Bugu ya u Vhala ya Thikho na bugu dza ndowendowe.

2. Kha vha gudise dzimonithara uri vha kuvhanganye bugu nga u t̃avhanya nahone vho fhumula vha dzi vhuedzedze kha shelufu yavho.
3. Kha vha livhuwe vhagudi kha u d̃idina havho. Kha vha sumbedze zwithu zwi si gathi zwe zwa itwa zwavhuḏi.

Kha vha nweledze rothini na tsumbandila kha vhagudi

1. U itela uri U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa nḏila i shume zwavhuḏi, vhagudi vha tea u d̃ivha zwine zwa lavhelelwa khavho na nḏila ine vha fanela u d̃ifara ngayo.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṱha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, T̃hanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṱori zwoṱhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṱori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṱa d̃ivhaipfhi yavho, nḏivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṱhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari ṽa 2.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha ṭalutshedze uri maipfhi aya a ḡo ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - -endela: U ya huṽwe fhethu, kanzhi nga goloi, bisi, tshidimela kana nga bufho.
 - Zimbabwe: Ndi shango ṽi re Tshipembe ha Afrika, devhula ha Afrika Tshipembe.
 - musanda: Fhethu hu no dzula vhamusanda na muṭanuni wavho kana vhaṭanuni vhavho.
 - vhomakhulukuku: Vhathu vha mutupo wa haṽu vhe vha tshila kalekale, sa makhulukukukuku.
 - zwilala/ zwa matongoni: Zwa kalekale; zwa vhongwaniwapo (sa zwifhaṭo na zwifhori).
3. **Kha vha shumise zwifirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi ṽiṽwe na ṽiṽwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiṽwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi ṽi re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi ṽi amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki: Kha vha vusuludze mibvumo yo funzwaho kha Gireidi ya 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Linga

Sethe yo
fhelelaho ya
garaṭa dza
Firizi

1. **Kha vha dzudze vhagudi fhasi kana kha khaphethe phanda havho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele dzina lavho musi li tshi vhidziwa.
 - b. Musi vha tshi vhidza dzina la mugudi, u tea u vhalala mubvumo wa garaṭa ya firizi ye vha i imisela nṭha.
 - c. Kha vha ite hezwi nga u tsvhanya vhukuma. Vha ite uri zwi vhonele u nga ndi mutambo u takadzaho fhedzi vha thogomele vhagudi vhane vha khou konḑelwa.
 - d. Arali mugudi a khakha, kha vha ri khae 'thetshesani zwavhuḑi' vhone vha bule mubvumo uyo.

Muṅwalo: U linga hu si ha fomaḽa ha u vhumba maḽedere a u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muṅwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u ita u nga ri khou tamba piano.
 - b. Kha vha thogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha humbele vhagudi vha ṅwale maḽedere a alifabethe nga maḽedere danzi / mahulwane nga u pomba.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale maḽedere a alifabethe nga maḽedere danzi / mahulwane nga u pomba ane vha a divha.
 - b. Musi vhagudi vha tshi khou ṅwala, kha vha tshimbile na kilasi vha thogomele u vhumbwa ha maḽedere ha mugudi muṅwe na muṅwe, luvhilo lwa u ṅwala, saizi ya maḽedere, na nz.
 - c. Kha vha thogomele vhagudi vhane vha konḑelwa nga u vhumba maḽedere, khathihi na tshiitisi tsha uri ndi ngani vha tshi konḑelwa.
 - d. Vha dovhe hafhu vha thogomele vhagudi vha sa divhi alifabethe.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari 3

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ḑe vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḑifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanḑa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: Lwendo lu takadzaho lwa Shamiso.
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi ḑo vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siaṭari liṅwe na liṅwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Pfhumbudzo ya kilasi yoṭhe

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza
ṇḑowedzo
dza vhagudi
Penisela dza
vhagudi

- Kha vha shumise tshifhinga itshi u gudisa vhagudi nga ha maitele na tsumbandila ya U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila.
- Kha vha shumise tshifhinga itshi u gudisa vhagudi nga ha maitele na tsumbandila ya U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila.

Nzudzanyo

1. Musi tshifhinga tsha U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila tshi tshi thoma, kha vha topole na u gudisa vhaṭoli (dzimonitha) uri vha kone u ṇetshedza:
 - Bugu dza u Vhala dza Thikho
 - Bugu dza ṇḑowedzo dza vhagudi
2. Kha vha gudise vhagudi u vula Bugu dza u Vhala dza Thikho na bugu dza ṇḑowedzo kha siaṭari 3o teaho.
3. Kha vha ṭalutshedze uri u bva kha Vhege ya 2, nga tshifhinga tsha U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila, vhagudi vha ḑo shuma nga vhavhilihavhili u itela u fhedza mishumo kha Bugu ya u Vhala ya Thikho.

U vhala nga Vhavhili

1. Kha vha tšalutshedze uri u thoma kha Vhege ya 2 nga tshifhinga tsha GGR, vhagudi vha do shuma nga vhavhili vha tshi ita nyito.
2. Kha vha sumbedze vhagudi mishumo ya ndowendowe ya duvha.
3. Kha vha vha thuse u tšalula mushumo muñwe na muñwe, na u pfhesesa zwine zwa fanela u itwa.

U thoma sumbandila dza U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila

1. Kha vha gudise vhagudi nga ha sethe ya sumbandila ine ya shuma kha inwi na kha nyimele yañu.
2. Izwi zwi fanela u katela tsumbandila dzi ngaho:
 - a. Ni tshintshane u vhala na u thetshelesa musi ni tshi shuma na phathinara yañu.
 - b. Kha vha shumise ipfhi lavho la nga ngomu / ipfhi la levele ya 1 / ipfhi la u hevhedza.
 - c. Ni songo fhela mbilu nahone ni thuse phathinara yañu.
 - d. Ni songo imisa tshanda kana u dina mudededzi musi vha tshi khou thetshelesa uri vha vhale.
 - e. Arali ni tshi toda u ya thoiŋete, shumisani Thendelo ya U ya Thoiŋethe.
 - f. Arali ni tshi khou kundelwa, fhirelani kha nyito i no tevhela. Humbelani mugudisi uri vha ni thuse musi vhe na tshifhinga.

U khunyeledza ngudo

1. Kha vha gudise vhagudi u vala Bugu ya u Vhala ya Thikho na bugu dza ndowendowe.
2. Kha vha gudise dzimonithara uri vha kuvhanganye bugu nga u tšavhanya nahone vho fhumula vha dzi vhuwedzedze kha shelufu yavho.
3. Kha vha livhuwe vhagudi kha u dīdina havho. Kha vha sumbedze zwithu zwi si gathi zwe zwa itwa zwavhudi.

Kha vha nweledze rothini na tsumbandila kha vhagudi

1. U itela uri U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila i shume zwavhudi, vhagudi vha tea u dīvha zwine zwa lavhelelwa khavho na ndila ine vha fanela u dīfara ngayo.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi na u rera nga thero ya tshifanyiso

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.

a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:

- lwendo: U tshimbila u tshi bva huṅwe u tshi ya huṅwe, kanzhi lu vha lwo lapfa nga maanda, u fana na u tshimbila nga goloi kana nga tshidimela.
- suthukheisi/ suthkheisi: Bege khulwane ine na i shumisa u hwala zwiambaro zwanu na zwiṅwe zwithuvho musini tshi fara lwendo.
- -paka/ -dzhenisa/ -longa: U vhea zwiambaro zwanu na zwiṅwe zwithuvho ngomu ha shuthukheisi/ suthkheisi kana bege musini tshi fara lwendo.
- -pakulula: U bvisa zwiambaro na zwiṅwe zwithu kha bogisi la zwiambaro musino swika huṅwe fhethu, kana ni tshi vhuya hayani.
- thikhithi: Tshipiḽa tsha bammberi kana tsha u tshimbila ngatsho tsha didzhitala tshi ni tendelaho u tshimbila nga bisi, tshidimela kana bufho.

b. Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṅwe na liṅwe.

2. U fhaṭa kha ndivho ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.

a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 4.

b. Kha vha vhudze vhagudi mafhungo a tevhelaho nga ha tshifanyiso:

- Vhathu vha tshimbila vha tshi tandula fhethu huswa, vha tshi vhona kutshilele kwo fhambanaho, u takadzwa nga zwithu zwi no nga zwi na khombonyana, u digeḽa na u aluwa sa vhathu.
- Mbuno nthihi ine ya ita uri vhathu vha tshimbile ndi u toḽa u tshenzhela dziṅwe mvelele.
- Phukha dzi a tshimbilavho! Dzinwe phukha, sa zwiṅoni, khovhe ya vhimbi, ṅwaha muṅwe na muṅwe dzi tshimbila kilomitha dza maanda uri dzi wane zwiliwa, thama kana mutsho wa u dudela.

3. Kha vha rere nga thero ya tshifanyiso.

a. Kha vha shumise mbudziso dzi tevhelaho u itela u rera nga tshifanyiso nga ṅila i tevhelaho:

- Kha vha vhudzise mbudziso ya u thoma.
- Kha vha vhudze vhagudi uri vha rere nga mbudziso na phathinara dzavho.
- Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi nga muthihi nga muthihi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
- Kha vha fhaṭe ndivho ine vhagudi vha vha vho no vha nayo nga u lulamisa u sa pfhesesana na nga u kovhelana mafhungo a elanaho na thero.
- Kha vha dovholole maitele aya na mbudziso dzoṭhe.

4. **Mbudziso:**

- a. No no vhuya na endela huṅwe fhethu? No ya ngafhi?
- b. Ni nga tshimbila na ya thavhani kana bitshini? Ndi mini?
- c. Ni vhona unga u tshimbila zwi a takadza? Ndi nga mini kana ndi nga mini zwi sa takadzi?

Foniki: Muvhidzelo - Maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-MISWA:
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ṅdowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale nomboro 1–10 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṅwale tsini na nomboro 1–10: vele, swela, bebe, wana, ḽisani, hwelele, putela, phophi, yeneyo, rerani
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṅwale maipfhi maṭanu kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṅwe na ḽiṅwe.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwalulule vhukhakhi havho nga ṅḽila yo teaho.
3. **Kha vha ṭhogomele khaedu dza vhagudi**

Muñwalo: U linga hu si ha fomala ha muñwalo, u tou fombe na nungo dza u ñwala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḁana.
 - b. Kha vha thogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha ñwale mafhungo a tevhelaho kha bodo: Ndi pfhi _____. Ndi na miñwaha ya _____.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole na u fhedzisa mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - b. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi uri vha khou toḁa u vhona uri vha nga ñwala mafhungo nga ndila yo teaho lungana nga minete mitanu.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha thome u ñwala, vha songo ima u swikela vha tshi vha vhudza uri vha ime.
3. **Kha vha thogomele luvhilo lwa muñwalo wa vhagudi, u tou fombe na nungo dza u ñwala.**
 - a. Musi vhagudi vha tshi khou ñwala, kha vha tshimbile na kilasi vha thogomele vhagudi vhane vha kondelwa nga u tou fombe kha u ñwala kana u sa vha na nungo dza u ñwala– vhane vha dzulela u u dzhia tshifhinga tsha u awela lunzhi.
 - b. Nga murahu ha minete ya 5, kha vha vhudze vhagudi vha ri 'imani.'
 - c. Kha vha vhudzise vhagudi uri vha vhale uri vho kona u ñwala mafhungo mavhili lungana.
 - d. Kha vha tuxuwedze vhagudi – vha vha vhudze uri ñwaha uno, vhothe vha ḁo vha kona u ñwala nga u tavhanya, na u ñwala nga ndila yo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari 3

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhudifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: Lwendo lu takadzaho lwa Shamiso.
 - d. Kha vha ambe uri: Kha tshiṭori itshi Shamiso, musidzana muṭuku wa Zimbabwe, na muṭa wawe vha fara lwendo lwa u ya Zimbabwe. Musi vhe ngilani ya u ya u dalela muṭa wavho, vha ima kha madumba a Great Zimbabwe, he vha guda zwinzhi nga ha vhufa havho na mvelele.
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari 1ṁwe na 1ṁwe 1a tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha ṭalutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe divhamaipfhi musi vha tshi ṭangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U swikelela tsheo nga u tou humbulela.
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi zwifhio zwine ra nga bvumba zwine muñwali a si ri vhudze zwone? Ndi zwifhio zwine na nga bvumba nga ha mihumbulo / vhudipfhi ha vhabvumbedzwa?

U n̄wala: Kha vha ḡivhadze na u ita ṇḡowendḡowe ya TKL

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
A hu ṭḡḡei
zwishumiswa

1. **Kha vha ḡivhadze u tou fombe kha TKL (Tshivhumbeo na Kushumisele kwa Luambo).**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, ino vhege ri ḡo sedza kha: U shumisa maiti (maipfhi a sumbedzaho nyito) kha tshifhinga tshi ḡaho u n̄wala nga ha tshin̄we tshithu tshine a tshi athu itea.
 - b. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo: Ndi ḡo ya holodeini.
 - c. Kha vha ṭalutshedze TKL mafhungoni: Maipfhi 'ḡo ya' ndi maiti kha fhungo ili. Ip̄fhi 'ḡo' li ri vhudza uri nyito a i athu bvelela. I ḡo bvelela kha tshifhinga tshi ḡaho.
2. **Kha vha ite ṇḡowendḡowe ya TKL na vhagudi.**
 - a. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo: Ndiya vhengeleni.
 - b. Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ri shandula hani aya mafhungo a ya kha tshifhinga tshi ḡaho/ likhathi la ndo?
 - c. Kha vha ite tsukanyamihumbulo na vhagudi: Shandulani ili fhungo li ye kha tshifhinga tshi ḡaho/ likhathi la ndo. (Ndi ḡo ya vhengeleni.)
3. **Kha vha n̄ee vhagudi tshifhinga tsha u ita ṇḡowendḡowe ya TKL nga muthihi muthihi.**
 - a. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo:
 - Ndi gudela mulingo.
 - Ndi tamba na khonani dzanga.
 - Ndi ya holodeini.
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri: Shandulani ili fhungo li ye kha tshifhinga tshi ḡaho/ likhathi la ndo.
 - c. Kha vha n̄ee vhagudi minete i si gathi ya u khunyeledza mushumo.
4. **Kha vha ṭole u pfhesesa ha vhagudi.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhe fhethu huthihi.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - c. Kha vha sumbedze: Ip̄fhi 'ḡo' li kha fhungo lin̄we na lin̄we li sumbedza tshifhinga tshi ḡaho/ likhathi la ndo.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: U shuma na Zwigwada

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza
ndowedzo
dza vhagudi

Penisela dza
vhagudi

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

- Kha vha shumise tshifhinga itshi u gudisa vhagudi nga ha maitele na tsumbandila ya U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila.
- Kha vha shumise tshifhinga itshi u gudisa vhagudi nga ha maitele na tsumbandila ya U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila.

Nzudzanyo

1. Kha vha ite maitele a rothini u itela u dzudza vhagudi nga vhavhilivhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho na bugu dza ndowedzowe.
2. Kha vha vhudze kilasi uri vha do vha sumbedza zwine vha fanela u ita musi vha tshi vhidza tshigwada uri tshi vhale.

Zwigwada zwa u Vhala

1. Kha vha vhone uri vho dzudza vhagudi nga zwigwada zwa vhukoni vhu fanaho zwa U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila.
2. Kha vha vhudze vhagudi dzina la tshigwada tshavho. Nzhele: Vhagudi a vha kombetshedzwi u dzula kha zwigwada izwi.
3. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha divhe dzina la tshigwada tshavho – kha vha tambe mitambo ya u khwatḥisa hezwi. Sa tsumbo, kha vha vhudze vhagudi vhoṭhe vha re kha tshigwada tsha Mbiḍi uri vha ime; vha vhudze vhagudi vhoṭhe vha tshigwada tsha Ndau uri vha vhee zwanda zwavho kha ṭhoho, nz.

U vhidza Tshigwada tsha u Vhala

1. Kha vha humbudze vhagudi uri tshikhala tsha U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila tshi ngafhi.
2. Kha vha humbudze vhagudi uri vha de na Bugu dza u Vhala dza Thikho musi vha tshi da u vhala.
3. Kha vha humbudze vhagudi nga ha sumbandila: musi vha tshi vha vhidza, vha fanela u ṭavhanya u ya tshikhalani vho fhumula, a vha faneli u thithisa vhaṇwe vhagudi.
4. Kha vha vhidze tshigwada uri tshi dzule tshikhalani tsha u vhala.
5. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vha na Bugu dza u vhala dza Thikho.
6. Kha vha vha ṭalutshedze uri musi vho no fhedza mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya ḍuvha, vha do thetshesela vhagudi vha tshi vhala zwi re kha dziṇwe bugu dza u vhala (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho/dzo Linganyiswaho dzi re hone).
7. Kha vha ite ndowedzowe ya u phakhela sethe ya bugu dza u vhala yo teaho, na u vhudza vhagudi uri vha vule bugu kha siaṭari lo khethiwaho.

8. Tshi tevhelaho, kha vha ite ndowendowe ya u kuvhanganya bugu dza u vhala, kana u vha phakhela uri vha tuwe nadzo mahayani. (Hezwi zwi bva kha mugudisi ene mune kha kha pholisi ya tshikolo).
9. Kha vha tendele kilasi yothe i vha nee vhupfhiwa nga ha kushumele kwavho.
10. Kha vha dovholole na tshigwada tshi tevhelaho.
11. Kha vha ite zwenezwi na zwigwada zwinzhi nga hune vha nga kona ngaho nga tshifhinga tshenetsho.

U khunyeledza ngudo

1. Kha vha gudise vhagudi u vala Bugu ya u Vhala ya Thikho na bugu dza ndowendowe.
2. Kha vha gudise dzimonithara uri vha kuvhanganye bugu nga u tsvhanya nahone vho fhumula vha dzi vhuedzedze kha shelufu yavho.
3. Kha vha livhuwe vhagudi kha u didina havho. Kha vha sumbedze zwithu zwi si gathi zwa itwa zwavhudi.

Kha vha nweledze rothini na tsumbandila kha vhagudi

1. U itela uri U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila i shume zwavhudi, vhagudi vha tea u divha zwine zwa lavhelelwa khavho na ndila ine vha fanela u difara ngayo.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Manwalwa na Bugu dza Zwiitori zwothe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiitori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhat'a divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwothe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: Muvhidzelo – Mafhungo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale tḥoho, 'Muvhidzelo'.
 - b. Kha vha vhidzele mafhungo a tevhelaho uri vhagudi vha a ṅwale:
 - Bigiri i a fhisesa mulomo i na tie.
 - Vha takalela vhana vha no shuma.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṅwale mafhungo mavhili kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṅwe na ḽiṅwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwalulule vhukhakhi havho nga ṅḽila yo teaho.
3. **Kha vha tḥogomele khaedu dza vhagudi.**

Muṅwalo: U linga hu si ha fomaḽa ha vhunzani ha muṅwalo wo dziaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muṅwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḽana.
 - b. Kha vha tḥogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha ṅwale mafhungo a tevhelaho kha bodo:**
Zwine nda zwi takalela
Ndi takalela u play _____.
Ndi takalela u eat _____.
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole na u fhedzisa mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha shumise muṅwalo wa u gandḽisa kana wa u pomba wavhuḽi, wa khwiṅe nga vhudele.
3. **Kha vha tḽe vhunzani ha muṅwalo wo dziaho wa vhagudi.**
 - a. Musi vhagudi vha tshi khou ṅwala, kha vha tshimbile na kiḽasi vha tshi tḥogomela vhagudi vhane vha khou konḽelwa nga u ṅwala zwavhuḽi.
 - b. Kha vha ṅee thikhedzo malugana na nyimele, ya kufarele kwa penisela na kuṅwalele.
 - c. Kha vha tḽuwedze vhagudi – vha vha vhudze uri ṅwaha uno, vhoṽhe vha ḽo vha kona u ṅwala nga u tḽavhanya, na u ṅwala nga ṅḽila yo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari 3

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ḡe vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḡifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: Lwendo lu takadzaho lwa Shamiso
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U swikelela tsheo nga u tou humbulela
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Ndi zwifhio zwine ra nga bvumba zwine muñwali a si ri vhudze zwone? Ndi zwifhio zwine na nga bvumba nga ha mihumbulo / vhuḡipfhi ha vhabvumbedzwa?.
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga nḡila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari 3 inwe na 3 inwe 3a tshiṭori, nga u tou elela na nga nḡila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari 3a marangaphanda u itela u modela tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga nḡila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kiḡasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U ñwala: Mugudisi vha modela u pulana kha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ñwala

1. **Kha vha ñivhadze tthoho ya mañwalwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha mumono uno ri ño ñwala: Fhethu hune na ño hu endela liñwe ñuvha.
2. **Kha vha tñutshedze phindulo yavho ya mushumo wa u ñwala nga u tou amba, vha sa athu ñwala. Vha shumise fureme / muhanga wa u ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Liñwe ñuvha, ndi tñoda u endela...
3. **Kha vha modela u pulana ha mushumo wa u ñwala kha bodo.**
 - a. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa dini tshine tsha sumbedza: Fhethu hune na ño ya hone.
 - b. Kha vha shumise mapa wa muhumbulo u pulana tshiñtori tshavho:
 - Ndi ño ya ngafhi?
 - Ndi ño tuwa na nnyi?
 - Ndi ño tuwa nga mini?
 - Ndi ño ita mini?
 - Ndi ño vhona mini?
 - Ndi ño ñipfha hani?
4. **Kha vha ite uri vhagudi vha humbule.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: matshelo, ni ño pulana mañwalwa a vhoiwe. Ni ñe na mihumbulo ya vhoiwe matshelo.

Fureme ya u ñwala:

Liñwe ñuvha, ndi tñoda u endela...

Ndi ño tuwa na...

Ndi ño tuwa nga...

Musi ndi tshi swika heneffho, ndi ño...

Ndi ño vhona...

Ndi ño pfha...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: U shuma na Zwigwada

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza
ndowedzo
dza vhagudi

Penisela dza
vhagudi

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

- Kha vha shumise tshifhinga itshi u gudisa vhagudi nga ha maitele na tsumbandila ya U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila.
- Kha vha shumise tshifhinga itshi u gudisa vhagudi nga ha maitele na tsumbandila ya U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila.

Nzudzanyo

1. Kha vha ite maitele a rothini u itela u dzudza vhagudi nga vhavhilivhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho na bugu dza ndowendowe.
2. Kha vha vhudze kilasi uri vha do vha sumbedza zwine vha fanela u ita musi vha tshi vhidza tshigwada uri tshi vhale.

Zwigwada zwa u Vhala

1. Kha vha vhone uri vho dzudza vhagudi nga zwigwada zwa vhukoni vhu fanaho zwa U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila.
2. Kha vha vhudze vhagudi dzina la tshigwada tshavho. Nzhele: Vhagudi a vha kombetshedzwi u dzula kha zwigwada izwi.
3. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha divhe dzina la tshigwada tshavho – kha vha tambe mitambo ya u khwatḥisa hezwi. Sa tsumbo, kha vha vhudze vhagudi vhoṭhe vha re kha tshigwada tsha Mbiḍi uri vha ime; vha vhudze vhagudi vhoṭhe vha tshigwada tsha Ndau uri vha vhee zwanda zwavho kha ṭhoho, nz.

U vhidza Tshigwada tsha u Vhala

1. Kha vha humbudze vhagudi uri tshikhala tsha U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila tshi ngafhi.
2. Kha vha humbudze vhagudi uri vha de na Bugu dza u Vhala dza Thikho musi vha tshi da u vhala.
3. Kha vha humbudze vhagudi nga ha sumbandila: musi vha tshi vha vhidza, vha fanela u ṭavhanya u ya tshikhalani vho fhumula, a vha faneli u thithisa vhaṇwe vhagudi.
4. Kha vha vhidze tshigwada uri tshi dzule tshikhalani tsha u vhala.
5. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vha na Bugu dza u vhala dza Thikho.
6. Kha vha vha ṭalutshedze uri musi vho no fhedza mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya divha, vha do thetshesela vhagudi vha tshi vhala zwi re kha dziṇwe bugu dza u vhala (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho/dzo Linganyiswaho dzi re hone).
7. Kha vha ite ndowendowe ya u phakhela sethe ya bugu dza u vhala yo teaho, na u vhudza vhagudi uri vha vule bugu kha siṭari lo khethiwaho.
8. Tshi tevhelaho, kha vha ite ndowendowe ya u kuvhanganya bugu dza u vhala, kana u vha phakhela uri vha tuwe nadzo mahayani. (Hezwi zwi bva kha mugudisi ene muṇe kha kha pholisi ya tshikolo).

9. Kha vha tendele kilasi yothe i vha nee vhuphiwa nga ha kushumele kwavho.
10. Kha vha dovholole na tshigwada tshi tevhelaho.
11. Kha vha ite zwenezwi na zwigwada zwinzhi nga hune vha nga kona ngaho nga tshifhinga tshenetsho.

U khunyeledza ngudo

1. Kha vha gudise vhagudi u vala Bugu ya u Vhala ya Thikho na bugu dza ndowendowe.
2. Kha vha gudise dzimonithara uri vha kuvhanganye bugu nga u tshanyanya nahone vho fhumula vha dzi vhuwedzedze kha shelufu yavho.
3. Kha vha livhuwe vhagudi kha u didina havho. Kha vha sumbedze zwithu zwi si gathi zwe zwa itwa zwavhudi.

Kha vha nweledze rothini na tsumbandila kha vhagudi

1. U itela uri U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila i shume zwavhudi, vhagudi vha tea u divha zwine zwa lavhelelwa khavho na ndila ine vha fanela u difara ngayo.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwothe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwothe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-MISWA:
Muhanga wa therisano:

Muhumbulo
muhulwane
wa tshiṭori
itshi ndi...

Ndo takalela
mubvum-
bedzwa...
ngauri...

Ndo guda
uri...

Ndi vhona
u nga zwo
khakhea /
zwo luga
musi...
ngauri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṅwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso ṅwe na ṅwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḁo muṅwe na muṅwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḁo ita mushumo wa u ṅekedza u amba kana wa Oraḁa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha TA sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki: U linga hu si ha fomaḷa ha u khouda

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḷa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale ṭhoho ine ya ri, 'Zwoṭhe nga ha ṅhe.'
 - b. Kha vha ṅwale zwirangi zwa mafhungo a tevhelaho kha bodo:
Zwoṭhe nga ha ṅhe
Ndi pfhi...
Ndi dzula na...
Khonani dzanga ndi...
Ndi takalela u...
A thi takaleli u...
Mbekanyamushumo ya TV ine nda i funesa ndi...
Ndi takalela hezwi nga uri...
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole vha fhedzise.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha shume nga vhone vhane.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale maipfhi nga ṅḱila ine a pfhala ngayo – a zwi na ndavha arali vha ita vhukhaxhi.
3. **Kha vha ṭhogomele ṅḱivho ya foniki na vhuḱifulufheli ha vhagudi.**
 - a. Ndi vhagudi vha fhio vhane vha fhedza mafhungo nga u vhuḱifulufheli?
 - b. Ndi vhagudi vha fhio vhane vha shumisa ṅḱivho yavho ya foniki u khouda maipfhi manzhi nga ṅḱila yo teaho?
 - c. Ndi vhagudi vha fhio vhane vha kondelwa u khouda maipfhi?

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuh u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 3

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuh u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: Lwendo lu takadzaho lwa Shamiso
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri ḑo ola na u ṅwala nga ha tshipiḑa tshine ra tshi funesa tsha tshiṭori.
2. **Kha vha modeḽe mushumo nga ṅḑila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha bonye maṭo vha ḑiite u nga vha khou humbula.
 - b. Kha vha bonyolole maṭo vha ri: Tshipiḑa tshine nda tshi funesa kha tshiṭori ndi musi...
 - c. Kha vha lingedze u sa nanga tshipiḑa tsha mafhungo tshine tsha tou vha khagala sa tsumbo yavho.
 - d. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa konḑi kha bodo. Musi vha tshi khou ola, kha vha ṭalutshedze zwine vha khou ola.
 - e. Engedzani mafhungo 1–2 nga ha tshifanyiso tshanu: Ndo takalela...
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha bonye maṭo vha humbule nga ha tshipiḑa tshine vha tshi funesa kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ri: Neani muhumbulo wanu, ni songo kopolola tsumbo yanga.
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi uri vha bonyolole maṭo avho vha haseledze nga phindulo dzavho na phathinara dzavho.
 - d. Nga murahu, kha vha laedze vhagudi u ola tshipiḑa itshi tsha tshiṭori kha bugu dzavho dza u ṅḑowedzo.
 - e. Kha vha thuse vhagudi u engedza fhungo kana mafhungo 1–2 kha tshifanyiso tshavho.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muṅwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kiḽasi.

U ṅwala: Pulane ya vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ṅwala

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha ṭhoḥo ya maṅwalwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha mumono uno ri ḡo ṅwala: Fhethu hune na ḡo hu endela ḽiṅwe ḡuvha.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha phindulo dzavho nga ha ṭhoḥo ya maṅwalwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, zwino humbulani uri ni ḡo fhindulisa hani ṭhoḥo ya maṅwalwa.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi u kovhelana muhumbulo wavho na phathinara.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho na kilasi.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u pulana maṅwalwa avho kha bugu dzavho dza ṅḡowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: zwino shumisani mapa wa muhumbulo u itela u rekhoda mihumbulo yaṅu na u dzudzanyela mushumo wa u ṅwala.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi u pulana.**
 - a. Kha va ri: Mmbudzeni nga ha mihumbulo yaṅu.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kongelwa u khunyeledza mushumo wavho wa mapa wa muhumbulo.

Fureme ya u ṅwala:

ḽiṅwe ḡuvha, ndi ṭḡḡa u endela...

Ndi ḡo ṭuwa na...

Ndi ḡo ṭuwa nga...

Musi ndi tshi swika henefho, ndi ḡo...

Ndi ḡo vhona...

Ndi ḡo pfha...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: U shuma na Zwigwada

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza
ndowedzo
dza vhagudi

Penisela dza
vhagudi

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

- Kha vha shumise tshifhinga itshi u gudisa vhagudi nga ha maitele na tsumbandila ya U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila.
- Kha vha shumise tshifhinga itshi u gudisa vhagudi nga ha maitele na tsumbandila ya U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila.

Nzudzanyo

1. Kha vha ite maitele a rothini u itela u dzudza vhagudi nga vhavhilivhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho na bugu dza ndowendowe.
2. Kha vha vhudze kilasi uri vha do vha sumbedza zwine vha fanela u ita musi vha tshi vhidza tshigwada uri tshi vhale.

Zwigwada zwa u Vhala

1. Kha vha vhone uri vho dzudza vhagudi nga zwigwada zwa vhukoni vhu fanaho zwa U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila.
2. Kha vha vhudze vhagudi dzina la tshigwada tshavho. Nzhele: Vhagudi a vha kombetshedzwi u dzula kha zwigwada izwi.
3. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha divhe dzina la tshigwada tshavho – kha vha tambe mitambo ya u khwatḥisa hezwi. Sa tsumbo, kha vha vhudze vhagudi vhoṭhe vha re kha tshigwada tsha Mbiḍi uri vha ime; vha vhudze vhagudi vhoṭhe vha tshigwada tsha Ndau uri vha vhee zwanda zwavho kha ṭhoho, nz.

U vhidza Tshigwada tsha u Vhala

1. Kha vha humbudze vhagudi uri tshikhala tsha U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila tshi ngafhi.
2. Kha vha humbudze vhagudi uri vha de na Bugu dza u Vhala dza Thikho musi vha tshi da u vhala.
3. Kha vha humbudze vhagudi nga ha sumbandila: musi vha tshi vha vhidza, vha fanela u ṭavhanya u ya tshikhalani vho fhumula, a vha faneli u thithisa vhaṇwe vhagudi.
4. Kha vha vhidze tshigwada uri tshi dzule tshikhalani tsha u vhala.
5. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vha na Bugu dza u vhala dza Thikho.
6. Kha vha vha ṭalutshedze uri musi vho no fhedza mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya divha, vha do thetshesela vhagudi vha tshi vhala zwi re kha dziṇwe bugu dza u vhala (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho/dzo Linganyiswaho dzi re hone).
7. Kha vha ite ndowendowe ya u phakhela sethe ya bugu dza u vhala yo teaho, na u vhudza vhagudi uri vha vule bugu kha siṭari lo khethiwaho.
8. Tshi tevhelaho, kha vha ite ndowendowe ya u kuvhanganya bugu dza u vhala, kana u vha phakhela uri vha tuwe nadzo mahayani. (Hezwi zwi bva kha mugudisi ene muṇe kha kha pholisi ya tshikolo).

9. Kha vha tendele kilasi yoṭhe i vha nee vhupphiwa nga ha kushumele kwavho.
10. Kha vha dovholole na tshigwada tshi tevhelaho.
11. Kha vha ite zwenezwi na zwigwada zwinzhi nga hune vha nga kona ngaho nga tshifhinga tshenetsho.

U khunyeledza ngudo

1. Kha vha gudise vhagudi u vala Bugu ya u Vhala ya Thikho na bugu dza ndowendowe.
2. Kha vha gudise dzimonithara uri vha kuvhanganye bugu nga u ṭavhanya nahone vho fhumula vha dzi vhuedzedze kha shelufu yavho.
3. Kha vha livhuwe vhagudi kha u ḡidina havho. Kha vha sumbedze zwithu zwi si gathi zwe zwa itwa zwavhudi.

Kha vha nweledze rothini na tsumbandila kha vhagudi

1. U itela uri U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ṅdila i shume zwavhudi, vhagudi vha tea u ḡivha zwine zwa lavhelelwa khavho na ṅdila ine vha fanela u ḡifara ngayo.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṱha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwaṅu: Bugu Khulwane, Ṭhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Nyito ya u nkedza u Amba / Oraġa

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu tōgei
zwishumiswa

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi uri vha lavhelese vhagudiswa ngavho vha tshi ita nyito ya u nkedza u amba / Oraġa.**
2. **Kha vha humbudze vhagudi mushumo u tevhelaho: Sumbedzani ni ambe**
 - a. Kha vha imisele nṭha tshithu kana tshifanyiso tshe vha ḡa natsho u itela u ri sumbedza.
 - b. Kha vha ri vhudze nga ha tshithu tshenetsho kana tshifanyiso. Kha vha ambe uri:
 - Nṃamusi ndi ḡo ni vhudza nga ha...
 - Ndi... (muelo, muvhala, tshileme, vhuvha, na zwiṃwevho.)
 - I shumiswa u...
 - Ndi a tshi takalela ngauri...
 - c. Nga murahu, kha vha vhudzise kṃlasi: Naa hu na mbudziso?
 - d. Arali hu na ane a vha na mbudziso, kha vha lingedze nga nungo dzoṭhe u i fhindula.
3. **Kha vha humbudze vhagudi zwikili zwi tevhelaho zwa u nkedza u amba:**
 - a. Musi vha tshi khou aṇḡadza vha humbule u:
 - U fara tshithu kana tshifanyiso tshavho uri muṃwe na muṃwe a tshi vhone
 - Kha vha ambe mafhungo avho nga mutevhe wo teaḡo
 - Kha vha ambe tshithu luthihi – vha songo dovholola
 - Kha vha ambele nṭha, nga ipfhi ḡi pfhalaho
4. **Kha vha vhidze vhagudi vho nangiwaḡo nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito dzavho dza u nkedza u amba / oraġa.**
 - a. Kha vha fhaṭe fulufhelo ḡa mugudi muṃwe na muṃwe nga u vha livhuwa kha u ita nyito dzavho dza u nkedza u amba / oraġa na nga u nṃea vhupfhiwa havhuḡi ha mvelelo dzavho.
 - b. Mafheloni a ngudo, kha vha nṃee kṃlasi nyangaredzo ya vhupfhiwa havhuḡi ha mvelelo dzavho u itela u khwiṃisa u nkedza u amba / oraġa. Sa tsumbo: Ndo vha ndi tshi khou kundelwa u pfha vhaṃwe vha vhoiwe. Ndi khou humbela uri ni lingedze u isa maipfhi a vhoiwe nṭha uri ni pfhale – ri tea u pfha zwine na khou amba ngazwo.

Foniki: Kha vha vusuludze mibvumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:

Garaṭa dza
Firizi: v, d

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vusuludze mubvumo 1: v**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
2. **Kha vha vusuludze mubvumo 2: d**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 9.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḽila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḽila.

Muñwalo: Kha vha gudise kuvhumbelwe kwa leḡere liṭuku la mupombo/ la u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u ita u nga ri khou tamba piano.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḡila ya u vhumba:** *k*
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ñwala nga tshandḡa tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshandḡa tshavho tsha uḡa u vhumba leḡere: *k*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ñwala nga tshandḡa tsha uḡa uri vha vhumbe leḡere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshandḡa tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba:** *k*
 - a. Kha vha vha vhudze uri: Ñwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṇu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ñwala:** *k*
 - a. Kha vha ri: Ñwalani leḡere kha bugu yaṇu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha ṭole kuñwalele kwa maḡere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Maṅwalwa,
siaṭari la
maranga-
phanda 15

1. **Kha vha divhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri do vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, Nyendo dza Mashudu.
 - b. Kha vha ambe uri: Mashudu na khotsi awe vha vhala bugu i no pfhi 'Maḍembe Maswa a Sumbe a Lifhasi' Nge vha lavhelesa zwifanyiso na nga u vhala nga ha fhethu ha sumbe hu no mangadza, Mashudu na khotsi awe vha pfha u nga vho tandula lifhasi lothe.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṭa kha ndivho ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha nee vhagudi na u talutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Maṅwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha talutshedze tshithathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri do guda u: U wana na u elelwa zwidodombedzwa.
 - b. Kha vha talutshedze vhagudi tshithathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 9.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 2.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha ṭalutshedze uri maipfhi aya a ḁo ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - khephsheni: Fhungo lipfufhi li re nga fhasi ha tshifanyiso li no ri vhudza uri tshifanyiso tshi sumbedza mini.
 - -dala: U ya u ṭolela muṁwe muthu kana fhethu lwa tshifhinganyana.
 - ṭhalutshedzo/mbuletshedzo: Maipfhi ane a ri vhudza uri tshithu tshi na mbonalo ifhio, tshi pfhala nga ṁdilade, kana tshipfuludzea nga ṁdilade.
 - maswina: Vhathu kana zwigwada zwa vhathu zwine sa khou andana nahone zwi nga fhedza zwi tshi khou lwa.
 - thovhele: Lushaka lwa murangaphanda, u fana na khosi.
3. **Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṁwe na liṁwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiṁwe tshithu arali zwi tshi konadzea

I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo

V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini

A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki: Kha vha vusuludze mibvumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:

Garaṭa dza
Firizi: h, vh

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vusuludze mubvumo 1: h**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
2. **Kha vha vusuludze mubvumo 2: vh**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 10.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeja mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeje nḡila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḡila.

Muñwalo: Kha vha gudise kuvhumbele kwa maḽedere danzi / mahulwane nga u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḽana.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḽila ya u vhumba:** *K*
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṛwala nga tshandḽa tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshandḽa tshavho tsha uḽa u vhumba ḽedere, *K*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṛwala nga tshandḽa tsha uḽa uri vha vhumbe ḽedere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshandḽa tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba:** *K*
 - Kha vha vha vhudze uri: Ṽwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṇu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ṛwala:** *K*
 - a. Kha vha ri: Ṽwalani ḽedere kha bugu yaṇu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha ṭole kuṛwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhalala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhalala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari 17

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhalala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ḡe vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḡifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhalala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanḡa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhalala nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: Nyendo dza Mashudu
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi ḡo vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siaṭari 17 na 17.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 10.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelisa na u amba: U anetshela zwiṭori nga ndila ya vhusiki

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **U lugisela vhagudi u anetshela zwiṭori nga ndila ya vhusiki.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu ya u Vhala ya Thikho kha siatari ja 12.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha lavhelese tshifanyiso.**
 - a. Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi mini zwine na khou vhona kha tshifanyiso itshi?
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri muṁwe na muṁwe wavho u tea u sika nganeapfhufhi nga ha tshifanyiso.**
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha nga sika hani tshiṭori tshavho. Kha vha vha vhudze uri:**
 - a. Vha ṅee mubvumbedzwa muṁwe na muṁwe dzina kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ambe hune mafhungo a khou bvelela hone.
 - c. Tshiṭori tshanu tshi fanela u vha na mathomo, mutumbu na magumo.
 - d. Tshifanyiso itshi tshi sumbedza tshipida tsha tshiṭori tshanu fhedzi.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mathomo a tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mutumbu wa tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza magumo a tshiṭori tshanu.
 - e. Ni nga thoma tshiṭori tshanu nga u ri:
 - ____ koni u lundela...
 - ____ o vha e ndilani...
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha khunyeledze nyito.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi uri vha humbule nga ha tshiṭori tshavho vho fhumula.
 - b. U bva afho, kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u anetshela tshigwada tshavho zwiṭori zwavho. Vha nga shumisa 'thanda ya u amba kana tombo' kha hezwi.
 - c. Musi vhagudi vha tshi khou bvela phanda na u amba, kha vha tshimbile na kilasi vha thetshelise.
6. **Kha vha pendele ngudo nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhidze mugudi muthihi uri a kovhelane tshiṭori tshawe na kilasi kana vha vhudzise vhagudi vha 1–2 mbudziso nga ha zwiṭori zwa tshigwada tshavho.
 - Kha vha vhudzise uri: Tshiṭori tsha X tsho vha tshi tshi amba nga ha mini?
 - Kha vha vhudzise uri: Ndi zwifhio zwe na zwi takalela kha tshiṭori tsha X?

- b. Kha vha nee kilasi nyangaredzo ya mvelelo u itela u khwinisa tshiṭori tshavho.

Sa tsumbo: Kanzhi, mathomoni a tshiṭori, ri amba nga ha uri tshiṭori tshi khou bvelela ngafhi, na uri vhabvumbedzwa ndi vhonnyi. Tshifhingani tshi daho, lingedzani u katela enea mafhungo kha mafhungo aṇu.

Foniki: Kha vha vusuludze muvanganyo / mutanganyiso

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vusuludze muvanganyo/mutanganyiso: s+w**
 - a. Kha vha ṅwale themba mbili dzo fhambanaho kha bodo.
 - b. Kha vha humbele mugudi uri a vhale mubvumo muṅwe na muṅwe a kone u vanganya / tanganya mibvumo.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana a shumisaho muvanganyo wonoyo.
2. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 11.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe ṅdila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅdila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo nga u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u isela minwe yashu nṱha na fhasi.
 - b. Kha vha ṱhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana vha sumbedze nḽila ya u ṅwala maipfhi a tevhelaho nga u pomba:** *Kaka. hake*
 Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṱaluse hune vha thoma hone, nḽila ya kuṱumele kwa mitshila vhukati ha maipfhi.
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale maipfhi nga u pomba kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze u: vhumbwa ha maḽedere, ṱuma musi vha tshi ṅwala nga u pomba na u sia zwikhala zwo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 15

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhudifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: Nyendo dza Mashudu
 - d. Kha vha ambe uri: Mashudu na khotsi awe vha vhala bugu i no pfhi 'Maḁembe Maswa a Sumbe a Lifhasi' Nge vha lavhelesa zwifanyiso na nga u vhala nga ha fhethu ha sumbe hu no mangadza, Mashudu na khotsi awe vha pfha u nga vho tandula lifhasi loṭhe.
 - e. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari linwe na linwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha talutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe divhamaipfhi musi vha tshi tangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U wana na u elelwa zwidodombedzwa
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Zwiṇwe zwiṭori zwi na zwidodombedzwa zwinzhi! Ni lingedza hani u zwi humbula?

U ñwala: Mugudisi vha modela u ita mvetamveto

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ñwala

1. **Kha vha dovhe hafhu u ñvhadza ñhoho ya mañwalwa na ñhoëa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha mumono uno ri ño ñwala: Fhethu hune na ño hu endela ñiñwe ñuvha.
 - b. Kha vha ñalutshedze ñhoëa dza mushumo:
 - Lushaka: U toolola / u anetshela ha muthu ene muñe
 - Mafhungo / pharagirafu: Ñwalani phara i re na mafhungo a no hovhelela rathi.
 - TKL: Ñwalani zwi kha tshifhinga tshidaho.
2. **Kha vha modela mushumo kha bodo.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi mihumbulo yavho u bva kha mapa wa muhumbulo wavho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi ñdila ya u shumisa fureme / muhanga wa u ñwala vha tshi shumisa pulane yavho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome u ñwala kha bugu dzavho ñdowedzo.**
 - Kha vha vhudze vhagudi uri: zwino shumisani pulane yañu u shumisa fureme / muhanga wa u ñwala.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi u thoma u ñwala.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: kha ri sedze mapa wa muhumbulo wañu ri dovhe ri u shumise u thoma u ñwala.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kondelwa u shumisa fureme / muhanga wa u ñwala.

Fureme ya u ñwala:

Ñiñwe ñuvha, ndi ño ña u endela...

Ndi ño ñuwa na...

Ndi ño ñuwa nga...

Musi ndi tshi swika henefho, ndi ño...

Ndi ño vhona...

Ndi ño pfha...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḑivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 12.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḑuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḑe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḑa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḑa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: Kha vha ite ndowendowe ya muvanganyo na mufhandekanyo / mupaḏukanyo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha ole thebuḽu vha ṅwale mibvumo i tevhelaho kha thebulu:** *v, d, h, vh, s, w, e, a, u, i, y, l*
 - a. Kha vha sumbe mubvumo muṅwe na muṅwe u re kha thebuḽu vha ambe mubvumo.
 - b. Kha vha sumbe mubvumo muṅwe na muṅwe kha thebuḽu vha humbele vhagudi vho fhambanaho uri vha i vhale.
2. **Khha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u fhaṭa ipfhi.**
 - a. Kha vha humbule nga ha ipfhi ḽine vha nga ḽi fhaṭa vha tshi khou shumisa mibvumo i bvaho kha thebuḽu.
 - b. Kha vha sumbe mubvumo wa u thoma, vha bule uyo mubvumo, vha u ṅwale kha bodo.
 - c. Kha vha dovholole hezwi kha mibvumo yoṭhe i re kha ipfhi.
 - d. Kha vha tshimbidze munwe wavho fhasi ha ipfhi vha vanganye / ṭanganye mibvumo u itela u vhala ipfhi.
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha fhaṭe maipfhi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha 2–3 uri vha fhaṭe maipfhi vha tshi shumisa maitele a fanaho.
 - b. Kha vha khakhulule vhukhaxhi vhuṅwe na vhuṅwe vhune vhagudi vha vhu ita.
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuna.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari ḽa 13.
 - b. Kha vha vhalele ṅṭha ḽiṅwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maṅwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṅwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo nga u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḁana.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe kana vha sumbedze ndila ya u ñwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:** *A hake gege a fode.*
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha ṭaluse hune vha thoma hone, ndila ya kuṭumele kwa mitshila vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ñwale mafhungo nga u pomba kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze u: vhumbwa ha maḽedere, ṭuma musi vha tshi ñwala nga u pomba na u sia zwikhala zwo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari ḽa 17

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ḽe vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḽifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: Nyendo dza Mashudu
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U wana na u elelwa zwidodombedzwa
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Zwiñwe zwiṭori zwi na zwidodombedzwa zwinzhi! Ni lingedza hani u zwi humbula?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga nḽila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṯha siaṭari ḽiñwe na ḽiñwe ḽa tshiṭori, nga u tou elela na nga nḽila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari ḽa marangaphanda u itela u modeḽa tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga nḽila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kiḽasi yoṯhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U n̄wala: Mvetamveto ya vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
n̄wala

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u n̄wala na t̄hōdeā dza hone.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: n̄amusi ri d̄o khunyeledza u n̄wala: Fhethu hune na d̄o hu endela l̄iñwe d̄uvha.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha bvele phanda na u n̄wala kha bugu dzavho dza ndowedzo.**
3. **U fhambanya.**
 - a. Kha vha tshimbile na k̄lasi vha thuse vhagudi vhane vha khou kondelwa u shumisa fureme / muhanga wa u n̄wala.
 - b. Kha vhagudi vhane vha kona kha vha engedze nyito u vha t̄ut̄uwedza: Engedzani l̄iñwe fhungo kha zwe na n̄wala.
4. **Kha vha n̄ee vhagudi tshuñwahaya sa zwine zwa t̄odeisa zwone.**
 - a. Kha vha t̄alutshedze vhagudi uri vha tea u fhedza mvetamveto yavho ya tshuñwahaya arali vha sa athu fhedza.

Fureme ya u n̄wala:

L̄iñwe d̄uvha, ndi t̄oda u endela...

Ndi d̄o t̄uwa na...

Ndi d̄o t̄uwa nga...

Musi ndi tshi swika henefho, ndi d̄o...

Ndi d̄o vhona...

Ndi d̄o pfha...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-MISWA:
Bugu ya u Vhala ya Thikho

Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho (dzi songo netshe-dzwaho nga NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 13.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Muhanga wa
therisano:

Muhumbulo
muhulwane
wa tshiṭori
itshi ndi...

Ndo takalela
mubvum-
bedzwa...
ngauri...

Ndo guda
uri...

Ndi vhona
u nga zwo
khakhea /
zwo luga
musi...
ngauri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṅwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso ṅwe na ṅwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḏo muṅwe na muṅwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḑo ita mushumo wa u ṅekedza u amba kana wa Oraḽa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha TA sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki: Muvhidzelo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu ṭodei
zwishumiswa

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ṅdowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale nomboro 1–5 kha lukombo lwa siaṭari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṅwale tsini na nomboro 1–5: vala, duda, hana, mulovha, miswaswo
 - teach learners that the /n/ at the end of autumn is silent
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea: PHSEN22
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṅwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṅwe na ḽiṅwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwalulule vhukhakhi havho nga ṅḽila yo teaho.
3. **Kha vha ṭhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṭanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari ḽa 15.
 - b. Kha vha vhalele ṅṭha ḽiṅwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maṅwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṅwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuh u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 17

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuh u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: Nyendo dza Mashudu
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri ḑo ḑiitela magumo ashu o fhambanaho kha tshiṭori.
2. **Kha vha modeḽe mushumo nga nḑila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha bonye maṭo vha ḑiite u nga vha khou humbula.
 - b. Kha vha bonyolole maṭo vha vha ri: Hmm, ndo humbula magumo o fhambanaho a tshiṭori.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi muhumbulo wavho wa magumo o fhambanaho.
 - d. Kha vha lingedze u humbula nga ha magumo a songo ḑowealeho – tshithu tshine vhagudi vha nga si tshi humbule.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u ita mushumo wa the task:**
 - a. Kha vha ri: Bonyani maṭo ni humbule nga ha magumo a songo ḑowealeho kha tshiṭori. Ni songo kopa muhumbulo wanga, ndi khou ni humbela uri ni shumise muhumbulo waṅu.
 - b. Kha vha ri: Bonyololani maṭo ni kovhelane magumo na phathinara yaṅu.
 - c. Musi vhagudi vha kati na u amba nga ha mihumbulo yavho, kha vha tshimbile na kiḽasi u nea thikhedzo ine ya ṭodea.
 - d. Mafheloni a ngudo, kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane na kiḽasi magumo avho.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha nee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muñwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kiḽasi.

U ṅwala: Mugudisi vha modeḷa u dzudzanya na u dzudzanya ha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE 11

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u ṅwala na ṭhodea dza hone: Fhethu hune na ḑo ya hone.**
2. **Kha vha ḑivhadze mutevhe wa u ṭola wa u dzudzanya**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: ṇamusi ri ḑo dzudzanya maṅwalwa ashu ri tshi shumisa mutevhe wa u dzudzanya:
 - Mafhungo / pharagirafu: Ṇwalani phara i re na mafhungo a no hovhelela rathi.
 - TKL: Ḳiiti, kana ipfhi Ḳi sumbedzaho nyito, Ḳi sumbedza uri nyito a i athu itea.
3. **Kha vha modeḷe u dzudzanya.**
 - a. Kha vha ṅwale fhungo kha bodo Ḳine Ḳa vha na vhukhakhi.
4. **Kha vha sumbedze vhagudi ṇḑila ya u dzudzanya vhukhakhi uho.**
5. **Kha vha vhudze vhagudi u vhala na u dzudzanya maṅwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino ndi tshifhinga tsha u vhala na u dzudzanya maṅwalwa a vhoiwe.
 - b. Kha vha tshimbile na ḱilasi vha thuse vhagudi vhane vha khou tambula u vhala na u dzudzanya maṅwalwa avho.
6. **Kha vha ṇee vhagudi mushumo u bva kha Bugu ya Mushumo ya DBE.**
 - a. Musi vhagudi vha tshi fhedza u dzudzanya, vha ṭalutshedze uri vha tea u shuma kha bugu yavho ya mushumo ya DBE.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi u ita mushumo wa:
 - Bugu ya Mushumo ya DBE siṭari Ḳa: 42
 - Kha vha khunyeledze nyito ya 'Kha ri Ṇwale i re nga fhasi kha siṭari.
 - Ṇwalulani Ḳiṇwe na Ḳiṇwe Ḳa mafhungo aya, ni tshi thoma nga: Matshelo.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 15.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṭhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha ḏivhadze thero

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwifanyiso na
zwithu zwa
vhukuma zwa
u ṯana thero
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele u ṯana thero: Ri lugisa zwithu**
2. **Kha vha vhudzise mbudziso ṯhalutshedzi kha u ṯuṯula ṉdivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - U ṉwala hu shumiselwa mini?
 - Ndi nga mini vhathu vha tshi ṉwala?
 - Ndi zwishumiswa zwifhio zwine zwa shumiswa kha u ṉwala?
3. **Kha vha ite mapa wa muhumbulo vha tshi shumisa mbudziso idzi na phindulo dza vhagudi.**
4. **Kha vha engedze nga phindulo dzavho kha mapa wa muhumbulo u itela u engedza ṉdivho ya vhagudi.**
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṯari la 17.**
6. **Kha vha vhudze vhagudi vha sumbe kha zwipfhumisa luambo zwa thero.**
 - a. Kha vha vhalele ṉtha zwipfhumisaluambo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhale navho, kana vha tou tevhedzela vhone musi vha tshi khou vhala
Tsha kule tshi wanwa nga muhovhi.
7. **Kha vha rere na vhagudi nga ha zwipfhumisaluambo.**
 - a. Kha vha vhudzise uri: Ni nga mmbudza uri izwi zwi amba mini? / Ni nga kona u wana phindulo?
 - b. Kha vha ṯuṯuwedze vhagudi uri vha ṉekane mihumbulo.
 - c. Kha vha ṯalutshedze ṯhalutshedzo kana vha ṉee phindulo nga ṉdila i tevhelaho: Murero hoyu u amba uri vhathu vhane vha bvelela kha zwipikwa zwavho ndi vhane vha isa phanda na u lingedza vha tshi shuma nga maanda.

Foniki: Kha vha vusuludze mibvumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:

Garaṭa dza
Firizi: g, m

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vusuludze mubvumo 1: g**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
2. **Kha vha vusuludze mubvumo 2: m**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 19.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḽila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḽila.

Muñwalo: Kha vha gudise kuvhumbelwe kwa leḏere liṭuku la mupombo/ la u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u ita u nga ri khou tamba piano.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḓila ya u vhumba:** *ℓ*
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṛwala nga tshanda tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshanda tshavho tsha uḽa u vhumba leḏere: *ℓ*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṛwala nga tshanda tsha uḽa uri vha vhumbe leḏere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshanda tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba:** *ℓ*
 - a. Kha vha vha vhudze uri: Ṽwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṇu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ṛwala:** *ℓ*
 - a. Kha vha ri: Ṽwalani leḏere kha bugu yaṇu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha ṭole kuṛwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Maṅwalwa,
siaṭari la
maranga-
phanda 29

1. **Kha vha divhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri do vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, Kilasi yo tshinyadzwaho.
 - b. Kha vha ambe uri: Mveledzo o vha o takala nga maanda ngauri nga Lavhutani nga masiari, Vho Raulisa, mugudisi wa Mveledzo vho nanga mushumo we Mveledzo a ṅwala vha u nambatedza kha nothisibodo. Fhedziha, musi Mveledzo na vhane a dzhena navho kilasini nthihi vha tshi swika tshikoloni nga Musumbuluwo nga matsheloni, vho wana kilasi yavho yo tshinyadzwa kana lakatedzwa! Itshi tshiṭori tshi talutshedza uri kilasi yo lakatedzwa hani na uri yo vhekanywa hani hafhu.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
 - d. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṭa kha ndivho ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha nee vhagudi na u talutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Maṅwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha talutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri do guda u: U swikelela tsheo nga u tou humbulela.
 - b. Kha vha talutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 19.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 17.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha talutshedze uri maipfhi aya a do ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - -lugisa: U ita uri tshithu tshi dovhe tshi shume hafhu kana u tshi lugisa.
 - -tshinya: U khakhisa kushumele kwa tshithu kana u shandula nzuelele yatsho.
 - u humbela pfharelo: U amba uri “Ndo khakha” musi wo vhaisa muṅwe muthu kana wo khakha.
 - khwairi: Tshigwada tsha vathu vha no imba khathihi.
 - nga vhuronwane/ nga u londa: U tou fombe kha u ita zwithu nga ngona u sa khakhi kana wa vhaaisala.
3. **Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṅwe na liṅwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiṅwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki: Kha vha vusuludze mibvumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:

Garaṭa dza
Firizi: b, w

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vusuludze mubvumo 1: b**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
2. **Kha vha vusuludze mubvumo 2: w**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 20.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḽila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḽila.

Muñwalo: Kha vha gudise kuvhumbele kwa maḽedere danzi / mahulwane nga u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u monisela zwinungo kha tshanda tsha uḽa na tsha monde.
 - b. Kha vha ṱhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḽila ya u vhumba: *L***
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanda tsha monde vha kwatame vha vhee ṱhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshanda tshavho tsha uḽa u vhumba ḽedere, *L*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanda tsha uḽa uri vha vhumbe ḽedere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshanda tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba: *L***
 - Kha vha vha vhudze uri: Ṽwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṅu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ṅwala: *L***
 - a. Kha vha ri: Ṽwalani ḽedere kha bugu yaṅu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kḽasi vha ṱole kuṅwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhalala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhalala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siatari la 31

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhalala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhothe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhalala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanḁa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhalala nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe thoho ya tshitori: Kilasi yo tshinyadzwaho.
 - b. Kha vha talutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa thoho ya tshitori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshitori tshi do vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siatari linwe na linwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi tumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 20.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi na u rera nga thero ya tshifanyiso

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.

a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:

- -haswela: U lugisa tshithu tsho tshinyalaho kana tsho ṭahalaho uri tshi vhonele tshi tshi nga tshiswa.
- -runga: U ṭumekanya zwipiḁa zwa malabi hu tshi shumiswa ṇelete na harane.
- ṇelete: Ndi tshishumiswa tshisekene, tshi no ṭṭhavha tshi re na buli tshine tsha ni thusa ni tshi runga.
- harane: Luḁali lusekene lu no shumiswa hu tshi rungiwa kana u lugiswa malabi.
- hamula: Ndi tshi shumiswa tshi na thoho l no lemela l kha thanda, l shumiswa u ombela zwibigiri.

b. Kha vha shumise zwitirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṇwe na liṇwe.

2. U fhaṭa kha ṇdivho ṇdivho ine mugudi a vha o no vha nayo.

a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 21.

b. Kha vha vhudze vhagudi mafhungo a tevhelaho nga ha tshifanyiso:

- Zwishumiswa sa hamula, zwikuruḁirava, na guḽuu zwi ri thusa u lugisa zwithu zwi no nga thoyi na zwiṇwe zwithu zwo vundeaho.
- Madokotela vha a kona u lugisa marambo o vundeaho nga u shumisa semende yo khetheaho, ine ya thusa uri shamboḽi dovhe li fhole, li khwaṭheḽi tou tswititi.
- Phukha nnzhi dzi a kona u lugisa zwithu nga ṇḁila yazwo. Sa tsumbo, zwiṇwe zwiṇoni zwi shumisa matope kana matope o ṭangana na mahatsi u fhaṭa na u lugisa zwitaha zwazwo.

3. Kha vha rere nga thero ya tshifanyiso.

a. Kha vha shumise mbudziso dzi tevhelaho u itela u rera nga tshifanyiso nga ṇḁila i tevhelaho:

- Kha vha vhudzise mbudziso ya u thoma.
- Kha vha vhudze vhagudi uri vha rere nga mbudziso na phathinara dzavho.
- Kha vha vhudze vhagudi vha si gathi nga muthihi nga muthihi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
- Kha vha fhaṭe ṇdivho ine vhagudi vha vha vho no vha nayo nga u lulamisa u sa pfhesesana na nga u kovhelana mafhungo a elanaho na thero.
- Kha vha dovholole maitele aya na mbudziso dzoṭhe.

4. **Mbudziso:**

- No no vhuya na thusa u lugisa tshinwe tshithu? Tsho vha tshi mini?
- Ndi mini tshine na humbula uri tshi a konḡesa u lugisa?
- Ndi mini zwiḡwe zwithu zwine na tazwi lugisa? kalela u guda u zwi lugisa?

Foniki: Kha vha vusuludze muvanganyo / mutanganyiso

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

**ZWISHU-
MISWA:**
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

- Kha vha vusuludze muvanganyo/mutanganyiso: /+w**
 - Kha vha ḡwale themba mbili dzo fhambanaho kha bodo.
 - Kha vha humbele mugudi uri a vhale mubvumo muḡwe na muḡwe a kone u vanganya / tanganya mibvumo.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana a shumisaho muvanganyo wonoyo.
- Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siḡari ḡa 22.
 - Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḡa mushumo muḡwe na muḡwe.
 - Kha vha modeḡe ḡdila ya u shuma mishumo yoḡhe yo ḡwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḡo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaḡwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ḡdila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo nga u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u putekanya bammbiri ra dovha ra li onyolosa.
 - b. Kha vha tlogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana vha sumbedze ndila ya u ñwala maipfhi a tevhelaho nga u pomba:** *lima. Dakalo*
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha tɔaluse hune vha thoma hone, ndila ya kutumele kwa mitshila vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ñwale maipfhi nga u pomba kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze u: vhumbwa ha maledere, tuma musi vha tshi ñwala nga u pomba na u sia zwickhala zwo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 31

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhudifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: Kilasi yo tshinyadzwaho.
 - d. Kha vha ambe uri: Mveledzo o vha o takala nga maandā ngauri nga Lavhutānu nga masiari, Vho Raulisa, mugudisi wa Mveledzo vho nanga mushumo we Mveledzo a ñwala vha u nambatedza kha nothisibodo. Fhedziha, musi Mveledzo na vhane a dzhena navho kilasini nthihi vha tshi swika tshikoloni nga Musumbuluwo nga matsheloni, vho wana kilasi yavho yo tshinyadzwa kana lakatedzwa! Itshi tshiṭori tshi ṭalutshedza uri kilasi yo lakatedzwa hani na uri yo vhekanywa hani hafhu.
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha ṭalutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe divhamaipfhi musi vha tshi ṭangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U swikelela tsheo nga u tou humbulela.
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi zwifhio zwine ra nga bvumba zwine muñwali a si ri vhudze zwone? Ndi zwifhio zwine na nga bvumba nga ha mihumbulo / vhudipfhi ha vhabvumbedzwa?

U n̄wala: Kha vha ñivhadze na u ita ndowendowe ya TKL

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
A hu ñodei
zwishumiswa

1. **Kha vha ñivhadze u tou fombe kha TKL (Tshivhumbeo na Kushumisele kwa Luambo).**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, ino vhege ri ño sedza kha: U shumisa zwiðevhe kha u sumbedza maipfhi e muñwe muthu a amba (maipfhi maambiwa).
 - b. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo: Ndi pfhana na u lugisa zwithu, hu amba Teboho.
 - c. Kha vha ñalutshedze TKL mafhungoni: Maipfhi a re ngomu ha zwiðevhe ndi e Teboho a amba ene muñe. Maipfhi aya a vhidzwa u pfhi ndi maipfhi maambiwa.
2. **Kha vha ite ndowendowe ya TKL na vhagudi.**
 - a. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo: Kea: Baisigira yanga yo tshinyala.
 - b. Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ri nga shumisa hani zwiðevhe kha u shandula fhungo ili ña vha maipfhi maambiwa?
 - c. Kha vha ite tsukanyamihumbulo na vhagudi:
 1. Tingedzelani ili fhungo nga zwiðevhe: "Baisigira yanga yo tshinyala"
 2. Dzhenisani khoma i tshi rangela zwiðevhe: "Baisigira yanga yo tshinyala,"
 3. Dzhenisani uri ndi nnyi we a amba maipfhi zwi tshi tevhela kothesheni (muredzo): "Baisigira yanga yo tshinyala," hu amba Kea.
3. **Kha vha ñee vhagudi tshifhinga tsha u ita ndowendowe ya TKL nga muthihi muthihi.**
 - a. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo:
 - Neo: Ndi pfhana na u thusa vhathu.
 - Dan: Penisela yanga yoneyone.
 - Zoleka: Ndi ene khonani yanga ya mbiluni.
 - b. Kha vha ñalutshedze vhagudi uri: Shumisani zwiðevhe kha u shandula mafhungo aya a vhe maipfhi maambiwa.
 - c. Kha vha ñee vhagudi minete i si gathi ya u khunyeledza mushumo.
4. **Kha vha ñole u pfhesesa ha vhagudi.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhe fhethu huthihi.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - c. Kha vha sumbedze: Zwiðevhe zwi shumiswa kha u sumbedza maipfhi e muñwe muthu a amba (maipfhi maambiwa).

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 22.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: Kha vha ite ndowendowe ya muvanganyo na mufhandekanyo / mupaḏukanyo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha ole thebuḽu vha ṅwale mibvumo i tevhelaho kha thebulu:** *g, m, b, w, l, u, a, n, i, e, d*
 - a. Kha vha sumbe mubvumo muṅwe na muṅwe u re kha thebuḽu vha ambe mubvumo.
 - b. Kha vha sumbe mubvumo muṅwe na muṅwe kha thebuḽu vha humbele vhagudi vho fhambanaho uri vha i vhale.
2. **Khha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u fhaṭa ipfhi.**
 - a. Kha vha humbule nga ha ipfhi ḽine vha nga ḽi fhaṭa vha tshi khou shumisa mibvumo i bvaho kha thebulu.
 - b. Kha vha sumbe mubvumo wa u thoma, vha bule uyo mubvumo, vha u ṅwale kha bodo.
 - c. Kha vha dovholole hezwi kha mibvumo yoṭhe i re kha ipfhi.
 - d. Kha vha tshimbidze munwe wavho fhasi ha ipfhi vha vanganye / ṭanganye mibvumo u itela u vhala ipfhi.
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha fhaṭe maipfhi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha 2–3 uri vha fhaṭe maipfhi vha tshi shumisa maitele a fanaho.
 - b. Kha vha khakhulule vhukhakhi vhuṅwe na vhuṅwe vhune vhagudi vha vhu ita.
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṅa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 23.
 - b. Kha vha vhalele ṅṭha ḽiṅwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maṅwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṅwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo nga u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u monisela zwinungo kha tshanda tsha uḽa na tsha monde.
 - b. Kha vha ṱhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe kana vha sumbedze nḽila ya u ṅwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:** *Dakalo u a lima.*
 - a. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṱaluse hune vha thoma hone, nḽila ya kuṱumele kwa mitshila vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale mafhungo nga u pomba kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze u: vhumbwa ha maḽedere, ṱuma musu vha tshi ṅwala nga u pomba na u sia zwikhala zwo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari 1a 31

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ḡe vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḡifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: Kilaṣi yo tshinyadzwaho
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U swikelela tsheo nga u tou humbulela.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Ndi zwifhio zwine ra nga bvumba zwine muñwali a si ri vhudze zwone? Ndi zwifhio zwine na nga bvumba nga ha mihumbulo / vhuḡipfhi ha vhabvumbedzwa?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga nḡila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari 1iñwe na 1iñwe 1a tshiṭori, nga u tou elela na nga nḡila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari 1a marangaphanda u itela u mode1a tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga nḡila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kilaṣi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U n̄wala: Mugudisi vha modeḽa u pulana kha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
n̄wala

1. **Kha vha ḽivhadze t̄hoḽo ya maṇwalwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha mumono uno ri ḽo n̄wala: Nḽila ye na lugisa ngayo tshiṇwe tshithu
2. **Kha vha t̄alutshedze phindulo yavho ya mushumo wa u n̄wala nga u tou amba, vha sa athu n̄wala. Vha shumise fureme / muhanga wa u n̄wala.**
 - a. Kha vha ambe uri: L̄iṇwe ḽuvha, ndo vhona...
3. **Kha vha modeḽe u pulana ha mushumo wa u n̄wala kha bodo.**
 - a. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa dini tshine tsha sumbedza: Tshithu tsho tshinyalaho tshine na ḽo n̄wala nga hatsho.
 - b. Kha vha shumise mapa wa muhumbulo u pulana tshiṭori tshavho:
 - a. Ndi mini tshe tsha tshinyala?
 - b. Ndo ḽipfha hani?
 - c. Ndo ita mini u thoma?
 - d. Ndo ḽipfha hani nga murahu?
 - e. Ndo tshi lugisa hani?
4. **Kha vha ite uri vhagudi vha humbule.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: matshelo, ni ḽo pulana maṇwalwa a vhoiwe. Ni ḽe na mihumbulo ya vhoiwe matshelo.

Fureme ya u n̄wala:

L̄iṇwe ḽuvha, ndo vhona...

Ndo pfha...

Nda ri, "..."

Tsha u thoma...

Tshi tevhelaho...

Mafheleloni tsho dzudzanyea nahone nḽe...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-MISWA:
Bugu ya u Vhala ya Thikho

Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho (dzi songo netshe-dzwaho nga NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 23.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-MISWA:
Muhanga wa therisano:

Muhumbulo
muhulwane
wa tshiṭori
itshi ndi...

Ndo takalela
mubvu-
mbedzwa...
ngauri...

Ndo guda
uri...

Ndi vhona
u nga zwo
khakhea /
zwo luga
musi...
ngauri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṅwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso ṅwe na ṅwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḏo muṅwe na muṅwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḑo ita mushumo wa u ṅekedza u amba kana wa Oraḽa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha TA sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki: Muvhidzelo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu tōdei
zwishumiswa

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṛwale nomboro 1–5 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṛwale tsini na nomboro 1–5: gudani, malume, bubele, wana, lwisa
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṛwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea: Wanani bugu ya miswayo yone.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṛwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṛwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṛwe na ḽiṛwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṛwalulule vhukhakhi havho nga ṇḽila yo teaho.
3. **Kha vha tḥogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṭanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 25.
 - b. Kha vha vhalele ṇṭha ḽiṛwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maṛwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṇḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṛwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḽe ṇḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṛwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṇḽila.

U vhalu (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuhu u Vhalu

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Maṅwalwa,
siaṭari la 29

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuhu u Vhalu.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: Kilasi yo tshinyadzwaho
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri ḑo anetshela nga tshipiḑa tshine ra tshi funesa tsha tshiṭori.
2. **Kha vha modeje mushumo nga ṅila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha bonye maṭo vha ḑiite u nga vha khou humbula.
 - b. Kha vha ri: Irini ndi humbule – ndi tea u ni vhudza tshipiḑa tshine nda tshi funesa tsha tshiṭori nga maipfhi anga.
 - c. Kha vha bonyolole maṭo vha vhudze vhagudi nga tshipiḑa tshine vha tshi funesa tsha tshiṭori nga maipfhi avho.
 - d. Kha vha lingedze u sa nanga tshipiḑa tsha mafhungo tshine tsha tou vha khagala sa tsumbo yavho.
 - e. Kha vha anetshela tshipiḑa itshi tsha tshiṭori nga mutevhe wo teaho.
 - f. Kha vha katele zwidodombedzwa zwa ndeme, u fana na madzina a vhabvumbwedzwa.
 - g. Kha vha ṭalutshedze uri ndi nga mini vha tshi takalela tshipiḑa itshi tsha tshiṭori.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha bonye maṭo vha humbule nga ha tshipiḑa tshine vha tshi funesa kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ri: Nḑani muhumbulo waṅu, ni songo kopolola tsumbo yanga.
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi uri vha bonyolole maṭo avho vha tshintshane u haseledza nga phindulo dzavho na phathinara dzavho nga tshipiḑa tshine vha tshi funesa kha tshiṭori.
 - d. Musi vhagudi vha tshi khou amba nga ha tshiṭori, kha vha tshimbile na kilasi vha ṅee thikhedzo ine ya ṭodea.
 - e. Mafheloni a ngudo, kha vha vhidze vhagudi vha 1–2 uri vha anetshela kilasi tshipiḑa tshine vha tshi funesa kha tshiṭori.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muṅwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kilasi.

U ṅwala: Pulane ya vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ṅwala

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha ṭhoḥo ya maṅwalwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha mumono uno ri ḑo ṅwala: Ngila ye na lugisa ngayo tshiṅwe tshithu
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha phindulo dzavho nga ha ṭhoḥo ya maṅwalwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, zwino humbulani uri ni ḑo fhindulisa hani ṭhoḥo ya maṅwalwa.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi u kovhelana muhumbulo wavho na phathinara.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho na kilasi.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u pulana maṅwalwa avho kha bugu dzavho dza ṅdowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: zwino shumisani mapa wa muhumbulo u itela u rekhoda mihumbulo yaṅu na u dzudzanyela mushumo wa u ṅwala.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi u pulana.**
 - a. Kha va ri: Mmbudzeni nga ha mihumbulo yaṅu.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kongelwa u khunyeledza mushumo wavho wa mapa wa muhumbulo.

Fureme ya u ṅwala:

Liṅwe ḑuvha, ndo vhona...

Ndo pfha...

Nda ri, "..."

Tsha u thoma...

Tshi tevhelaho...

Mafheleloni tsho dzudzanyea nahone nṅe...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 25.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṱhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Nyito ya u nekedza u Amba / Ora^{la}

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Vhagudi vho
nangiwaho
vha tea
u da na
tshithu kana
tshifanyiso
tsha nyito ya
'Sumbedzani
ni ambe'

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi uri vha lavhelese vhagudiswa ngavho vha tshi ita nyito ya u nekedza u amba / Ora^{la}.**
2. **Kha vha humbudze vhagudi mushumo u tevhelaho: Sumbedzani ni ambe**
 - a. Kha vha imisele n^{tha} tshithu kana tshifanyiso tshe vha da natsho u itela u ri sumbedza.
 - b. Kha vha ri vhudze nga ha tshithu tshenetsho kana tshifanyiso. Kha vha ambe uri:
 - N^{amusi} ndi do ni vhudza nga ha...
 - Ndi... (muelo, muvhala, tshileme, vhuvha, na zwiⁿwevho.)
 - I shumiswa u...
 - Ndi a tshi takalela ngauri...
 - c. Nga murahu, kha vha vhudzise kⁱlasi: Naa hu na mbudziso?
 - d. Arali hu na ane a vha na mbudziso, kha vha lingedze nga nungo dzo^{the} u i fhindula.
3. **Kha vha humbudze vhagudi zwikili zwi tevhelaho zwa u nekedza u amba:**
 - a. Musi vha tshi khou an^{da}za vha humbule u:
 - U fara tshithu kana tshifanyiso tshavho uri muⁿwe na muⁿwe a tshi vhone
 - Kha vha ambe mafhungo avho nga mutevhe wo tea^{ho}
 - Kha vha ambe tshithu luthi^{hi} – vha songo dovholola
 - Kha vha ambele n^{tha}, nga ipfhi li pfhalaho
4. **Kha vha vhidze vhagudi vho nangiwaho nga muthi^{hi} nga muthi^{hi} uri vha ite nyito dzavho dza u nekedza u amba / ora^{la}.**
 - a. Kha vha fha^{te} fulufhelo la mugudi muⁿwe na muⁿwe nga u vha livhuwa kha u ita nyito dzavho dza u nekedza u amba / ora^{la} na nga u nea vhupfhiwa havhu^{di} ha mvelelo dzavho.
 - b. Mafheloni a ngudo, kha vha nee kⁱlasi nyangaredzo ya vhupfhiwa havhu^{di} ha mvelelo dzavho u itela u khwiⁿisa u nekedza u amba / ora^{la}. Sa tsumbo: Ndo vha ndi tshi khou kundelwa u pfha vhaⁿwe vha vhoiwe. Ndi khou humbela uri ni lingedze u isa maipfhi a vhoiwe n^{tha} uri ni pfhale – ri tea u pfha zwine na khou amba ngazwo.

Foniki: Kha vha vusuludze mibvumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:

Garaṭa dza
Firizi: k, ḡ

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vusuludze mubvumo 1: k**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
2. **Kha vha vusuludze mubvumo 2: ḡ**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 27.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḷa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḷe ṅdila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḡ ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅdila.

Muñwalo: Kha vha gudise kuvhumbelwe kwa leḡere liṭuku la mupombo/ la u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u ita u nga ri khou tamba piano.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḡila ya u vhumba: *MV***
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ñwala nga tshandḡa tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshandḡa tshavho tsha uḡa u vhumba leḡere: *MV*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ñwala nga tshandḡa tsha uḡa uri vha vhumbe leḡere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshandḡa tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba: *MV***
 - a. Kha vha vha vhudze uri: Ñwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṇu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ñwala: *MV***
 - a. Kha vha ri: Ñwalani leḡere kha bugu yaṇu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha ṭole kuñwalele kwa maḡere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Maṅwalwa,
siaṭari ḽa
maranga-
phanda 43

1. **Kha vha divhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri ḽo vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, Mari Copeny: Sole ḽa maḽi.
 - b. Kha vha ambe uri: Itshi tshiṭori tsha vhukuma tshi itea Amerika, ḽoroboni khulwane ya Fling ngei Michigan. Vhathu vhanzhivhanzhi vha Flint vho thoma u lwadzwa nga maḽi, fhedzi ha si vhe na ane a zwi londa. Ndi hezwiha muṅwe musidzana, Mari, a tshi humbula u dzhena kha haya mafhungo. Vhalani nga zwe uyu musidzana wa tshifhungu a ita a tshi thusa tshitshavha tsha hawe.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
 - d. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṭa kha ndivho ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi na u ṭalutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Maṅwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha ṭalutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri ḽo guda u: U vhudzisa mbudziso / u divhudzisa.
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 27.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 17.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha talutshedze uri maipfhi aya a do ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - Michigan: Vundu li re Amerika li no divhelwa maisha alo mahuluhulu a re hothehothe.
 - muhali: Muthu a no lwa a si na nyofho, kanzhi musi e nndwani.
 - tshiwo: Thaidzo khulwane ine ya fanela u tandululuwa nga u tavhanya.
 - -tshikafhadza: U ita uri mufhe, maḍi kana shango zwi vhe na tshika i no vhaisa mutakalo wa vhathu.
 - mulimo/ phoizini: Zwi na phoizini kana zwi nga vhaisa mutakalo wa vhathu, zwipuka, kana zwimela.
3. **Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṅwe na liṅwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiṅwe tshithu arali zwi tshi konadzea

I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo

V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini

A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki: Kha vha vusuludze mibvumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:

Garaṭa dza
Firizi: y, p

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vusuludze mubvumo 1: y**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
2. **Kha vha vusuludze mubvumo 2: p**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya L̥avhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 28.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḽila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḽila.

Muñwalo: Kha vha gudise kuvhumbele kwa maḽedere danzi / mahulwane nga u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḽana.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḽila ya u vhumba:** *M*
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṛwala nga tshandḽa tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshandḽa tshavho tsha uḽa u vhumba ḽedere, *M*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṛwala nga tshandḽa tsha uḽa uri vha vhumbe ḽedere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshandḽa tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba:** *M*
 - Kha vha vha vhudze uri: Ṽwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṇu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ṛwala:** *M*
 - a. Kha vha ri: Ṽwalani ḽedere kha bugu yaṇu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha ṭole kuṛwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhalala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhalala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siatari la 43

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhalala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhothe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhalala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuḵa tshisenga; u vhea zwanḵa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhalala nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe tshoho ya tshiḵori: Mari Copeny: Sole la maḵi
 - b. Kha vha tḵalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa tshoho ya tshiḵori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiḵori tshi do vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siatari liñwe na liñwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi tumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 28.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṱha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṱhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṱori zwoṱhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṱori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṱa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṱhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelisa na u amba: U anetshela zwiṭori nga ndila ya vhusiki

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **U lugisela vhagudi u anetshela zwiṭori nga ndila ya vhusiki.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu ya u Vhala ya Thikho kha siatari la 29.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha lavhelese tshifanyiso.**
 - a. Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi mini zwine na khou vhona kha tshifanyiso itshi?
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri muṁwe na muṁwe wavho u tea u sika nganeapfhufhi nga ha tshifanyiso.**
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha nga sika hani tshiṭori tshavho. Kha vha vha vhudze uri:**
 - a. Vha ṅee mubvumbedzwa muṁwe na muṁwe dzina kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ambe hune mafhungo a khou bvelela hone.
 - c. Tshiṭori tshanu tshi fanela u vha na mathomo, mutumbu na magumo.
 - d. Tshifanyiso itshi tshi sumbedza tshipida tsha tshiṭori tshanu fhedzi.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mathomo a tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mutumbu wa tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza magumo a tshiṭori tshanu.
 - e. Ni nga thoma tshiṭori tshanu nga u ri:
 - ____ o pfha a tshi toḁa u lila...
 - Namusi liḁa ḁuvha lo swika! ...
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha khunyeledze nyito.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi uri vha humbule nga ha tshiṭori tshavho vho fhumula.
 - b. U bva afho, kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u anetshela tshigwada tshavho zwiṭori zwavho. Vha nga shumisa 'thanda ya u amba kana tombo' kha hezwi.
 - c. Musi vhagudi vha tshi khou bvela phanda na u amba, kha vha tshimbile na kilasi vha thetshelise.
6. **Kha vha pendele ngudo nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhidze mugudi muthihi uri a kovhelane tshiṭori tshawe na kilasi kana vha vhudzise vhagudi vha 1–2 mbudziso nga ha zwiṭori zwa tshigwada tshavho.
 - Kha vha vhudzise uri: Tshiṭori tsha X tsho vha tshi tshi amba nga ha mini?
 - Kha vha vhudzise uri: Ndi zwifhio zwe na zwi takalela kha tshiṭori tsha X?

- b. Kha vha nee kilasi nyangaredzo ya mvelelo u itela u khwinisa tshiṭori tshavho. Sa tsumbo: Kanzhi, mathomoni a tshiṭori, ri amba nga ha uri tshiṭori tshi khou bvelela ngafhi, na uri vhabvumbedzwa ndi vhonnyi. Tshifhinganani tshi daho, lingedzani u katela enea mafhungo kha mafhungo aṇu.

Foniki: Kha vha vusuludze muvanganyo / mutanganyiso

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vusuludze muvanganyo/mutanganyiso: *h+w***
 - a. Kha vha ṇwale themba mbili dzo fhambanaho kha bodo.
 - b. Kha vha humbele mugudi uri a vhale mubvumo muṇwe na muṇwe a kone u vanganya / tanganya mibvumo.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana a shumisaho muvanganyo wonoyo.
2. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 30.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṇwe na muṇwe.
 - c. Kha vha modeḽe ṇḽila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṇwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṇḽila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo nga u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u isela minwe yashu nṱha na fhasi.
 - b. Kha vha ṱhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana vha sumbedze nḽila ya u ṅwala maipfhi a tevhelaho nga u pomba:** *Mulalo, mila*
 - a. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṱaluse hune vha thoma hone, nḽila ya kuṱumele kwa mitshila vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale maipfhi nga u pomba kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze u: vhumbwa ha maḽedere, ṱuma musi vha tshi ṅwala nga u pomba na u sia zwikhala zwo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 45

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhudifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: Mari Copeny: Sole la maḡi
 - d. Kha vha ambe uri: Itshi tshiṭori tsha vhukuma tshi itea Amerika, doroboni khulwane ya Fling ngei Michigan. Vhathu vhanzhivhanzhi vha Flint vho thoma u lwadza nga maḡi, fhedzi ha si vhe na ane a zwi londa. Ndi hezwiha muñwe musidzana, Mari, a tshi humbula u dzhena kha haya mafhungo. Vhalani nga zwe uyu musidzana wa tshifhungu a ita a tshi thusa tshitshavha tsha hawe.
 - e. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha talutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe divhamaipfhi musi vha tshi tangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U vhudzisa mbudziso / u divhudzisa.
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Zwi a takadza u divhudzisa nga ha mafhungo na u divhudzisa mbudziso. Ndi mbudziso dzifhio dzine na vha nadzo malugana na tshiṭori itshi?

U ñwala: Mugudisi vha modeļa u ita mvetamveto

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ñwala

1. **Kha vha dovhe hafhu u ñivhadza ðhoho ya mañwalwa na ðhodea.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha mumono uno ri ðo ñwala: Nðila ye na lugisa ngayo tshiñwe tshithu
 - b. Kha vha ðalutshedze ðhodea dza mushumo:
 - Lushaka: U toolola / u anetshela ha muthu ene muñe
 - Mafhungo / pharagirafu: Ñwalani phara i re na mafhungo a no hovhelela rathi.
 - TKL: Ñwalani fhungo ði re na maipfhi maambiwa.
2. **Kha vha modeļe mushumo kha bodo.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi mihumbulo yavho u bva kha mapa wa muhumbulo wavho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi nðila ya u shumisa fureme / muhanga wa u ñwala vha tshi shumisa pulane yavho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome u ñwala kha bugu dzavho nðowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: zwino shumisani pulane yañu u shumisa fureme / muhanga wa u ñwala.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi u thoma u ñwala.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: kha ri sedze mapa wa muhumbulo wañu ri dovhe ri u shumise u thoma u ñwala.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kondelwa u shumisa fureme / muhanga wa u ñwala.

Fureme ya u ñwala:

Liñwe ðuvha, ndo vhona...

Ndo pfha...

Nda ri, "..."

Tsha u thoma...

Tshi tevhelaho...

Mafheleloni tsho dzudzanyea nahone nñe...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 30.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: Kha vha ite ndowendowe ya muvanganyo na mufhandekanyo / mupaḏukanyo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha ole thebuḽu vha ṅwale mibvumo i tevhelaho kha thebulu:** *k, ḑ, y, p, h, w, u, e, l, a, s, t*
 - a. Kha vha sumbe mubvumo muṅwe na muṅwe u re kha thebuḽu vha ambe mubvumo.
 - b. Kha vha sumbe mubvumo muṅwe na muṅwe kha thebuḽu vha humbele vhagudi vho fhambanaho uri vha i vhale.
2. **Khha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u fhaṭa ipfhi.**
 - a. Kha vha humbule nga ha ipfhi ḽine vha nga ḽi fhaṭa vha tshi khou shumisa mibvumo i bvaho kha thebulu.
 - b. Kha vha sumbe mubvumo wa u thoma, vha bule uyo mubvumo, vha u ṅwale kha bodo.
 - c. Kha vha dovholole hezwi kha mibvumo yoṭhe i re kha ipfhi.
 - d. Kha vha tshimbidze munwe wavho fhasi ha ipfhi vha vanganye / ṭanganye mibvumo u itela u vhala ipfhi.
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha fhaṭe maipfhi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha 2–3 uri vha fhaṭe maipfhi vha tshi shumisa maitele a fanaho.
 - b. Kha vha khakhulule vkhakhhi vhuṅwe na vhuṅwe vhune vhagudi vha vhu ita.
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuna.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 31.
 - b. Kha vha vhalele ṅṭha ḽiṅwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maṅwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṅwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo nga u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khwaṭhisa zwanda nga u vhumba feisi luṭanu, nga murahu ra awela.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe kana vha sumbedze ndila ya u ṛwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:** *Mulalo o mila gaku.*
 - a. Musi vha tshi khou ṛwala, kha vha ṭaluse hune vha thoma hone, ndila ya kuṭumele kwa mitshila vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṛwale mafhungo nga u pomba kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze u: vhumbe ha maledere, ṭuma musi vha tshi ṛwala nga u pomba na u sia zwikhala zwo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 43

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: Mari Copeny: Sole la maḡi
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U vhudzisa mbudziso / u ḡivhudzisa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Zwi a takadza u ḡivhudzisa nga ha mafhungo na u ḡivhudzisa mbudziso. Ndi mbudziso dzifhio dzine na vha nadzo malugana na tshiṭori itshi?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liṇwe na liṇwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari la marangaphanda u itela u modeḷa tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U n̄wala: Mvetamveto ya vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
n̄wala

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u n̄wala na t̄hoḁea dza hone.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: n̄amusi ri ḁo khunyeledza u n̄wala: Nḁila ye na lugisa ngayo tshiḁwe tshithu
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha bvele phanda na u n̄wala kha bugu dzavho dza nḁowedzo.**
3. **U fhambanya.**
 - a. Kha vha tshimbile na k̄lasi vha thuse vhagudi vhane vha khou kondelwa u shumisa fureme / muhanga wa u n̄wala.
 - b. Kha vhagudi vhane vha kona kha vha engedze nyito u vha t̄uṭuwedza: Engedzani liḁwe fhungo kha zwe na n̄wala.
4. **Kha vha n̄ee vhagudi tshuḁwahaya sa zwine zwa t̄oḁeisa zwone.**
 - a. Kha vha t̄alutshedze vhagudi uri vha tea u fhedza mvetamveto yavho ya tshuḁwahaya arali vha sa athu fhedza.

Fureme ya u n̄wala:

Liḁwe ḁuvha, ndo vhona...

Ndo pfha...

Nda ri, "..."

Tsha u thoma...

Tshi tevhelaho...

Mafheleloni tsho dzudzanyea nahone nḁe...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-MISWA:
Bugu ya u Vhala ya Thikho

Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho (dzi songo netshe-dzwaho nga NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 31.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitela ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-MISWA:
Muhanga wa therisano:

Muhumbulo
muhulwane
wa tshiṭori
itshi ndi...

Ndo takalela
mubvu-
mbedzwa...
ngauri...

Ndo guda
uri...

Ndi vhona
u nga zwo
khakhea /
zwo luga
musi...
ngauri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṅwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso ṅwe na ṅwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḁo muṅwe na muṅwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḁo ita mushumo wa u ṅekedza u amba kana wa Oraḁa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha TA sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki: Muvhidzelo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale nomboro 1–5 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṅwale tsini na nomboro 1–5: kele, maḽi, yone, pala, hwala
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea: O hwala Malume nga goloi yawe.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṅwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṅwe na ḽiṅwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwalulule vhukhakhi havho nga ṅḽila yo teaho.
3. **Kha vha ṭhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṭanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 33.
 - b. Kha vha vhalele ṅṭha ḽiṅwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maṅwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṅwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuhu u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 45

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuhu u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: Mari Copeny: Sole la maḡi
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri ḡo tamba tshiṭori nga zwigwada.
2. **Kha vha modeje mushumo nga nḡila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha ri: Musi ri tshi tamba tshiṭori, ri tea u lingedza u:
 - Elelwa zwine mubvumbedzwa washu a ita na u amba
 - Amba na u edzisela zwoṭhe zwine mubvumbedzwa washu a ita
 - Shumisa mañwe maipfhi a fanaho na a mubvumbedzwa washu
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi nga u tou pfhufhifhadza uri vha nga edzisela hani muñwe wa vhabvumbedzwa.
 - c. Kha vha lingedze u sa nanga mubvumbedzwa dendeke kha tsumbo yavho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhale uri hu na vhabvumbedzwa vhangana kha tshiṭori.
 - b. Kha vha khethekane kilasi nga zwigwada zwa nomboro yeneyo. Sa tsumbo, arali hu na vhabvumbedzwa vhaṭanu kha tshiṭori, kha vha khethekanye kilasi nga zwigwada zwa vhaṭanu.
 - c. Kha vha nee mugudi muñwe na muñwe kha tshigwada mubvumbedzwa.
 - d. Kha vha ise kilasi nḡa kana fhethu huhulwane ho vuleaho.
 - e. Kha vha vhudze zwigwada uri zwi ite tshiṭori. Vha tea u:
 - Humbula zwine mubvumbedzwa wavho a ita na u amba
 - Amba na u ita zwithu zwi fanaho na vhumuthu havho
 - Shumisa mañwe a maipfhi a fanaho na a mubvumbedzwa wavho
 - f. Musi vhagudi vha tshi khou tamba tshiṭori, vha tshimbile vha nee thikhedzo ine ya ṭodea.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha nee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muñwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kilasi.

U ṅwala: Mugudisi vha modeḷa u dzudzanya na u dzudzanya ha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE 11

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u ṅwala na ṭhodea dza hone: Nḡila ye na lugisa ngayo tshiṅwe tshithu.**
2. **Kha vha ḡivhadze mutevhe wa u ṭola wa u dzudzanya**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: ṇamusi ri ḡo dzudzanya maṅwalwa ashu ri tshi shumisa mutevhe wa u dzudzanya:
 - Mafhungo / pharagirafu: ṅwalani phara i re na mafhungo a no hovhelela rathi.
 - TKL: Zwiḡevhe zwi shumiswa kha u sumbedza maipfhi e muṅwe muthu a amba (maipfhi maambiwa).
3. **Kha vha modeḷe u dzudzanya.**
 - a. Kha vha ṅwale fhungo kha bodo ḡine ḡa vha na vhukhaki.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi nḡila ya u dzudzanya vhukhaki uho.
4. **Kha vha vhudze vhagudi u vhala na u dzudzanya maṅwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino ndi tshifhinga tsha u vhala na u dzudzanya maṅwalwa a vhoiwe.
 - b. Kha vha tshimbile na kiḡasi vha thuse vhagudi vhane vha khou tambula u vhala na u dzudzanya maṅwalwa avho.
5. **Kha vha ṇee vhagudi mushumo u bva kha Bugu ya Mushumo ya DBE.**
 - a. Musi vhagudi vha tshi fhedza u dzudzanya, vha ṭalutshedze uri vha tea u shuma kha bugu yavho ya mushumo ya DBE.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi u ita mushumo wa:
 - Bugu ya Mushumo ya DBE siṭari ḡa: 16
 - Kha vha khunyeledze nyito ya 'Kha ri ṅwale i re nga fhasi kha siṭari.
 - Shumisani zwiḡevhe kha u shandula mafhungo aya a vhe maipfhi maambiwa.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḍivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 33.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḍuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḍe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḍa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḍa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṭhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha ḏivhadze thero

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwifanyiso na
zwithu zwa
vhukuma zwa
u ṯana thero
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele u ṯana thero: Ri lingedza u fulufhedzea**
2. **Kha vha vhudzise mbudziso ṯhalutshedzi kha u ṯuṯula ṉdivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - Ni ḏipfha hani musi ni tshi amba mazwifhi?
 - Ni vhona u nga ndi nga mini ni tshi ḏipfha nga iyi ṉdila?
 - Ndi nga mini tshi ṉwe tshifhinga ri tshi amba mazwifhi?
3. **Kha vha ite mapa wa muhumbulo vha tshi shumisa mbudziso idzi na phindulo dza vhagudi.**
4. **Kha vha engedze nga phindulo dzavho kha mapa wa muhumbulo u itela u engedza ṉdivho ya vhagudi.**
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṯari la 36.**
6. **Kha vha vhudze vhagudi vha sumbe kha zwipfhumisa luambo zwa thero.**
 - a. Kha vha vhalele ṉtha zwipfhumisaluambo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhale navho, kana vha tou tevhedzela vhone musi vha tshi khou vhala.

U fulufhedze

U fulufhedzea! iwe u fulufhedzea!

Wo dzumbama ngafhi vhathuni?

Vhuyelela vhathuni!

Shango lahu li a lovha.

Kha ri lingedze u fulufhedzea.

Kha zwiṯuku kana zwihulwane,

Nga zwiṯuku ri fulufhedzee.

Shango lahu li ḏo lala.

Ha vha na vhudziki.

7. **Kha vha rere na vhagudi nga ha zwipfhumisaluambo.**
 - a. Kha vha vhudzise uri: Ni nga mmbudza uri izwi zwi amba mini? / Ni nga kona u wana phindulo?
 - b. Kha vha ṯuṯuwedze vhagudi uri vha ṉekane mihumbulo.
 - c. Kha vha ṯalutshedze ṯhalutshedzo kana vha ṉee phindulo nga ṉdila i tevhelaho: Raomi heyi i ri funza uri ri lingedze u fulufhedzea kha tshi ṉwe na tshi ṉwe, ri sa zwifhi. U fulufhedzea zwi ḏo fhodza shango lahu la vha na mulalo, ngauri u zwifha hu a vhaisa.

Foniki: Kha vha vusuludze mibvumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:

Garaṭa dza
Firizi: ṅ, ph

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vusuludze mubvumo 1: ṅ**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
2. **Kha vha vusuludze mubvumo 2: ph**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 37.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

Muñwalo: Kha vha gudise kuvhumbelwe kwa leḡere liṭuku la mupombo/ la u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u ita u nga ri khou tamba piano.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḡila ya u vhumba: *N***
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ñwala nga tshanḡa tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshanḡa tshavho tsha uḡa u vhumba leḡere: *N*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ñwala nga tshanḡa tsha uḡa uri vha vhumbe leḡere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshanḡa tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba: *N***
 - a. Kha vha vha vhudze uri: Ñwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṇu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ñwala: *N***
 - a. Kha vha ri: Ñwalani leḡere kha bugu yaṇu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha ṭole kuñwalele kwa maḡere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Maṅwalwa,
siaṭari ṽa
maranga-
phanda 57

1. **Kha vha divhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri ḑo vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, Bengele ṽa lutombo.
 - b. Kha vha ambe uri: Andani na Geeta ndi khonani dza mbiluni. Fhedziha, ho mbo ḑi bvelela zwiṅwe zwe zwa ṭḑḑou tshinya vhukonani havho. Andani u doba bengele ṽe Geeta a ṽi xedza. U pfha a tshi tama u dzhia ṽi ṽa u naka ṽa vha ṽawe, fhedzi u a zwi divha uri u xela haṽo ho ṭungufhadza Geeta. Tshiṭori itshi tshi tshi ya phanda tshi ri vhudza uri Andani u ḑo fhedza o fulufhedzea naa kana hai.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
 - d. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṭa kha ndivho ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha ṽee vhagudi na u ṭalutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Maṅwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha ṭalutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri ḑo guda u: U swikelela tsheo nga u tou humbulela
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 37.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaratatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 35.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha talutshedze uri maipfhi aya a do ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - u fulufhedzea: U amba ngoho na u ita zwithu zwo teaho/ lulamaho.
 - u sa fulufhedzea: Ndi zwi no fhambana na u fulufhedzea - u amba ngoho.
 - bengele: Dzhuweḽari i no ambarwa kha tshinungo tsha tshandḽa.
 - -penyelela/ -penyapenya: U penya na vhengema, sa ḽaledzi.
 - -tama: U takadzwa nga tshithu wa tshi takalela nga maandḽa.
3. **Kha vha shumise zwiḽirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liḽwe na liḽwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiḽwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki: Kha vha vusuludze mibvumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:

Garaṭa dza
Firizi: sh, u

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vusuludze mubvumo 1: sh**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
2. **Kha vha vusuludze mubvumo 2: u**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya L̥avhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 38.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḽila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḽila.

Muñwalo: Kha vha gudise kuvhumbele kwa maḽedere danzi / mahulwane nga u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khwaṭhisa zwanda nga u vhumba feisi luṭanu, nga murahu ra awela.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḽila ya u vhumba:** *N*
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ñwala nga tshanda tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshanda tshavho tsha uḽa u vhumba ḽedere, *N*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ñwala nga tshanda tsha uḽa uri vha vhumbe ḽedere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshanda tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba:** *N*
 - Kha vha vha vhudze uri: Ñwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṅu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ñwala:** *N*
 - a. Kha vha ri: Ñwalani ḽedere kha bugu yaṅu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha ṭole kuñwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhalala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhalala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siatari la 59

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhalala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhothe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhalala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanḁa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhalala nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe tḥoho ya tshiṭori: Bengela la lutombo.
 - b. Kha vha tḥalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa tḥoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi do vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siatari liñwe na liñwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi tumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 38.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi na u rera nga thero ya tshifanyiso

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.

- a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - fulufhelo/ -fulufhela/ -fulufhedza: U tenda uri muṅwe muthu u ḑo amba ngoho na uri u ḑo ita zwe a amba.
 - ngoho: Zwe zwa bvelela zwa vhukuma kana zwa ngoho/ zwonezwone.
 - -zwifha: U amba tshithu tshine tsha si vhe tshone nga khole.
 - -tshinya: U ita uri tshithu tshi vha-sale kana u vunḑea/ konyowa lune tshi si tsha dovha tsha shuma. Ni nga kha ḑi tshinya fulufhelo line muṅwe muthu a vha naḓo kha inwi nga u sa amba ngoho.
 - -tshinyala/ -tshinyalaho: Tshithu tshine tsha sa shume, tsho vha-salelaho, kana tsho tshinywaho.
- b. Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi line na line.

2. U fhaṭa kha ṅdivho ṅdivho ine mugudi a vha o no vha nayo.

- a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 39.
- b. Kha vha vhudze vhagudi mafhungo a tevhelaho nga ha tshifanyiso.
 - Muṅwe na muṅwe u a amba mazwifhi tshinwe tshifhinga, na vhaaluwa. Fhedzi, vhathu vhanzhi vha a takalela u amba ngoho ngauri zwi ita uri vha pfhe vhe vhavhudi/vho vho-fholowa ngomu havho.
 - U zwifha hu a kanganyisa tshinwe tshifhinga ngauri tshifhaṭuwo na muvhili zwi nga ni laṭedza - na musi ni tshi khou lingedza u di dzumba!
 - U amba ngoho zwi thusa u fhaṭa fulufhelo kha khonani, muṭa, na vhagudisi. Vhathu vha ḑo ni fulufhelesa musi ni tshi fulufhedzea.

3. Kha vha rere nga thero ya tshifanyiso.

- a. Kha vha shumise mbudziso dzi tevhelaho u itela u rera nga tshifanyiso nga ṅḑila i tevhelaho:
 - Kha vha vhudzise mbudziso ya u thoma.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha rere nga mbudziso na phathinara dzavho.
 - Kha vha vhudze vhagudi vha si gathi nga muthihi nga muthihi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - Kha vha fhaṭe ṅdivho ine vhagudi vha vha vho no vha nayo nga u lulamisa u sa pfhesesana na nga u kovhelana mafhungo a elanaho na thero.
 - Kha vha dovholole maitete aya na mbudziso dzoṭhe.

4. **Mbudziso:**

- Ndi nga mini vhathu vha tshi zwifha?
- Ni nga humbula tshinwe tshifhinga tshe na kongelwa u fulufhedzea?
- Ndi nga mini u fulufhedzea zwi zwa ndeme?

Foniki: Kha vha vusuludze muvanganyo / mutanganyiso

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

- Kha vha vusuludze muvanganyo/mutanganyiso: m+ph**
 - Kha vha n'wale themba mbili dzo fhambanaho kha bodo.
 - Kha vha humbele mugudi uri a vhale mubvumo muñwe na muñwe a kone u vanganya / tanganya mibvumo.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana a shumisaho muvanganyo wonoyo.
- Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 40.
 - Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeja mushumo muñwe na muñwe.
 - Kha vha modeje ndila ya u shuma mishumo yotlhe yo n'waliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo nga u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

- Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u ita u nga ri khou tamba piano.
 - Kha vha thogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
- Kha vha modeje kana vha sumbedze ndila ya u n'wala maipfhi a tevhelaho nga u pomba: *Neo. neta***
 - Musi vha tshi khou n'wala, kha vha taluse hune vha thoma hone, ndila ya kutumele kwa mitshila vhukati ha maipfhi.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha n'wale maipfhi nga u pomba kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze u: vhumbwa ha maledere, tuma musi vha tshi n'wala nga u pomba na u sia zwikhala zwo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siatari la 59

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhudifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshitori: Bengele la lutombo
 - d. Kha vha ambe uri: Andani na Geeta ndi khonani dza mbiluni. Fhedzih, ho mbo di bvelela zwinwe zwe zwa todou tshinya vhukonani havho. Andani u doba bengele le Geeta a li xedza. U pfha a tshi tama u dzhia ili la u naka la vha lawe, fhedzi u a zwi divha uri u xela halo ho tungufhadza Geeta. Tshitori itshi tshi tshi ya phanda tshi ri vhudza uri Andani u do fhedza o fulufhedzea naa kana hai.
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele ntha siatari linwe na linwe la tshitori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha talutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe divhamaipfhi musi vha tshi tangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshitori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yotho. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U swikelela tsheo nga u tou humbulela
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi zwifhio zwine ra nga bvumba zwine muñwali a si ri vhudze zwone? Ndi zwifhio zwine na nga bvumba nga ha mihumbulo / vhudipfhi ha vhabvumbedzwa?

U n̄wala: Kha vha ðivhadze na u ita ndowendowe ya TKL

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:

1. **Kha vha ðivhadze u tou fombe kha TKL (Tshivhumbeo na Kushumisele kwa Luambo).**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, ino vhege ri ðo sedza kha: U shumisa zwiðevhe kha u sumbedza maipfhi e muñwe muthu a amba (maipfhi maambiwa).
 - b. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo: Rachel a ri, "Ndi khou amba ngoho!"
 - c. Kha vha ðalutshedze TKL mafhungoni: Maipfhi a re ngomu ha zwiðevhe ndi e Rachel a amba ene muñe. Maipfhi aya a vhidzwa u pfhi ndi maipfhi maambiwa.
2. **Kha vha ite ndowendowe ya TKL na vhagudi.**
 - a. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo: Sam: Ndo vunḁa/ tshinya thoyi.
 - b. Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ri nga shumisa hani zwiðevhe kha u shandula fhungo ili la vha maipfhi maambiwa?
 - c. Kha vha ite tsukanyamihumbulo na vhagudi:
 - Tingedzelani ili fhungo nga zwiðevhe: "Ndo vunḁa/ tshinya thoyi."
 - Dzhenisani uri ndi nnyi we a amba maipfhi a tevhelaho kha
 - khothesheni (muredzo): Sam o ri "Ndo vunḁa thoyi."
 - Dzhenisani khoma i tshi rangela zwiðevhe: Sam o ri, "Ndo vunḁa thoyi."
3. **Kha vha n̄ee vhagudi tshifhinga tsha u ita ndowendowe ya TKL nga muthihi muthihi.**
 - a. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo:
 - Nomvula: Ndo ni zwifhela.
 - David: Ndi khou ðoḁa thuso.
 - Thabo: Ndi pfha ndo tungufhala.
 - b. Kha vha ðalutshedze vhagudi uri: Shumisani zwiðevhe kha u shandula mafhungo aya a vhe maipfhi maambiwa.
 - c. Kha vha n̄ee vhagudi minete i si gathi ya u khunyeledza mushumo.
4. **Kha vha ðole u pfhesesa ha vhagudi.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhe fhethu huthihi.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - c. Kha vha sumbedze: Zwiðevhe zwi shumiswa kha u sumbedza maipfhi e muñwe muthu a amba (maipfhi maambiwa).

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 40.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: Kha vha ite ndowendowe ya muvanganyo na mufhandekanyo / mupaḏukanyo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha ole thebuḽu vha ṅwale mibvumo i tevhelaho kha thebuḽu:** *ṅ, ph, sh, u, m, l, a, n, i, s, k, vh*
 - a. Kha vha sumbe mubvumo muṅwe na muṅwe u re kha thebuḽu vha ambe mubvumo.
 - b. Kha vha sumbe mubvumo muṅwe na muṅwe kha thebuḽu vha humbele vhagudi vho fhambanaho uri vha i vhale.
2. **Khha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u fhaṭa ipfhi.**
 - a. Kha vha humbule nga ha ipfhi ḽine vha nga ḽi fhaṭa vha tshi khou shumisa mibvumo i bvaho kha thebuḽu.
 - b. Kha vha sumbe mubvumo wa u thoma, vha bule uyo mubvumo, vha u ṅwale kha bodo.
 - c. Kha vha dovholole hezwi kha mibvumo yoṭhe i re kha ipfhi.
 - d. Kha vha tshimbidze munwe wavho fhasi ha ipfhi vha vanganye / ṭanganye mibvumo u itela u vhala ipfhi.
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha fhaṭe maipfhi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha 2–3 uri vha fhaṭe maipfhi vha tshi shumisa maitele a fanaho.
 - b. Kha vha khakhulule vhukhakhi vhuṅwe na vhuṅwe vhune vhagudi vha vhu ita.
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuna.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari ḽa 41.
 - b. Kha vha vhalele ṅṭha ḽiṅwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maṅwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṅwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo nga u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u monisela zwinungo kha tshanda tsha uḽa na tsha monde.
 - b. Kha vha tḥogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana vha sumbedze nḽila ya u ṅwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:** *Neo o neta a lila.*
 - a. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha tḽaluse hune vha thoma hone, nḽila ya kuṭumele kwa mitshila vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale mafhungo nga u pomba kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze u: vhumbwa ha maḽedere, tuma musi vha tshi ṅwala nga u pomba na u sia zwikhala zwo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 59

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: Bengele la lutombo
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U swikelela tsheo nga u tou humbulela
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Ndi zwifhio zwine ra nga bvumba zwine muñwali a si ri vhudze zwone? Ndi zwifhio zwine na nga bvumba nga ha mihumbulo / vhuḍipfhi ha vhabvumbedzwa?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari la marangaphanda u itela u modela tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U n̄wala: Mugudisi vha modeḽa u pulana kha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
n̄wala

1. **Kha vha ḽivhadze t̄hoho ya maṇwalwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha mumono uno ri ḽo n̄wala: Tshiṭori tsha u amba mazwifhi wa fhedza wa amba ngoho.
2. **Kha vha t̄alutshedze phindulo yavho ya mushumo wa u n̄wala nga u tou amba, vha sa athu n̄wala. Vha shumise fureme / muhanga wa u n̄wala.**
Kha vha ambe uri:
 - a. Ndi ḽo amba nga musi n̄wana a tshi amba mazwifhi malugana na... a fhedza o amba ngoho.
 - b. Ndi ḽo n̄wala phara mbili. Nthihi i amba nga n̄wana a tshi amba mazwifhi, ngeno iṇwe i tshi amba nga ha n̄wana a no khou amba ngoho.
 - c. Ni elelwe: Phara ndi tshigwada tsha mafhungo a no amba nga t̄hoho/thero i no fana kana muhumbulo u no fana.
3. **Kha vha modeḽe u pulana ha mushumo wa u n̄wala kha bodo.**
 - a. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa dini tshine tsha sumbedza: Zwo khakheaho zwine n̄wana a re kha tshiṭori tshaṇu a ita.
 - b. Kha vha shumise mapa wa muhumbulo u pulana tshiṭori tshavho:
 - Vhonny? (vhaanewa/ vhabvumbedzwa)
 - Ngafhi? (fhethu)
 - Ho kekhea mini?
 - Mazwifhi ndi afhio?
 - Ngoho ndi ifhio?
 - Muanewa/ mubvumbedzwa u ḽipfha hani?
4. **Kha vha ite uri vhagudi vha humbule.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: matshelo, ni ḽo pulana maṇwalwa a vhoiwe. Ni ḽe na mihumbulo ya vhoiwe matshelo.

Fureme ya u n̄wala:

Pharagirafu ya 1 – Mazwifhi

ḽiṇwe ḽuvha, n̄wana ane a pfhi ____ o vha...

____ o ita zwithu zwo khakheaho! Ene...

____ o pfha...

Musi muthu muhulwane a tshi vhudzisa uri, “Ho itea mini?” ____ o zwifha.

Ene a ri, “...”

Phara ya 2 – Ngoho

Nga murahu ____ o pfha...

____ a humela murahu a ri, “ndi fanela u amba ngoho. Ndi ...”

Muthu muhulwane a ri, “ndi livhuha u fulufhedzea haṇu,” nahone...

Mafheleloni...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 41.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-MISWA:
Muhanga wa therisano:

Muhumbulo muhulwane wa tshiṭori itshi ndi...

Ndo takalela mubvu-mbedzwa... nga uri...

Ndo guda uri...

Ndi vhona u nga zwo khakhea / zwo luga musi... nga uri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṅwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso ṅwe na ṅwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḁo muṅwe na muṅwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḁo ita mushumo wa u ṅekedza u amba kana wa Oraḁa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha TA sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki: Muvhidzelo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu tōdei
zwishumiswa

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale nomboro 1–5 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṅwale tsini na nomboro 1–5: phula, ṅamusi, shumela, uvhu, mphisa
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea: O mphura a shavhela ngafhi?.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṅwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṅwe na ḽiṅwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwalulule vhukhakhi havho nga ṅḽila yo teaho.
3. **Kha vha tḥogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṭanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 43.
 - b. Kha vha vhalele ṅḥa ḽiṅwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musu vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maṅwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṅwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuh u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 59

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuh u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: Bengele la lutombo
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri khou ya u ita nyito ya u pfhesesa zwo ñwaliwaho kha tshiṭori.
2. **Kha vha modeje mushumo nga ñila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha ñwale mbudziso kha bodo.
 - b. Kha vha vhalele mbudziso inwe na inwe nṭha.
 - c. Kha vha ṭalutshedze uri mbudziso i khou ṭoda phinduloḽe.
 - d. Sa tsumbo: Anna o vha o ambara mini? Phindulo i tea u ri vhudza nga ha zwiambaro zwa Anna.
 - e. Sa tsumbo: Ni vhona u nga Anna o vha o tea u ita mini? Phindulo a i ho kha mañwalwa. – vhagudi vha tea u ñea mihumbulo yavho.
 - f. Kha vha sumbedze vhagudi uri fhasi ha mbudziso inwe na inwe hu na zwirangi zwa fhungo. Kha vha ṭalutshedze uri vha tea u shumisa hezwi u vha thusa u ñwala phindulo yavho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule bugu dzavho dza ñdowedzo vha ñwale ḽuvha na ṭhoho: Kupfhesesele.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shumise 'zwirangi zwa mafhungo' fhasi ha mbudziso inwe na inwe na u ñwala phindulo ya mbudziso inwe na inwe kha bugu dzavho.
 - c. Kha vha laedze vhagudi uri vha shumise ñdivho yavho ya foniki u ñwala maipfhi vha sa a ḽivhi. Vha tea u amba nga u ongolowa vha ñwale fhasi mibvumo ine vha i pfha.
 - d. Mbudziso na zwirangi zwa mafhungo
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha ñee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muñwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kilasi.

U pfhesesa zwo ñwalwaho

1. **Bengele lo vha li na mbonalode?**
Bengele lo vha li...
2. **Ndi nnyi we a xedza bengele?**
... ndi ene we a o xedza begnele.
3. **Andani o vheya ngafhi bengele?**
Andani o vheya bengele...

4. **Ndi nga mini Andani o humisa bengele?**

Andani o humisa bengele ngauri...

5. **Geeta o ri mini musi Andani a tshi mu nea bengele?**

Geeta o ri...

U ṅwala: Pulane ya vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ṅwala1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha ṭhoho ya maṅwalwa.**

a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha mumono uno ri ḑo ṅwala: Tshiṭori tsha u amba mazwifhi wa fhedza wa amba ngoho.

2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha phindulo dzavho nga ha ṭhoho ya maṅwalwa.**

a. Kha vha vhudze vhagudi uri, zwino humbulani uri ni ḑo fhindulisa hani ṭhoho ya maṅwalwa.

b. Kha vha vhudze vhagudi u kovhelana muhumbulo wavho na phathinara.

c. Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho na kilasi.

3. **Kha vha vhudze vhagudi u pulana maṅwalwa avho kha bugu dzavho dza ndowedzo.**

a. Kha vha ambe uri: Kha vha vhudze vhagudi uri: zwino shumisani mapa wa muhumbulo u itela u rekhoda mihumbulo yaṅu na u dzudzanyela mushumo wa u ṅwala.

4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi u pulana.**

a. Kha va ri: Mmbudzeni nga ha mihumbulo yaṅu.

b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kongelwa u khunyeledza mushumo wavho wa mapa wa muhumbulo.

Fureme ya u ṅwala:

Pharagirafu ya 1 – Mazwifhi

Liṅwe ḑuvha, ṅwana ane a pfhi ____ o vha...

____ o ita zwithu zwo khakheaho! Ene...

____ o pfha...

Musi muthu muhulwane a tshi vhudzisa uri, “Ho itea mini?” ____ o zwifha.

Ene a ri, “...”

Phara ya 2 – Ngoho

Nga murahu ____ o pfha...

____ a humela murahu a ri, “Ndi fanela u amba ngoho. Ndi ...”

Muthu muhulwane a ri, “Ndi livhuha u fulufhedzea haṅu,” nahone...

Mafheleloni...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 43.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṱhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Nyito ya u nekedza u Amba / Ora^{la}

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Vhagudi vho
nangiwaho
vha tea
u da na
tshithu kana
tshifanyiso
tsha nyito ya
'Sumbedzani
ni ambe'

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi uri vha lavhelese vhagudiswa ngavho vha tshi ita nyito ya u nekedza u amba / Ora^{la}.**
2. **Kha vha humbudze vhagudi mushumo u tevhelaho: Sumbedzani ni ambe**
 - a. Kha vha imisele n^{tha} tshithu kana tshifanyiso tshe vha da natsho u itela u ri sumbedza.
 - b. Kha vha ri vhudze nga ha tshithu tshenetsho kana tshifanyiso. Kha vha ambe uri:
 - N^{amusi} ndi do ni vhudza nga ha...
 - Ndi... (muelo, muvhala, tshileme, vhuvha, na zwiⁿwevho.)
 - I shumiswa u...
 - Ndi a tshi takalela ngauri...
 - c. Nga murahu, kha vha vhudzise kⁱlasi: Naa hu na mbudziso?
 - d. Arali hu na ane a vha na mbudziso, kha vha lingedze nga nungo dzo^{the} u i fhindula.
3. **Kha vha humbudze vhagudi zwikili zwi tevhelaho zwa u nekedza u amba:**
 - a. Musi vha tshi khou an^{da}adza vha humbule u:
 - U fara tshithu kana tshifanyiso tshavho uri muⁿwe na muⁿwe a tshi vhone
 - Kha vha ambe mafhungo avho nga mutevhe wo tea^{ho}
 - Kha vha ambe tshithu luthi^{hi} – vha songo dovholola
 - Kha vha ambele n^{tha}, nga ipfhi li pfhalaho
4. **Kha vha vhidze vhagudi vho nangiwaho nga muthi^{hi} nga muthi^{hi} uri vha ite nyito dzavho dza u nekedza u amba / ora^{la}.**
 - a. Kha vha fha^{te} fulufhelo la mugudi muⁿwe na muⁿwe nga u vha livhuwa kha u ita nyito dzavho dza u nekedza u amba / ora^{la} na nga u nea vhupfhiwa havhu^{di} ha mvelelo dzavho.
 - b. Mafheloni a ngudo, kha vha nee kⁱlasi nyangaredzo ya vhupfhiwa havhu^{di} ha mvelelo dzavho u itela u khwiⁿisa u nekedza u amba / ora^{la}. Sa tsumbo: Ndo vha ndi tshi khou kundelwa u pfha vhaⁿwe vha vhoiwe. Ndi khou humbela uri ni lingedze u isa maipfhi a vhoiwe n^{tha} uri ni pfhale – ri tea u pfha zwine na khou amba ngazwo.

Foniki: Kha vha vusuludze mibvumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:

Garaṭa dza
Firizi: dzh, tsh

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vusuludze mubvumo 1: dzh**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
2. **Kha vha vusuludze mubvumo 2: tsh**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 45.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḽila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḽila.

Muñwalo: Kha vha gudise kuvhumbelwe kwa leḏere liṭuku la mupombo/ la u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u putekanya bammbiri ra dovha ra li onyolosa.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḓila ya u vhumba:** *pv*
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ñwala nga tshanḓa tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshanḓa tshavho tsha uḽa u vhumba leḏere: *pv*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ñwala nga tshanḓa tsha uḽa uri vha vhumbe leḏere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshanḓa tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba:** *pv*
 - a. Kha vha vha vhudze uri: Ñwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṇu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ñwala:** *pv*
 - a. Kha vha ri: Ñwalani leḏere kha bugu yaṇu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha ṭole kuñwalele kwa maḽeḏere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Maṅwalwa,
siaṭari ḽa
maranga-
phanda 71

1. **Kha vha divhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri ḽo vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, Mulisa we a vhidzelela a ri 'ndau'.
 - b. Kha vha ambe uri: Hetshi tshiṭori ndi lungano, lwa u ri funza pfhunzo. Mulisa o vha e mutukana a sa pfhi ano lisa sambi ḽa kholomo. Tshiṅwe tshifhinga, musi e na vhumvumu kana vhuludu, o vha a tshi ṭavha mukosi wa uri hu na ndau i no khou phadzha kholomo dzawe. Vhalani ni vhone uri vhadzulapo vha muvhundu wa hawe vho ita mini musi we a huwelela a ri 'ndau'.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
 - d. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṭa kha ndivho ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi na u ṭalutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Maṅwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha ṭalutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri ḽo guda u: U swikelela tsheo nga u tou humbulela.
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 45.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 35.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha ṭalutshedze uri maipfhi aya a ḁo ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - vhathu vha muvhundu: Vhathu vha no dzula muvhunduni muthihi kana kusini kuthihi, hu si ḁoroboni.
 - -ponda/ -ṭasela: U ṭoḁa u vhaisa muṇwe muthu kana tshiṇwe tshithu.
 - -fhura: u ita uri muthu a tende zwithu zwine zwi si vhe ngoho.
 - -phuphudza: U ita vhukwila zwi tshi nga miswaswo kana u ita vhumbulu.
 - -pandamedza: U gidimedza muṇwe muthu kana tshiṇwe tshithu.
3. **Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṇwe na liṇwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiṇwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki: Kha vha vusuludze mibvumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:

Garaṭa dza
Firizi: r, mm

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vusuludze mubvumo 1: r**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
2. **Kha vha vusuludze mubvumo 2: mm**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 46.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḽila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḽila.

Muñwalo: Kha vha gudise kuvhumbele kwa maḽedere danzi / mahulwane nga u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḽana.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u vhumba:** *P*
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṛwala nga tshanda tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshanda tshavho tsha uḽa u vhumba ḽedere, *P*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṛwala nga tshanda tsha uḽa uri vha vhumbe ḽedere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshanda tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba:** *P*
 - Kha vha vha vhudze uri: Ṽwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṇu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ṛwala:** *P*
 - a. Kha vha ri: Ṽwalani ḽedere kha bugu yaṇu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kḽasi vha ṭole kuṛwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari 74

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ḑe vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḑifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanḑa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: Mulisa we a vhidzelela a ri 'ndau'.
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi ḑo vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siaṭari 74 na 75.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 46.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: U anetshela zwiṭori nga nḽila ya vhusiki

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **U lugisela vhagudi u anetshela zwiṭori nga nḽila ya vhusiki.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu ya u Vhala ya Thikho kha siatari la 47.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha lavhelese tshifanyiso.**
 - a. Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi mini zwine na khou vhona kha tshifanyiso itshi?
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri muṅwe na muṅwe wavho u tea u sika nganeapfhufhi nga ha tshifanyiso.**
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha nga sika hani tshiṭori tshavho. Kha vha vha vhudze uri:**
 - a. Vha ṅee mubvumbedzwa muṅwe na muṅwe dzina kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ambe hune mafhungo a khou bvelela hone.
 - c. Tshiṭori tshanu tshi fanela u vha na mathomo, mutumbu na magumo.
 - d. Tshifanyiso itshi tshi sumbedza tshipida tsha tshiṭori tshanu fhedzi.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mathomo a tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mutumbu wa tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza magumo a tshiṭori tshanu.
 - e. Ni nga thoma tshiṭori tshanu nga u ri:
 - Makhulu vha wana magwashu avho o liwahonyana...
 - Makhulu vho lindela duvha lothe uri vha le malegere avho...
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha khunyeledze nyito.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi uri vha humbule nga ha tshiṭori tshavho vho fhumula.
 - b. U bva afho, kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u anetshela tshigwada tshavho zwiṭori zwavho. Vha nga shumisa 'thanda ya u amba kana tombo' kha hezwi.
 - c. Musi vhagudi vha tshi khou bvela phanda na u amba, kha vha tshimbile na kilasi vha thetshelese.
6. **Kha vha pendele ngudo nga nḽila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhidze mugudi muthihi uri a kovhelane tshiṭori tshawe na kilasi kana vha vhudzise vhagudi vha 1–2 mbudziso nga ha zwiṭori zwa tshigwada tshavho.
 - Kha vha vhudzise uri: Tshiṭori tsha X tsho vha tshi tshi amba nga ha mini?
 - Kha vha vhudzise uri: Ndi zwifhio zwe na zwi takalela kha tshiṭori tsha X?

- b. Kha vha nee kilasi nyangaredzo ya mvelelo u itela u khwinisa tshiṭori tshavho. Sa tsumbo: Kanzhi, mathomoni a tshiṭori, ri amba nga ha uri tshiṭori tshi khou bvelela ngafhi, na uri vhabvumbedzwa ndi vhonnyi. Tshifhingani tshi daho, lingedzani u katela enea mafhungo kha mafhungo aṇu.

Foniki: Kha vha vusuludze muvanganyo / mutanganyiso

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vusuludze muvanganyo/mutanganyiso: ṇ+w**
 - a. Kha vha ṇwale themba mbili dzo fhambanaho kha bodo.
 - b. Kha vha humbele mugudi uri a vhale mubvumo muṇwe na muṇwe a kone u vanganya / tanganya mibvumo.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana a shumisaho muvanganyo wonoyo.
2. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 48.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṇwe na muṇwe.
 - c. Kha vha modeḽe ṇḽila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṇwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṇwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṇḽila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo nga u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u isela minwe yashu nṱha na fhasi.
 - b. Kha vha ṱhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana vha sumbedze nḽila ya u ṅwala maipfhi a tevhelaho nga u pomba:** *Pandelani, popi*
 - a. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṱaluse hune vha thoma hone, nḽila ya kuṱumele kwa mitshila vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale maipfhi nga u pomba kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze u: vhumbwa ha maḽedere, ṱuma musi vha tshi ṅwala nga u pomba na u sia zwikhala zwo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siatari la 74

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḁifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: Mulisa we a vhidzelela a ri 'ndau'.
 - d. Kha vha ambe uri: Hetshi tshiṭori ndi lungano, lwa u ri funza pfunzo. Mulisa o vha e mutukana a sa pfhi ano lisa sambi la kholomo. Tshiṭwe tshifhinga, musi e na vhumvumu kana vhuludu, o vha a tshi tavha mukosi wa uri hu na ndau i no khou phadzha kholomo dzawe. Vhalani ni vhone uri vhadzulapo vha muvhundu wa hawe vho ita mini musi we a huwelela a ri 'ndau'.
 - e. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siatari liṭwe na liṭwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha talutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe divhamaipfhi musi vha tshi tangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U swikelela tsheo nga u tou humbulela.
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi zwifhio zwine ra nga bvumba zwine muñwali a si ri vhudze zwone? Ndi zwifhio zwine na nga bvumba nga ha mihumbulo / vhuḁipfhi ha vhabvumbedzwa?

U n̄wala: Mugudisi vha modela u ita mvetamveto

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
n̄wala

1. **Kha vha dovhe hafhu u qivhadza t̄hoho ya mañwalwa na t̄hoḁea.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha mumono uno ri ḁo n̄wala: Tshiṭori tsha u amba mazwifhi wa fhedza wa amba ngoho.
 - b. Kha vha t̄alutshedze t̄hoḁea dza mushumo:
 - Lushaka: Tshiṭorikhumbulelwa tsha/ tshiṭori tshi si tsha ngoho
 - Mafhungo / pharagirafu: N̄walani phara i re na mafhungo a no hovhelela rathi. N̄walani phara dzi no hovhelela mbili, iñwe na iñwe i na thero/thophiki yayo.
 - TKL: N̄walani fhungo li re na maipfhi maambiwa.
2. **Kha vha modela mushumo kha bodo.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi mihumbulo yavho u bva kha mapa wa muhumbulo wavho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi n̄ḁila ya u shumisa fureme / muhanga wa u n̄wala vha tshi shumisa pulane yavho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome u n̄wala kha bugu dzavho n̄ḁowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: zwino shumisani pulane yañu u shumisa fureme / muhanga wa u n̄wala.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi u thoma u n̄wala.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: kha ri sedze mapa wa muhumbulo wañu ri dovhe ri u shumise u thoma u n̄wala.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kongelwa u shumisa fureme / muhanga wa u n̄wala.

Fureme ya u n̄wala:

Pharagirafu ya 1 – Mazwifhi

Liñwe ḁuvha, n̄wana ane a pfhi ____ o vha...

____ o ita zwithu zwo khakheaho! Ene...

____ o pfha...

Musi muthu muhulwane a tshi vhudzisa uri, “Ho itea mini?” ____ o zwifha.

Ene a ri, “...”

Phara ya 2 – Ngoho

Nga murahu ____ o pfha...

____ went back and said, “Ndi fanela u amba ngoho. Ndi ...”

Muthu muhulwane a ri, “Ndi livhuha u fulufhedzea hañu,” nahone...

Mafheleloni...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 48.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitela ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: Kha vha ite ndowendowe ya muvanganyo na mufhandekanyo / mupaḏukanyo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha ole thebuḽu vha ṅwale mibvumo i tevhelaho kha thebuḽu:** *dzh, tsh, r, mm, ṅ, w, u, m, a, i, n, e*
 - a. Kha vha sumbe mubvumo muṅwe na muṅwe u re kha thebuḽu vha ambe mubvumo.
 - b. Kha vha sumbe mubvumo muṅwe na muṅwe kha thebuḽu vha humbele vhagudi vho fhambanaho uri vha i vhale.
2. **Khha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u fhaṭa ipfhi.**
 - a. Kha vha humbule nga ha ipfhi ḽine vha nga ḽi fhaṭa vha tshi khou shumisa mibvumo i bvaho kha thebuḽu.
 - b. Kha vha sumbe mubvumo wa u thoma, vha bule uyo mubvumo, vha u ṅwale kha bodo.
 - c. Kha vha dovholole hezwi kha mibvumo yoṭhe i re kha ipfhi.
 - d. Kha vha tshimbidze munwe wavho fhasi ha ipfhi vha vanganye / ṭanganye mibvumo u itela u vhala ipfhi.
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha fhaṭe maipfhi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha 2–3 uri vha fhaṭe maipfhi vha tshi shumisa maitele a fanaho.
 - b. Kha vha khakhulule vkhakhhi vhuṅwe na vhuṅwe vhune vhagudi vha vhu ita.
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuna.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari ḽa 49.
 - b. Kha vha vhalele ṅṭha ḽiṅwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maṅwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṅwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo nga u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u monisela zwinungo kha tshanda tsha uḽa na tsha monde.
 - b. Kha vha ṱhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe kana vha sumbedze ṇḽila ya u ṇwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba: Pandelani u na popi.**
 - a. Musi vha tshi khou ṇwala, kha vha ṱaluse hune vha thoma hone, ṇḽila ya kuṱumele kwa mitshila vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṇwale mafhungo nga u pomba kha bugu dzavho dza ṇdowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha sedze u: vhumbwa ha maḽedere, ṱuma musi vha tshi ṇwala nga u pomba na u sia zwikhala zwo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 74

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: Mulisa we a vhidzelela a ri 'ndau'
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U swikelela tsheo nga u tou humbulela
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Ndi zwifhio zwine ra nga bvumba zwine muñwali a si ri vhudze zwone? Ndi zwifhio zwine na nga bvumba nga ha mihumbulo / vhuḍipfhi ha vhabvumbedzwa?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari la marangaphanda u itela u modeḷa tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U n̄wala: Mvetamveto ya vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
n̄wala

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u n̄wala na t̄hox̄ea dza hone.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: n̄amusi ri d̄o khunyeledza u n̄wala: Tshiṭori tsha u amba mazwifhi wa fhedza wa amba ngoho.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha bvele phanda na u n̄wala kha bugu dzavho dza ndowedzo.**
3. **U fhambanya.**
 - a. Kha vha tshimbile na k̄lasi vha thuse vhagudi vhane vha khou kondelwa u shumisa fureme / muhanga wa u n̄wala.
 - b. Kha vhagudi vhane vha kona kha vha engedze nyito u vha t̄uṭuwedza: Engedzani l̄iṇwe fhungo kha zwe na n̄wala.
4. **Kha vha n̄ee vhagudi tshuṇwahaya sa zwine zwa t̄ox̄eisa zwone.**
 - a. Kha vha t̄alutshedze vhagudi uri vha tea u fhedza mvetamveto yavho ya tshuṇwahaya arali vha sa athu fhedza.

Fureme ya u n̄wala

Pharagirafu ya 1 – Mazwifhi

L̄iṇwe d̄uvha, n̄wana ane a pfhi ____ o vha...

____ o ita zwithu zwo khakheaho! Ene...

____ o pfha...

Musi muthu muhulwane a tshi vhudzisa uri, “Ho itea mini?” ____ o zwifha.

Ene a ri, “...”

Phara ya 2 – Ngoho

Later ____ o pfha...

____ went back and said, “Ndi fanela u amba ngoho. Ndi ...”

Muthu muhulwane a ri, “Ndi livhuha u fulufhedzea haṇu,” nahone...

Mafheleloni...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 49.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-MISWA:
Muhanga wa therisano:

Muhumbulo
muhulwane
wa tshiṭori
itshi ndi...

Ndo takalela
mubvu-
mbedzwa...
ngauri...

Ndo guda
uri...

Ndi vhona
u nga zwo
khakhea /
zwo luga
musi...
ngauri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṅwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso ṅwe na ṅwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḁo muṅwe na muṅwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḁo ita mushumo wa u ṅekedza u amba kana wa Oraḁa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha TA sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki: Muvhidzelo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu ṭodei
zwishumiswa

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ṅdowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale nomboro 1–5 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṅwale tsini na nomboro 1–5: dzhenani, tshumelo, rumela, mmane, ṅwana
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea: Mme awe vha mu funela u pfhesesa.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṅwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṅwe na ḽiṅwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwalulule vhukhakhi havho nga ṅḽila yo teaho.
3. **Kha vha ṭhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṭanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 51.
 - b. Kha vha vhalele ṅṭha ḽiṅwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maṅwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṅwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuh u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 69

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuh u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: Mulisa we a vhidzelela a ri 'ndau'
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri ḑo ola na u ṅwala nga ha tshipiḑa tshine ra tshi funesa tsha tshiṭori.
2. **Kha vha modeḽe mushumo nga ṅḽila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha bonye maṭo vha ḑiite u nga vha khou humbula.
 - b. Kha vha bonyolole maṭo vha ri: Tshipiḑa tshine nda tshi funesa kha tshiṭori ndi musi...
 - c. Kha vha lingedze u sa nanga tshipiḑa tsha mafhungo tshine tsha tou vha khagala sa tsumbo yavho.
 - d. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa konḑi kha bodo. Musi vha tshi khou ola, kha vha ṭalutshedze zwine vha khou ola.
 - e. Engedzani mafhungo 1–2 nga ha tshifanyiso tshaṅu: Ndo takalela...
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha bonye maṭo vha humbule nga ha tshipiḑa tshine vha tshi funesa kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ri: Neani muhumbulo waṅu, ni songo kopolola tsumbo yanga.
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi uri vha bonyolole maṭo avho vha haseledze nga phindulo dzavho na phathinara dzavho.
 - d. Nga murahu, kha vha laedze vhagudi u ola tshipiḑa itshi tsha tshiṭori kha bugu dzavho dza u ṅḽowedzo.
 - e. Kha vha thuse vhagudi u engedza fhungo kana mafhungo 1–2 kha tshifanyiso tshavho.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muṅwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kiḽasi.

U ṅwala: Mugudisi vha modela u dzudzanya na u dzudzanya ha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE 11

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u ṅwala na thodea dza hone:** Tshiṭori tsha u amba mazwifhi wa fhedza wa amba ngoho.
2. **Kha vha divhadze mutevhe wa u ṭola wa u dzudzanya**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: ṅamusi ri ḡo dzudzanya maṅwalwa ashu ri tshi shumisa mutevhe wa u dzudzanya:
 - Mafhungo / pharagirafu: ṅwalani phara i re na mafhungo a no hovhelela rathi. ṅwalani phara dzi no hovhelela mbili, inwe na inwe i na thero/thophiki yayo.
 - TKL:
 - Leḡere la u thoma la fhungo li thoma nga leḡere danzi / lihulwane.
 - Ndongazwiga zwo tea i shumiswa magumoni a fhungo.
 - Zwiḡevhe zwi shumiswa kha u sumbedza maipfhi e muṅwe muthu a amba (maipfhi maambiwa).
3. **Kha vha modela u dzudzanya.**
 - a. Kha vha ṅwale fhungo kha bodo line la vha na vhukhaki.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi ṅdila ya u dzudzanya vhukhaki uho.
4. **Kha vha vhudze vhagudi u vhala na u dzudzanya maṅwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino ndi tshifhinga tsha u vhala na u dzudzanya maṅwalwa a vhoiwe.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi vhane vha khou tambula u vhala na u dzudzanya maṅwalwa avho.
5. **Kha vha ṅee vhagudi mushumo u bva kha Bugu ya Mushumo ya DBE.**
 - a. Musi vhagudi vha tshi fhedza u dzudzanya, vha ṭalutshedze uri vha tea u shuma kha bugu yavho ya mushumo ya DBE.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi u ita mushumo wa:
 - Bugu ya Mushumo ya DBE siṭari la: 20
 - Nomborani tshifanyiso ni sumbedze ni zwi dzudzanye nga u
 - tevhekana khazwo.
 - ṅwalani fhungo nga ha tshifanyiso tshinwe na tshinwe. Ni ite
 - vhungoho ha uri fhungo laṅu li anetshele tshiṭori.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 51.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṱhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha dīvhadze thero

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwifanyiso na
zwithu zwa
vhukuma zwa
u tana thero
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele u tana thero: Pfhunzo yashu**
2. **Kha vha vhudzise mbudziso thalutshedzi kha u tūṭula ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - Ndi ndila dzifhio dzo fhambanaho dzine ra nga guda zwithu zwiswa ngadzo?
 - Ndi tshifhio tshine na tama u tshi guda?
 - Ni vhona u nga tshikolo tshi na ndeme kha vhatukana u fhira kha vhasidzana, kana tshi na ndeme kha vhoṭhe? Ngani?
3. **Kha vha ite mapa wa muhumbulo vha tshi shumisa mbudziso idzi na phindulo dza vhagudi.**
4. **Kha vha engedze nga phindulo dzavho kha mapa wa muhumbulo u itela u engedza ndivho ya vhagudi.**
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 53.**
6. **Kha vha vhudze vhagudi vha sumbe kha zwipfhumisa luambo zwa thero.**
 - a. Kha vha vhalele nṱha zwipfhumisaluambo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhale navho, kana vha tou tevhezela vhone musi vha tshi khou vhala:
“Pfhunzo ndi tshihali tshihulu tshine na nga tshi shumisa u tshintsha līfhasi.” Phresidende Nelson Mandela
7. **Kha vha rere na vhagudi nga ha zwipfhumisaluambo.**
 - a. Kha vha vhudzise uri: Ni nga mmbudza uri izwi zwi amba mini? / Ni nga kona u wana phindulo?
 - b. Kha vha tūṭuwedze vhagudi uri vha ṅekane mihumbulo.
 - c. Kha vha ṭalutshedze ṭhalutshedzo kana vha ṅee phindulo nga ndila i tevhelaho:
Vhathu vhanzhi vha humbula uri zwi ṭoda zwihali sa zwigidi na bomo u shandukisa zwithu kha līfhasi. Muphresidende Mandela vho zwi dīvha uri tshihali tshihulu tsha maanda ndi pfhunzo. Vho amba uri musi ra isa phanda na u guda, ri nga shumisa ndivho na zwikili u shandukisa shango la vha khwine.

Foniki: Kha vha vusuludze mibvumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:

Garaṭa dza
Firizi: ii, aa

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vusuludze mubvumo 1: ii**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
2. **Kha vha vusuludze mubvumo 2: aa**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 1a 55.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḽila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḽila.

Muñwalo: Kha vha gudise kuvhumbelwe kwa leḏere liṭuku la mupombo/ la u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḏana.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u vhumba:** *q*
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ñwala nga tshanda tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshanda tshavho tsha uḽa u vhumba leḏere: *q*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ñwala nga tshanda tsha uḽa uri vha vhumbe leḏere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshanda tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba:** *q*
 - a. Kha vha vha vhudze uri: Ñwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṇu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ñwala:** *q*
 - a. Kha vha ri: Ñwalani leḏere kha bugu yaṇu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha ṭole kuñwalele kwa maḽere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhalala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Maṅwalwa,
siaṭari ḽa
maranga-
phanda 85

1. **Kha vha divhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri ḽo vhalala tshiṭori tshine tsha pfhi, Vhutshilo vhu si na mikano.
 - b. Kha vha ambe uri: Itshi tshiṭori tsha vhukuma tsha Rebeca Gyumi tshe tsha bvelela Tanzania. Vhutshiloni hawe hoṭhe, vha ha Rebeca vho ḽi mu ṭuṭuwedza u wana pfhunzo ya maṭhakheni. Naho vha ha Rebeca vho mu tikedza, vhasidzana vhanzhi vho litsha tshikolo hu u itela u malwa. Vhalani nga ha vhutshilo ha Rebeca ni wane uri o itela zwifhio pfhunzo ya vhasidzana ngei Tanzania.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
 - d. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṭa kha ndivho ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha nee vhagudi na u ṭalutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Maṅwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha ṭalutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri ḽo guda u: U ita tsedzuluso.
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 55.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 53.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha ṭalutshedze uri maipfhi aya a ḡo ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - Tanzania: Shango li re Afrika Vhubvaḡuvha i re na thavha ndapfhusa Afrika.
 - pfhunzo: U guda u tshikoloni kana kha vhaṇwe u itela uri ni divhe zwinzhi khathihi na u kona u ita zwithu zwiswi.
 - mukano/ mpimo: Tshivhalo kana tshiga tsha nṱhesa tshine tshithu tsha nga swika khatsho.
 - -tenda/ -tendela: U bula uri muṇwe muthu o tendelwa u ita tshiṇwe tshithu, u ṇea thendelo.
 - ramilayo: Muthu we a gudela zwa mulayo ane a thusa vhathu musi vhe na thaidzo dza zwa mulayo.
3. **Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṇwe na liṇwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiṇwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki: Kha vha vusuludze mibvumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:

Garaṭa dza
Firizi: dz, o

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vusuludze mubvumo 1: dz**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
2. **Kha vha vusuludze mubvumo 2: o**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 56.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḽila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḽila.

Muñwalo: Kha vha gudise kuvhumbele kwa maḽedere danzi / mahulwane nga u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khwaṭhisa zwanda nga u vhumba feisi luṭanu, nga murahu ra awela.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḽila ya u vhumba:** *Q*
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha nḽwala nga tshanda tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshanda tshavho tsha uḽa u vhumba ḽedere, *Q*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha nḽwala nga tshanda tsha uḽa uri vha vhumbe ḽedere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshanda tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba:** *Q*
 - Kha vha vha vhudze uri: Nḽwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṇu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u nḽwala:** *Q*
 - a. Kha vha ri: Nḽwalani ḽedere kha bugu yaṇu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kḽlasi vha ṭole kuñwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 87

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanḁa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: Vhutshilo vhu si na mikano.
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi do vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siaṭari liñwe na liñwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 56.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi na u rera nga thero ya tshifanyiso

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.

- a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - thero: Zwithu zwine na nga guda, sa Metse, u vhala kana saintsi.
 - -guda: U fhedza tshifhingana ni tshi khou guda na u ita ndowendowe uri ni humbule kana u pfhesesa zwiṅwe zwithu.
 - u gradzhueta: U fhedzisa vhuimo tshikoloni (sa u fhedza kha tshikolo tsha phuraimari kana kha tshikolo tsha nṱha ha tsha phuraimari).
 - gradzhuesheni: Ndi vhutambo ho khetheaho musu muthu o fhedza tshikolo a ṱanganedza ṱhanziela kana diploma.
 - buḡo: Ndi lushaka lwa mushumo une vhaṅwe vha do ita musu vha tshi aluwa, sa u vha mudededzi, dokotela kana mutsila.
- b. Kha vha shumise zwiṱirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi ṱiṅwe na ṱiṅwe.

2. U fhaṱa kha ndivho ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.

- a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṱari ṱa 57.
- b. Kha vha vhudze vhagudi mafhungo a tevhelaho nga ha tshifanyiso:
 - Duvha ṱiṅwe na ṱiṅwe ṱa tshikolo vhana dzimiliyoni u mona na ṱifhasi vha guda zwithu zwiswa, sa inwi.
 - Shangṱi ṱoṅwe na ṱiṅwe kha ṱifhasi ṱi nga vha ṱi na zwikolo.
 - U guda hu nga iteavho na nṅḁa ha ṱilasirumu, ri guda kha khonani, bugu. Khomphyutha, muziamu, na kha mupo.

3. Kha vha rere nga thero ya tshifanyiso.

- a. Kha vha shumise mbudziso dzi tevhelaho u itela u rera nga tshifanyiso nga ṅḁila i tevhelaho:
 - Kha vha vhudzise mbudziso ya u thoma.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha rere nga mbudziso na phathinara dzavho.
 - Kha vha vhudze vhagudi vha si gathi nga muthihi nga muthihi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - Kha vha fhaṱe ndivho ine vhagudi vha vha vho no vha nayo nga u lulamisa u sa pfhesesana na nga u kovhelana mafhungo a elanaho na thero.
 - Kha vha dovholele maitele aya na mbudziso dzoṱhe.

4. Mbudziso:

- a. Ndi nga mini nitshi humbula uri u ya tshikoloni ndi zwa ndeme?
- b. Arali na engedza thero kha duvha ṱa tshikolo, i nga vha ifhio?
- c. Nga nṅḁa ha mudededzi wanu ni guda kha nnyi?

Foniki: Kha vha vusuludze muvanganyo / mutanganyiso

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vusuludze muvanganyo/mutanganyiso: $n+k$**
 - a. Kha vha ñwale themba mbili dzo fhambanaho kha bodo.
 - b. Kha vha humbele mugudi uri a vhale mubvumo muñwe na muñwe a kone u vanganya / tanganya mibvumo.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana a shumisaho muvanganyo wonoyo.
2. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 58.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modele mushumo muñwe na muñwe.
 - c. Kha vha modele ndila ya u shuma mishumo yotlhe yo ñwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo nga u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḁana.
 - b. Kha vha thogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modele kana vha sumbedze ndila ya u ñwala maipfhi a tevhelaho nga u pomba: *Quinn. queen***
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha taluse hune vha thoma hone, ndila ya kutumele kwa mitshila vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ñwale maipfhi nga u pomba kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze u: vhumbwa ha maledere, tuma musu vha tshi ñwala nga u pomba na u sia zwikhala zwo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 87

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhudifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: Vhutshilo vhu si na mikano
 - d. Kha vha ambe uri: Itshi tshiṭori tsha vhukuma tsha Rebeca Gyumi tshe tsha bvelela Tanzania. Vhutshiloni hawe hoṭhe, vha ha Rebeca vho di mu ṭuṭuwedza u wana pfhunzo ya maṭhakheni. Naho vha ha Rebeca vho mu tikedza, vhasidzana vhanzhi vho litsha tshikolo hu u itela u malwa. Vhalani nga ha vhutshilo ha Rebeca ni wane uri o itela zwifhio pfhunzo ya vhasidzana ngei Tanzania.
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liṅwe na liṅwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha ṭalutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe divhamaipfhi musi vha tshi ṭangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U ita tsedzuluso
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Tshiṅwe tshifhinga ri tea u dzhia tsheo nga ha zwine zwa khou itea kha tshiṭori. Inwi ni ri mini nga ha tsheo / nyito ya mubvumbedzwa?

U n̄wala: Kha vha ḡivhadze na u ita ṇḡowendḡowe ya TKL

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
A hu ṭḡḡei
zwishumiswa.

1. **Kha vha ḡivhadze u tou fombe kha TKL (Tshivhumbeo na Kushumisele kwa Luambo).**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, ino vhege ri ḡo sedza kha: U shumisa ḡitanganyi 'na' kha u ṭanganya zwithu zwivhili zwi no fana kana mihumbulo.
 - b. Kha vha ṇwale fhungo kha bodo:
Ndo gidimela phakhani. Ndo tamba kha madembetiti.
Ndo gidimela phak^{ani} nahone nda tamba kha madembetiti.
 - c. Kha vha ṭalutshedze TKL mafhungoni:
 - Ri shumisa 'na' u ṭanganya zwithu zwivhili.
 - Mihumbulo i tea u vha i na vhushaka.
 - U gidimela phakhani na u tamba kha madembetiti zwi na vhushaka, zwo ralo, ri a kona u ṭanganya mihumbulo iyi mivhili nga ipfhi 'nahone'.
2. **Kha vha ite ṇḡowendḡowe ya TKL na vhagudi.**
 - a. Kha vha ṇwale fhungo kha bodo: Ndi a takalela zwimange. Ndi a takalela mmbwa.
 - b. Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ri nga shumisa hani 'na' kana 'nahone' kha u ṭanganya aya mafhungo mavhili?
Ṭanganyani aya mafhungo mavhili nga u shumisa 'na' kana 'nahone':
 - Bvisani tshitopo/tshithoma/tshiawelo kha fhungo ḡa u thoma.
 - Dzhenisani 'na/nahone' vhukati ha aya mafhungo mavhili.
 - Siani tshitopo/tshithoma/tshiawelo tshithihi fhedzi magumoni.
 - Fhungo ḡiswa: Ndi a takalela zwimange na mmbwa ndi a dzi takalela/ Ndi a takalela zwimange nahone ndi a takalela mmbwa.
3. **Kha vha ṇee vhagudi tshifhinga tsha u ita ṇḡowendḡowe ya TKL nga muthihi muthihi.**
 - a. Kha vha ṇwale fhungo kha bodo:
 - U a ḡa raisi. U a ḡa ṇama ya khuhu.
 - O fhufha. O sea.
 - Ndi ḡo vhalu bugu yanga. Ndi ḡo ya u eḡela.
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri: Shumisani ḡitanganyi 'nahone' kha u ṭanganya sethe mbili dza mafhungo.
 - c. Kha vha ṇee vhagudi minete i si gathi ya u khunyeledza mushumo.
4. **Kha vha ṭole u pfhesesa ha vhagudi.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhe fhethu huthihi.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - c. Kha vha sumbedze: ḡitanganyi 'na' ḡi shumiswa kha u ṭanganya zwithu zwivhili zwi no fana kana mihumbulo.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 58.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: Kha vha ite ndowendowe ya muvanganyo na mufhandekanyo / mupadukanyo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha ole thebulu vha nwale mibvumo i tevhelaho kha thebulu: ii, aa, dz, o, n, k, m, a, u, l, w, e**
 - a. Kha vha sumbe mubvumo muñwe na muñwe u re kha thebulu vha ambe mubvumo.
 - b. Kha vha sumbe mubvumo muñwe na muñwe kha thebulu vha humbele vhagudi vho fhambanaho uri vha i vhale.
2. **Khha vha modeje kana u sumbedza ndila ya u fhatxa ipfhi.**
 - a. Kha vha humbule nga ha ipfhi line vha nga li fhatxa vha tshi khou shumisa mibvumo i bvaho kha thebulu.
 - b. Kha vha sumbe mubvumo wa u thoma, vha bule uyo mubvumo, vha u nwale kha bodo.
 - c. Kha vha dovholole hezwi kha mibvumo yothe i re kha ipfhi.
 - d. Kha vha tshimbidze munwe wavho fhasi ha ipfhi vha vanganye / tanganye mibvumo u itela u vhala ipfhi.
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha fhatxe maipfhi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha 2–3 uri vha fhatxe maipfhi vha tshi shumisa maitele a fanaho.
 - b. Kha vha khakhulule vhukhaxhi vhuñwe na vhuñwe vhune vhagudi vha vhu ita.
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuna.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 58.
 - b. Kha vha vhalele ntha linwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale manwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeje kana u sumbedza ndila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo nwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeje ndila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo nga u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u ita u nga ri khou tamba piano.
 - b. Kha vha tshogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana vha sumbedze ndila ya u ñwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:** *Quinn u na mapu.*
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha tshaluse hune vha thoma hone, ndila ya kutumele kwa mitshila vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ñwale mafhungo nga u pomba kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze u: vhumbwa ha maledere, tuma musi vha tshi ñwala nga u pomba na u sia zwickhala zwo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-MISWA:
Khuvha-nganyo ya
Mañwalwa,
siatari la 87

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhudifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshitori: Vhutshilo vhu si na mikano
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U ita tsedzuluso
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Tshiṅwe tshifhinga ri tea u dzhia tsheo nga ha zwine zwa khou itea kha tshitori. Inwi ni ri mini nga ha tsheo / nyito ya mubvumbedzwa?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṱha siatari liṅwe na liṅwe la tshitori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siatari la marangaphanda u itela u modela tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshitori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṱhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U ñwala: Mugudisi vha modeļa u pulana kha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ñwala

1. **Kha vha ñivhadze tñoho ya mañwalwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha mumono uno ri ño ñwala: Fhethu hune na hu funesa kana tshithu tshine na tshi funesa tshikoloni.
2. **Kha vha ñalutshedze phindulo yavho ya mushumo wa u ñwala nga u tou amba, vha sa athu ñwala. Vha shumise fureme / muhanga wa u ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ndi ño ñwala nga fhethu hune nda hu funesa kana tshithu tshine nda tshi funesa tshikoloni.
3. **Kha vha modeļa u pulana ha mushumo wa u ñwala kha bodo.**
 - a. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa dini tshine tsha sumbedza: W7.6.
 - b. Kha vha shumise mapa wa muhumbulo u pulana tshitori tshavho:
 - Thero ine nda i takalela
 - Fhethu hune nda hu takalela
 - Zwine nda takalela u zwi ita
 - Muthu ane nda mu takalela
 - Vhudipfhi hanga
4. **Kha vha ite uri vhagudi vha humbule.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: matshelo, ni ño pulana mañwalwa a vhoiwe. Ni ñe na mihumbulo ya vhoiwe matshelo.

Fureme ya u ñwala:

Ndi ya tshikoloni tsha ____.

Tshithu tshine nda tshi takalela tshikoloni ndi...

Ndi a tshi takalela ngauri...

Ndi dovha hafhu nda takalela...

Fhethu hune nda hu takalela tshikoloni ndi...

Muthu ane nda mu takalela tshikoloni ndi...

Ndi pfha ndi ____ tshikoloni ngauri...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-MISWA:
Bugu ya u Vhala ya Thikho

Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho (dzi songo netshe-dzwaho nga NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 59.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-MISWA:
Muhanga wa therisano:

Muhumbulo
muhulwane
wa tshiṭori
itshi ndi...

Ndo takalela
mubvu-
mbedzwa...
ngauri...

Ndo guda
uri...

Ndi vhona
u nga zwo
khakhea /
zwo luga
musi...
ngauri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṅwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso ṅwe na ṅwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḏo muṅwe na muṅwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḑo ita mushumo wa u ṅekedza u amba kana wa Oraḽa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha TA sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki: Muvhidzelo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale nomboro 1–5 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṅwale tsini na nomboro 1–5: zwiivha, maano, hanedza, bola, nkala
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea: Gudani u dzula nga u nkuḽa.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṅwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṅwe na ḽiṅwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwalulule vhukhakhi havho nga ṅḽila yo teaho.
3. **Kha vha ṭhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṭanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 61.
 - b. Kha vha vhalele ṅṭha ḽiṅwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maṅwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṅwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuh u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari 83

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuh u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: Vhutshilo vhu si na mikano
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri khou ya u ita nyito ya u pfhesesa zwo ñwaliwaho kha tshiṭori.
2. **Kha vha modeje mushumo nga ñila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha ñwale mbudziso kha bodo.
 - b. Kha vha vhalele mbudziso inwe na inwe nṭha.
 - c. Kha vha ṭalutshedze uri mbudziso i khou ṭoda phinduloḽe.
 - d. Sa tsumbo: Anna o vha o ambara mini? Phindulo i tea u ri vhudza nga ha zwiambaro zwa Anna.
 - e. Sa tsumbo: Ni vhona u nga Anna o vha o tea u ita mini? Phindulo a i ho kha mañwalwa. – vhagudi vha tea u ñea mihumbulo yavho.
 - f. Kha vha sumbedze vhagudi uri fhasi ha mbudziso inwe na inwe hu na zwirangi zwa fhungo. Kha vha ṭalutshedze uri vha tea u shumisa hezwi u vha thusa u ñwala phindulo yavho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule bugu dzavho dza ñdowedzo vha ñwale ḽuvha na ṭhoho: Kupfhesesele.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shumise 'zwirangi zwa mafhungo' fhasi ha mbudziso inwe na inwe na u ñwala phindulo ya mbudziso inwe na inwe kha bugu dzavho.
 - c. Kha vha laedze vhagudi uri vha shumise ñdivho yavho ya foniki u ñwala maipfhi vha sa a ḽivhi. Vha tea u amba nga u ongolowa vha ñwale fhasi mibvumo ine vha i pfha.
 - d. Mbudziso na zwirangi zwa mafhungo
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha ñee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muñwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kilasi.

U pfhesesa zwo ñwalwaho

1. **Tshiṭori itshi ndi tsha lushaka lufhio?**
Tshiṭori tsha ngoho/ tshiṭori tshi si tsha ngoho.
2. **Tshiṭori itshi tshi bvelela ngafhi?**
Tshiṭori itshi tshi bvelela...
3. **Dzina 8a tshikolo tsha Rebeca tsha phuraimari ndi lifhio?**
Dzina 8a tshikolo tsha Rebeca tsha phuraimari ndi

4. **Ndi zwifhio zwe Rebeca a zwi limuwa tshikoloni tsha hawe?**
Rebeca o limuwa uri...
5. **Ndi mulayo ufhio we Rebeca a ṭoḏou shandula?**
Rebeca a ṭoḏou shandula mulayo u no ri...

U ṅwala: Pulane ya vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ṅwala

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha ṭhoho ya maṅwalwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha mumono uno ri ḑo ṅwala: Fhethu hune na hu funesa kana tshithu tshine na tshi funesa tshikoloni.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha phindulo dzavho nga ha ṭhoho ya maṅwalwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, zwino humbulani uri ni ḑo fhindulisa hani ṭhoho ya maṅwalwa.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi u kovhelana muhumbulo wavho na phathinara.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho na kilasi.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u pulana maṅwalwa avho kha bugu dzavho dza ṅḑowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: zwino shumisani mapa wa muhumbulo u itela u rekhoda mihumbulo yaṅu na u dzudzanyela mushumo wa u ṅwala.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi u pulana.**
 - a. Kha va ri: Mmbudzeni nga ha mihumbulo yaṅu.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kongelwa u khunyeledza mushumo wavho wa mapa wa muhumbulo.

Fureme ya u ṅwala:

Ndi ya tshikoloni tsha ____.

Tshithu tshine nda tshi takalela tshikoloni ndi...

Ndi a tshi takalela ngauri...

Ndi dovha hafhu nda takalela...

Fhethu hune nda hu takalela tshikoloni ndi...

Muthu ane nda mu takalela tshikoloni ndi...

Ndi pfha ndi ____ tshikoloni ngauri...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 61.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṱhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Nyito ya u ŋekedza u Amba / Oraġa

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu ɬodei
zwishumiswa

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi uri vha lavhelese vhagudiswa ngavho vha tshi ita nyito ya u ŋekedza u amba / Oraġa.**
2. **Kha vha humbudze vhagudi mushumo u tevhelaho: Kha vha kovhele vhagudi mafhungo avho**
 - a. Kha vha ri vhudze uri mafhungo avho ndi afhio. Kha vha ambe uri:
 - Ŋamusi ndi ɔo ni vhudza nga ha...
 - U bva afho, kha vha kovhe mafhungo avho.
 - Kha vha ri vhudze uri ho itea mini nga mutevhe wo teaho.
 - Kha vha ri vhudze mihumbulo mihulwane malugana na mafhungo avho.
 - Kha vha fhedzise nga u ri vhudza uri mafhungo avho o vha ita uri vha ɔipfhe hani.
3. **Kha vha humbudze vhagudi zwikili zwi tevhelaho zwa u ŋekedza u amba:**
 - a. Musi vha tshi khou kovhela vhagudi mafhungo avho, vha humbule u:
 - Kha vha ri vhudze uri mafhungo avho ndi afhio. Kha vha ambe uri
 - Kha vha ri vhudze uri zwo itea lini
 - Kha vha ri vhudze uri zwo itea kha nnyi
 - Kha vha ambe mafhungo avho nga mutevhe wo teaho
 - Kha vha ambe tshithu luthihi – vha songo dovholola
 - Kha vha ambele nṱha, nga ipfhi ĩi pṱhalaho
4. **Kha vha vhidze vhagudi vho nangiwaḥo nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito dzavho dza u ŋekedza u amba / oraġa.**
 - a. Kha vha fhaṱe fulufhelo ĩa mugudi muṱwe na muṱwe nga u vha livhuwa kha u ita nyito dzavho dza u ŋekedza u amba / oraġa na nga u ŋea vhupfhiwa havhuḍi ha mvelelo dzavho.
 - b. Mafheloni a ngudo, kha vha ŋee kĭlasi nyangaredzo ya vhupfhiwa havhuḍi ha mvelelo dzavho u itela u khwiṱisa u ŋekedza u amba / oraġa. Sa tsumbo: Ndo vha ndi tshi khou kundelwa u pfha vhaṱwe vha vhoiwe. Ndi khou humbela uri ni lingedze u isa maipfhi a vhoiwe nṱha uri ni pṱhale – ri tea u pfha zwine na khou amba ngazwo.

Foniki: Kha vha vusuludze mibvumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:

Garaṭa dza
Firizi: n, th

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vusuludze mubvumo 1: n**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
2. **Kha vha vusuludze mubvumo 2: th**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari 1a 63.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḽila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḽila.

Muñwalo: Kha vha gudise kuvhumbelwe kwa leḡere liṭuku la mupombo/ la u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u ita u nga ri khou tamba piano.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḡila ya u vhumba: ↗**
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ñwala nga tshandḡa tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshandḡa tshavho tsha uḡa u vhumba leḡere: ↗
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ñwala nga tshandḡa tsha uḡa uri vha vhumbe leḡere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshandḡa tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba: ↗**
 - a. Kha vha vha vhudze uri: Ñwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṇu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ñwala: ↗**
 - a. Kha vha ri: Ñwalani leḡere kha bugu yaṇu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kḡlasi vha ṭole kuñwalele kwa maḡere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ñivhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari ḽa
maranga-
phanda 99

1. **Kha vha ñivhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri ḽo vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, Malala u lwela pfhunzo.
 - b. Kha vha ambe uri: Itshi tshiṭori tsha vhukuma tsho bvelela zwenezwino nga 2012. Malala na vha hawe vho vha vha tshi dzula fhethu hu re na mulalo ngei Pakistan. Fhedziha, Taliban, yo mbo thuba afha fhethu. Taliban tsho vha tshi tshigwada tsha vhanna vha re na milayo i lemelaḽo ya zwa vhurereli na zwa kutshelele kwa vhathu. Avha vhanna vho mbo ḽi thoma u dzivhisa vhasidzana u dzhena tshikolo. Malala na vha hawe vha zwi hanedza, a humbula u lwa na kuhumbulele uku a si na nyofho. Fhedziha, ho bvelela mini kha Malala? Thetshelesani itshi tshiṭori tsha u takadza no wane phindulo.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi ñivha nga itshi tshiṭori?
 - d. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṭa kha ṇdivho ṇdivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha ṇee vhagudi na u ṭalutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha ṭalutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri ḽo guda u: U ṭumanya
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 63.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 53.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha talutshedze uri maipfhi aya a do ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - Pakistan: Shano li re Asia Tshipembe, li divhelwa thavha dza lo na zwiliwa zwa u ifha.
 - tshikhala: Tshifhinga tsha u ita zwithu zwi no vhuedza, u fana guda zwithu kana u edzisa mushumo muswa.
 - -iledza: U vheya mulayo wa uri tshithu a tsho ngo tendelwa u itwa.
 - -iledzwa: A tsho ngo tendelwa u itwa kana tshi lwa na milayo yo vhwaho.
 - bu logo: Sia kha inthanete hune muthu a nwala mihumbulo yawe na zwitori zwine zwa do vhalwa nga vha nwe vhathu.
3. **Kha vha shumise zwitirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi linwe na linwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswinwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fungo

Foniki: Kha vha vusuludze mibvumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:

Garaṭa dza
Firizi: fh, e

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vusuludze mubvumo 1: fh**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
2. **Kha vha vusuludze mubvumo 2: e**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 64.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḽila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḽila.

Muñwalo: Kha vha gudise kuvhumbele kwa maḽedere danzi / mahulwane nga u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khwaṭhisa zwanda nga u vhumba feisi luṭanu, nga murahu ra awela.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḽila ya u vhumba:** *R*
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha nḽwala nga tshanda tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshanda tshavho tsha uḽa u vhumba ḽedere, *R*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha nḽwala nga tshanda tsha uḽa uri vha vhumbe ḽedere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshanda tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba:** *R*
 - Kha vha vha vhudze uri: Nḽalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṅu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u nḽwala:** *R*
 - a. Kha vha ri: Nḽalani ḽedere kha bugu yaṅu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kḽasi vha ṭole kuñwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari 1a 101

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ḑe vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḑifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanḑa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: Malala u lwela pfhunzo
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi ḑo vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siaṭari 1iñwe na 1iñwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 64.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: U anetshela zwiṭori nga nḽila ya vhusiki

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **U lugisela vhagudi u anetshela zwiṭori nga nḽila ya vhusiki.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu ya u Vhala ya Thikho kha siatari la 65.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha lavhelese tshifanyiso.**
 - a. Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi mini zwine na khou vhona kha tshifanyiso itshi?
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri muṅwe na muṅwe wavho u tea u sika nganeapfhufhi nga ha tshifanyiso.**
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha nga sika hani tshiṭori tshavho. Kha vha vha vhudze uri:**
 - a. Vha ṅee mubvumbedzwa muṅwe na muṅwe dzina kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ambe hune mafhungo a khou bvelela hone.
 - c. Tshiṭori tshanu tshi fanela u vha na mathomo, mutumbu na magumo.
 - d. Tshifanyiso itshi tshi sumbedza tshipida tsha tshiṭori tshanu fhedzi.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mathomo a tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mutumbu wa tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza magumo a tshiṭori tshanu.
 - e. Ni nga thoma tshiṭori tshanu nga u ri:
 - Vhana vho vha vha tshi khou toda...
 - Muṅadzi / Gebisi ya kale ya giradzhuwesheni ya mbo di wa i tshi bva waḽiroboni...
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha khunyeledze nyito.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi uri vha humbule nga ha tshiṭori tshavho vho fhumula.
 - b. U bva afho, kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u anetshela tshigwada tshavho zwiṭori zwavho. Vha nga shumisa 'thanda ya u amba kana tombo' kha hezwi.
 - c. Musi vhagudi vha tshi khou bvela phanda na u amba, kha vha tshimbile na kilasi vha thetshelese.
6. **Kha vha pendele ngudo nga nḽila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhidze mugudi muthihi uri a kovhelane tshiṭori tshawe na kilasi kana vha vhudzise vhagudi vha 1–2 mbudziso nga ha zwiṭori zwa tshigwada tshavho.
 - Kha vha vhudzise uri: Tshiṭori tsha X tsho vha tshi tshi amba nga ha mini?
 - Kha vha vhudzise uri: Ndi zwifhio zwe na zwi takalela kha tshiṭori tsha X?

- b. Kha vha nee kilasi nyangaredzo ya mvelelo u itela u khwinisa tshiṭori tshavho. Sa tsumbo: Kanzhi, mathomoni a tshiṭori, ri amba nga ha uri tshiṭori tshi khou bvelela ngafhi, na uri vhabvumbedzwa ndi vhonnyi. Tshifhingani tshi daho, lingedzani u katela enea mafhungo kha mafhungo aṇu.

Foniki: Kha vha vusuludze muvanganyo / mutanganyiso

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vusuludze muvanganyo/mutanganyiso: *n+ts***
 - a. Kha vha ṅwale themba mbili dzo fhambanaho kha bodo.
 - b. Kha vha humbele mugudi uri a vhale mubvumo muṅwe na muṅwe a kone u vanganya / tanganya mibvumo.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana a shumisaho muvanganyo wonoyo.
2. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 66.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe ṅdila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅdila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo nga u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u isela minwe yashu nṱha na fhasi.
 - b. Kha vha ṱhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana vha sumbedze nḽila ya u ṅwala maipfhi a tevhelaho nga u pomba:** *Rendani, ruma*
 - a. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṱaluse hune vha thoma hone, nḽila ya kuṱumele kwa mitshila vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale maipfhi nga u pomba kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze u: vhumbwa ha maḽedere, ṱuma musi vha tshi ṅwala nga u pomba na u sia zwickhala zwo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 95

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: Malala u lwela pfhunzo
 - d. Kha vha ambe uri: Itshi tshiṭori tsha vhukuma tsho bvelela zwenezwino nga 2012. Malala na vha hawe vho vha vha tshi dzula fhethu hu re na mulalo ngei Pakistan. Fhedziha, Taliban, yo mbo thuba afha fhethu. Taliban tsho vha tshi tshigwada tsha vhanna vha re na milayo i lemelaḥo ya zwa vhurerele na zwa kutshelalele kwa vhathu. Avha vhanna vho mbo di thoma u dzivhisa vhasidzana u dzhena tshikolo. Malala na vha hawe vha zwi hanedza, a humbula u lwa na kuhumbulele uku a si na nyofho. Fhedziha, ho bvelela mini kha Malala? Thetshelesani itshi tshiṭori tsha u takadza no wane phindulo.
 - e. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liṅwe na liṅwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha ṭalutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe divhamaipfhi musi vha tshi ṭangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U ṭumanya
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ni nga ṭumanya mafhungo a tshiṭori itshi? Zwithu zwi ngaho izwi zwo no vhuya zwa itea kha inwi kana kha muṅwe muthu ane na mu divha?

U ñwala: Mugudisi vha modeļa u ita mvetamveto

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ñwala

1. **Kha vha dovhe hafhu u ñivhadza ðhoho ya mañwalwa na ðhodea.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha mumono uno ri ðo ñwala: Fhethu hune na hu funesa kana tshithu tshine na tshi funesa tshikoloni.
 - b. Kha vha ðalutshedze ðhodea dza mushumo:
 - Lushaka: U toolola / u anetshela ha muthu ene muñe
 - Mafhungo / pharagirafu: Ñwalani phara i re na mafhungo a no hovhelela sumbe.
 - TKL: Ñwalani fhungo ni tshi shumisa liñtanganyi 'na'.
2. **Kha vha modeļe mushumo kha bodo.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi mihumbulo yavho u bva kha mapa wa muhumbulo wavho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi ñdila ya u shumisa fureme / muhanga wa u ñwala vha tshi shumisa pulane yavho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome u ñwala kha bugu dzavho ñdowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: zwino shumisani pulane yañu u shumisa fureme / muhanga wa u ñwala.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi u thoma u ñwala.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: kha ri sedze mapa wa muhumbulo wañu ri dovhe ri u shumise u thoma u ñwala.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kondelwa u shumisa fureme / muhanga wa u ñwala.

Fureme ya u ñwala:

Ndi ya tshikoloni tsha ____.

Tshithu tshine nda tshi takalela tshikoloni ndi...

Ndi a tshi takalela ngauri...

Ndi dovha hafhu nda takalela...

Fhethu hune nda hu takalela tshikoloni ndi...

Muthu ane nda mu takalela tshikoloni ndi...

Ndi pfha ndi ____ tshikoloni ngauri...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḍivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 66.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḍuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḍe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḍa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḍa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: Kha vha ite ndowendowe ya muvanganyo na mufhandekanyo / mupaḏukanyo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha ole thebuḽu vha ṅwale mibvumo i tevhelaho kha thebulu:** *n, th, fh, e, ts, r, a, u, m, l, t, k*
 - a. Kha vha sumbe mubvumo muṅwe na muṅwe u re kha thebuḽu vha ambe mubvumo.
 - b. Kha vha sumbe mubvumo muṅwe na muṅwe kha thebuḽu vha humbele vhagudi vho fhambanaho uri vha i vhale.
2. **Khha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u fhaṭa ipfhi.**
 - a. Kha vha humbule nga ha ipfhi ḽine vha nga ḽi fhaṭa vha tshi khou shumisa mibvumo i bvaho kha thebuḽu.
 - b. Kha vha sumbe mubvumo wa u thoma, vha bule uyo mubvumo, vha u ṅwale kha bodo.
 - c. Kha vha dovholole hezwi kha mibvumo yoṭhe i re kha ipfhi.
 - d. Kha vha tshimbidze munwe wavho fhasi ha ipfhi vha vanganye / ṭanganye mibvumo u itela u vhala ipfhi.
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha fhaṭe maipfhi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha 2–3 uri vha fhaṭe maipfhi vha tshi shumisa maitele a fanaho.
 - b. Kha vha khakhulule vhukhakhi vhuṅwe na vhuṅwe vhune vhagudi vha vhu ita.
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuna.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari ḽa 67.
 - b. Kha vha vhalele ṅṭha ḽiṅwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maṅwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṅwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo nga u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḁana.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe kana vha sumbedze ndila ya u ṅwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:** *Rendani o ruma Rulani.*
 - a. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṭaluse hune vha thoma hone, ndila ya kuṭumele kwa mitshila vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale mafhungo nga u pomba kha bugu dzavho dza ṅdowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze u: vhumbwa ha maḽedere, ṭuma musi vha tshi ṅwala nga u pomba na u sia zwikhala zwo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 95

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: Malala u lwela pfhunzo
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U ṭumanya
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Ni nga ṭumanya mafhungo a tshiṭori itshi? Zwithu zwi ngaho izwi zwo no vhuya zwa itea kha inwi kana kha muñwe muthu ane na mu ḍivha?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari la marangaphanda u itela u modeḷa tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U n̄wala: Mvetamveto ya vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
n̄wala

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u n̄wala na t̄hōdeā dza hone.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: n̄amusi ri d̄o khunyeledza u n̄wala: Fhethu hune na hu funesa kana tshithu tshine na tshi funesa tshikoloni.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha bvele phanda na u n̄wala kha bugu dzavho dza ndowedzo.**
3. **U fhambanya.**
 - a. Kha vha tshimbile na k̄lasi vha thuse vhagudi vhane vha khou kondelwa u shumisa fureme / muhanga wa u n̄wala.
 - b. Kha vhagudi vhane vha kona kha vha engedze nyito u vha t̄ut̄uwedza: Engedzani j̄in̄we fhungo kha zwe na n̄wala.
4. **Kha vha n̄ee vhagudi tshun̄wahaya sa zwine zwa t̄ōdeisa zwone.**
 - a. Kha vha t̄alutshedze vhagudi uri vha tea u fhedza mvetamveto yavho ya tshun̄wahaya arali vha sa athu fhedza.

Fureme ya u n̄wala:

Ndi ya tshikoloni tsha ____.

Tshithu tshine nda tshi takalela tshikoloni ndi...

Ndi a tshi takalela ngauri...

Ndi dovha hafhu nda takalela...

Fhethu hune nda hu takalela tshikoloni ndi...

Muthu ane nda mu takalela tshikoloni ndi...

Ndi pfha ndi ____ tshikoloni ngauri...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-MISWA:
Bugu ya u Vhala ya Thikho

Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho (dzi songo netshe-dzwaho nga NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 67.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-MISWA:
Muhanga wa therisano:

Muhumbulo muhulwane wa tshiṭori itshi ndi...

Ndo takalela mubvu-mbedzwa... nga uri...

Ndo guda uri...

Ndi vhona u nga zwo khakhea / zwo luga musi... nga uri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṅwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso ṅwe na ṅwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḁo muṅwe na muṅwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḁo ita mushumo wa u ṅekedza u amba kana wa Oraḁa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha TA sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki: Muvhidzelo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu ṭodei
zwishumiswa

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ṅdowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale nomboro 1–5 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṅwale tsini na nomboro 1–5: Netani, thutha, ofha, mvelele, ntsiya
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea: Vha ntsukumumedzela hatsini.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṅwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṅwe na ḽiṅwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwalulule vhukhakhi havho nga ṅḽila yo teaho.
3. **Kha vha ṭhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṭanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 69.
 - b. Kha vha vhalele ṅṭha ḽiṅwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maṅwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṅwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuhu u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 99

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuhu u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: Malala u lwela pfhunzo
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri ḑo tamba tshiṭori nga zwigwada.
2. **Kha vha modeje mushumo nga nḑila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha ri: Musi ri tshi tamba tshiṭori, ri tea u lingedza u:
 - Elelwa zwine mubvumbedzwa washu a ita na u amba
 - Amba na u edzisela zwoṭhe zwine mubvumbedzwa washu a ita
 - Shumisa mañwe maipfhi a fanaho na a mubvumbedzwa washu
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi nga u tou pfhufhifhadza uri vha nga edzisela hani muñwe wa vhabvumbedzwa.
 - c. Kha vha lingedze u sa nanga mubvumbedzwa dendeke kha tsumbo yavho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhale uri hu na vhabvumbedzwa vhangana kha tshiṭori.
 - b. Kha vha khethekane kilasi nga zwigwada zwa nomboro yeneyo. Sa tsumbo, arali hu na vhabvumbedzwa vhaṭanu kha tshiṭori, kha vha khethekanye kilasi nga zwigwada zwa vhaṭanu.
 - c. Kha vha ṅee mugudi muñwe na muñwe kha tshigwada mubvumbedzwa.
 - d. Kha vha ise kilasi nḑa kana fhethu huhulwane ho vuleaho.
 - e. Kha vha vhudze zwigwada uri zwi ite tshiṭori. Vha tea u:
 - f. Humbula zwine mubvumbedzwa wavho a ita na u amba
 - g. Amba na u ita zwithu zwi fanaho na vhumuthu havho
 - h. Shumisa mañwe a maipfhi a fanaho na a mubvumbedzwa wavho
 - i. Musi vhagudi vha tshi khou tamba tshiṭori, vha tshimbile vha ṅee thikhedzo ine ya ṭodea.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muñwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kilasi.

U ṅwala: Mugudisi vha modela u dzudzanya na u dzudzanya ha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE 11

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u ṅwala na thodea dza hone:** Fhethu hune na hu funesa kana tshithu tshine na tshi funesa tshikoloni.
2. **Kha vha divhadze mutevhe wa u ṭola wa u dzudzanya**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: ṅamusi ri ḑo dzudzanya maṅwalwa ashu ri tshi shumisa mutevhe wa u dzudzanya:
 - Mafhungo / pharagirafu: ṅwalani phara i re na mafhungo a no hovhelela sumbe.
 - TKL:

Ḳedere Ḳa u thoma Ḳa fhungo Ḳi thoma nga Ḳedere danzi / Ḳihulwane. Ndongazwiga zwo tea i shumiswa magumoni a fhungo.

Ḳitanganyi 'na' Ḳi shumiswa kha u tanganya zwithu zwivhili zwi no fana kana mihumbulo.
3. **Kha vha modeḲe u dzudzanya.**
 - a. Kha vha ṅwale fhungo kha bodo Ḳine Ḳa vha na vhukhakhi.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi ṅḑila ya u dzudzanya vhukhakhi uho.
4. **Kha vha vhudze vhagudi u vhalana u dzudzanya maṅwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino ndi tshifhinga tsha u vhalana u dzudzanya maṅwalwa a vhoiwe.
 - b. Kha vha tshimbile na ḱilasi vha thuse vhagudi vhane vha khou tambula u vhalana u dzudzanya maṅwalwa avho.
5. **Kha vha ṅee vhagudi mushumo u bva kha Bugu ya Mushumo ya DBE.**
 - a. Musi vhagudi vha tshi fhedza u dzudzanya, vha ṭalutshedze uri vha tea u shuma kha bugu yavho ya mushumo ya DBE.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi u ita mushumo wa:
 - Bugu ya Mushumo ya DBE siṭari Ḳa: 28
 - Kha vha khunyeledze nyito ya 'Kha ri ṅwale i re nga fhasi kha siṭari.
 - Talani mutalo u no tanganya fhungo Ḳi re kha tshibogisi tsha lutombo na fhungo Ḳi re kha tshibogisi tsha mutḑaḑa.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 69.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṱhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: U tamba mitambo ya divhaipfhi: Litambwa kana U ola

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshoko na
bodo ya
tshoko

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 1 ane a vha maiiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vhone vha khou ya vusuludza maipfhi a divhaipfhi e vhagudi vha guda kha themo ino.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri do tamba 'Litambwa kana U ola'.
 - b. Ri do nanga mugudi ane a 'do tamba'.
 - c. Uyu mugudi u da phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi.
 - d. Uyu mugudi u tea u ita litambwa la ili ipfhi KANA a ola tshifanyiso tsha ipfhi ili kha bodo.
 - e. Vhanwe vhothe kilasini vha tea u imisa zwanda vha tshi humbulela ili ipfhi.
 - f. Muthu ane a 'khoul tamba' u vhidzelela vhagudi uri vha fhindule.
 - g. Muthu ane a fhindula zwone ndi ene a no do tamba. U ya phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi ndevheni.
4. **Kha vha vhidze mugudi wa u thoma a de a tambe, mutambo u thome.**

Foniki: U n̄wala mañwalwa ane a dikhoudea

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu t̄odei
zwishumiswa

1. Kha vha n̄wale kha bodo fonimi t̄hanu dze vhagudi vha guda kana vha vusuludza.
2. Kha vha t̄alutshedze vhagudi uri vha khou ya u tamba mutambo wa u d̄iphina ngawo wa foniki.
3. Kha vha t̄alutshedze uri vhagudi vha khou n̄wala maipfhi, mafhungo kana na tshiṭori vha tshi shumisa yeneyo mibvumo FHEDZI.
4. Kha vha sike fhungo ḽipfhufhi ḽithihi sa tsumbo vha ḽi n̄wale kha bodo (Kana vha n̄wale maipfhi arali zwi sa konadzei u n̄wala fhungo.)
5. Kha vha ri vhagudi vha sedze uri maipfhi kana fhungo zwo n̄walwa nga ngona naa:
 - a. ḽi thoma nga ḽeḽeredanzi?
 - b. ḽi fhela nga tshitopo/tshiga tsha u awela/tshithoma, tshivhudzisi kana tshigagarukela?
 - c. Vho shumisa fhedzi fonimi t̄hanu dzi re kha bodo?
6. Tshi tevhelaho, kha vha n̄ee vhagudi minete i si gathi ya u n̄wala maipfhi avho na fhungo kana mafhungo.
7. Kha vha vhudze vhagudi vha n̄ekane bugu dzavho vha t̄ole mishumo yavho.
8. Kha vha ri vhagudi vha re na maipfhi kana mafhungo manzhisa a songo khakheaho vha vhalele n̄tha mishumo yavho.
9. Musi vha tshi khou vhalala, vhone kha vha n̄wale aya maipfhi kana mafhungo kha bodo.
10. Kha vha sedzuluse hafhu vha vhone arali vho shumisa fonimi t̄hanu fhedzi.
11. Kha vha khoḽe vhagudi vhoṭhe nge vha d̄idina.

Muñwalo: Kha vha modeje u anḡadza mañwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tsumbo ya
mugudisi:
Mushumo wa
u ñwala

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḡa na u ṇetshedza zwo ñwalwaho.

1. **Musi kilasi i sa athu thoma, kha vha dzudzanye bodo ya ngudo iyi.**
 - a. Kha vha nange mushumo muthihi wa u ñwala wa themo ino. Kha vha ole na u ñwala tsumbo yavho ya mushumo kha bodo.
 - b. Kha vha ite vhukhaki musu vha tshi shumisa TKL kha mañwalwa a themo ino, sa tsumbo: Leḡere ḡa u thoma ḡa fhungo ḡi songo vha leḡeredanzi / ḡihulwane.
2. **Kha vha ḡivhadze u anḡadza kha vhagudi.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Ino vhege ri ḡo bvisa tshipiḡa tsha mañwalwa ashu a themo ino.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri: Musi ri tshi anḡadza mañwalwa ashu, ri a dzudzanyela u kovhela vhañwe vathu. Ri nanga mushumo washu wa khwine, ra u ita uri u vhe wavhuḡi nahone u pfhesesee, ra u kovhela vhañwe uri vha u vhale na u ḡiphina ngawo.
 - c. Kha vha sumbedze mvetamveto yavho kha bodo. Kha vha ḡalutshedze uri hoyu ndi mushumo wa u ñwala we vha nanga uri vha kone u anḡadza.
3. **Kha vha modeje u anḡadza kha bodo.**
 - a. Kha vha ole hafhu vha ñwale mañwalwa avho kha bodo. Kha vha ite hezwi nga vhuronwane vha dovhe vha engedze zwiñwe zwidombedzwa.
 - b. Kha vha vhalele ṇṡha mañwalwa a mvetamveto yavho.
 - c. Kha vha sumbedze vhukhaki he vha ita musu vha tshi shumisa TKL. Kha vha ri: Ndo khakha. Leḡere ḡa u thoma ḡa fhungo a si leḡeredanzi / ḡihulwane. Ndi nga khakhulula hezwi musu ndi tshi anḡadza.
 - d. Kha vha ñwalulule fhungo zwavhuḡi.
 - e. Kha vha sumbedze he vha khakhulula hone TKL: Leḡere ḡa u thoma ḡa fhungo ndi leḡeredanzi / ḡihulwane.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha modeḽe u anḽadza maṅwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tsumbo ya
mugudisi:
Mushumo wa
u ṅwala wa
Themo ya 1

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḽa na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho.

Hu iswa phanḽa na zwa ngudo yo fhiraho.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ṅḽila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siṽtari ḽa u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ṽtole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yoṽthe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na maṅwalwa oṽthe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo ṅetshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muṅwe na muṅwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i ḽaho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: U tamba mitambo ya divhaipfhi: Litambwa kana U ola

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshoko na
bodo ya
tshoko

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 1 ane a vha maiiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vhone vha khou ya vusuludza maipfhi a divhaipfhi e vhagudi vha guda kha themo ino.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri do tamba 'Litambwa kana U ola'.
 - b. Ri do nanga mugudi ane a 'do tamba'.
 - c. Uyu mugudi u da phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi.
 - d. Uyu mugudi u tea u ita litambwa la ili ipfhi KANA a ola tshifanyiso tsha ipfhi ili kha bodo.
 - e. Vhanwe vhothe kilasini vha tea u imisa zwanda vha tshi humbulela ili ipfhi.
 - f. Muthu ane a 'khoul tamba' u vhidzelela vhagudi uri vha fhindule.
 - g. Muthu ane a fhindula zwone ndi ene a no do tamba. U ya phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi ndevheni.
4. **Kha vha vhidze mugudi wa u thoma a de a tambe, mutambo u thome.**

Foniki: U n̄wala mañwalwa ane a dikhoudea

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu t̄odei
zwishumiswa

1. Kha vha n̄wale kha bodo fonimi dza rathi dze vhagudi vha guda kana vha vusuludza.
2. Kha vha t̄alutshedze vhagudi uri vha khou ya u tamba mutambo wa u d̄iphina ngawo wa foniki.
3. Kha vha t̄alutshedze uri vhagudi vha khou n̄wala maipfhi, mafhungo kana na tshiṭori vha tshi shumisa yeneyo mibvumo FHEDZI.
4. Kha vha sike fhungo l̄ipfhufhi l̄ithihi sa tsumbo vha l̄i n̄wale kha bodo (Kana vha n̄wale maipfhi arali zwi sa konadzei u n̄wala fhungo.)
5. Kha vha ri vhagudi vha sedze uri maipfhi kana fhungo zwo n̄walwa nga ngona naa:
 - a. L̄i thoma nga l̄ed̄eredanzi?
 - b. L̄i fhela nga tshitopo/tshiga tsha u awela/tshithoma, tshivhudzisi kana tshigagarukela?
 - c. Vho shumisa fhedzi fonimi dza rathi dzi re kha bodo?
6. Tshi tevhelaho, kha vha n̄ee vhagudi minete i si gathi ya u n̄wala maipfhi avho na fhungo kana mafhungo.
7. Kha vha vhudze vhagudi vha n̄ekane bugu dzavho vha t̄ole mishumo yavho.
8. Kha vha ri vhagudi vha re na maipfhi kana mafhungo manzhisa a songo khakheaho vha vhalele n̄tha mishumo yavho.
9. Musi vha tshi khou vhala, vhone kha vha n̄wale aya maipfhi kana mafhungo kha bodo.
10. Kha vha sedzuluse hafhu vha vhone arali vho shumisa fonimi dza rathi fhedzi.
11. Kha vha khoḁe vhagudi vhoṭhe nge vha d̄idina.

Muñwalo: Vhagudi vha hambula na u nanga mañwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
Vhagudi dza
U ñwalela
Mabambiri
a A4 a songo
baindiwaho

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u ñetshedza zwo ñwalwaho.

1. **Musi vha sa athuya kilasini, kha vha ite, kha bambiri, mvetamveto ya mushumo une vha ðo anḡadza.**
 - a. Kha vha kopolole tshifanyiso tshavho na mañwalwa ane vha ðo anḡadza kha bambiri ḡo u itela u sumbedza vhagudi.
 - b. Vha ite vhungoho ha u vhulunga mvetamveto yavho ine vha ðo anḡadza uri vha kone u i shumisa kha ngudo ya u ñekedza.
2. **Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u elekanya nga zwe vha ñwala zwi no bva kha themo ino.**
 - a. Kha vha ñee vhagudi tshifhinga tsha u vhalwa mañwalwa avho a themo ino.
 - b. Kha vha vhudzise: Ndi mushumo ufho wa u ñwala we na u takalelesa kha themo ino?
 - c. Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane mushumo wavho wa u ñwala une vha u funesa wa themo ino.
3. **Kha vha vhidze vhagudi vha nange tshipiḡa tsha mañwalwa ane vha ðo anḡadza.**
 - a. Kha vha vhudzise: Ndi tshipiḡa tshifho tsha zwe na ñwala tshine na ðo anḡadza tsha vhalwa nga vhañwe kha themo ino?
 - b. Kha vha ñee vhagudi tshifhinga tsha u nanga mushumo wa u ñwala une vha ðo anḡadza.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi vha vhidze phathinara dzavho nga ha mushumo wa u ñwala une vha ðo anḡadza.
4. **Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u anḡadza kha bambiri ḡi songo baindiwaho, u itela uri mushumo wavho u ḡaniwe.**
 - a. Kha vha ri: Musi ri tshi anḡadza, a ri ñwali buguni dzashu sa nga misi. Ri ñwala kha bambiri ḡi songo baindiwaho, u itela uri zwi leluwe u ñekana mishumo yashu.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tsumbo yavho ya mushumo wa u anḡadza kha bambiri.
 - c. Kha vha phakhele mabambiri a songo baindiwaho (a lwoswo) a u anḡadza khao.
5. **Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u thoma u anḡadza.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi uri: Zwino thomani u anḡadza mushumo wa vhoiwe. Ni ñwale mushumo wavhuḡi nahone une wa pfhala, u itela uri zwi vhe zwo dzudzanyea musi ni tshi kovhela vhañwe.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha humbula na u nanga mañwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
Vhagudi dza
U ñwalela

Mabammbiri
a A4 a songo
baindiwaho

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u ñetshedza zwo ñwalwaho.

Hu iswa phanda na zwa ngudo yo fhiraho.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ja u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yothe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa othe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo ñetshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i daho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: U tamba mitambo ya divhaipfhi: Litambwa kana U ola

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshoko na
bodo ya
tshoko

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 1 ane a vha maiiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vhone vha khou ya vusuludza maipfhi a divhaipfhi e vhagudi vha guda kha themo ino.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri do tamba 'Litambwa kana U ola'.
 - b. Ri do nanga mugudi ane a 'do tamba'.
 - c. Uyu mugudi u da phanda ha kilasi ne nda mu hevhedza ipfhi.
 - d. Uyu mugudi u tea u ita litambwa la ili ipfhi KANA a ola tshifanyiso tsha ipfhi ili kha bodo.
 - e. Vhanwe vhothe kilasini vha tea u imisa zwanda vha tshi humbulela ili ipfhi.
 - f. Muthu ane a 'khoul tamba' u vhidzelela vhagudi uri vha fhindule.
 - g. Muthu ane a fhindula zwone ndi ene a no do tamba. U ya phanda ha kilasi ne nda mu hevhedza ipfhi ndevheni.
4. **Kha vha vhidze mugudi wa u thoma a de a tambe, mutambo u thome.**

Foniki: U n̄wala mañwalwa ane a dikhoudea

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu t̄odei
zwishumiswa

1. Kha vha n̄wale kha bodo fonimi dza sumbe dze vhagudi vha guda kana vha vusuludza.
2. Kha vha t̄alutshedze vhagudi uri vha khou ya u tamba mutambo wa u d̄iphina ngawo wa foniki.
3. Kha vha t̄alutshedze uri vhagudi vha khou n̄wala maipfhi, mafhungo kana na tshiṭori vha tshi shumisa yeneyo mibvumo FHEDZI.
4. Kha vha sike fhungo l̄ipfhufhi l̄ithihi sa tsumbo vha l̄i n̄wale kha bodo (Kana vha n̄wale maipfhi arali zwi sa konadzei u n̄wala fhungo.)
5. Kha vha ri vhagudi vha sedze uri maipfhi kana fhungo zwo n̄walwa nga ngona naa:
 - a. L̄i thoma nga l̄ed̄eredanzi?
 - b. L̄i fhela nga tshitopo/tshiga tsha u awela/tshithoma, tshivhudzisi kana tshigagarukela?
 - c. Vho shumisa fhedzi fonimi dza sumbe dzi re kha bodo?
6. Tshi tevhelaho, kha vha n̄ee vhagudi minete i si gathi ya u n̄wala maipfhi avho na fhungo kana mafhungo.
7. Kha vha vhudze vhagudi vha n̄ekane bugu dzavho vha t̄ole mishumo yavho.
8. Kha vha ri vhagudi vha re na maipfhi kana mafhungo manzhisa a songo khakheaho vha vhalele n̄tha mishumo yavho.
9. Musi vha tshi khou vhalala, vhone kha vha n̄wale aya maipfhi kana mafhungo kha bodo.
10. Kha vha sedzuluse hafhu vha vhone arali vho shumisa fonimi dza sumbe fhedzi.
11. Kha vha khoḁe vhagudi vhoṭhe nge vha d̄idina.

Muñwalo: Vhagudi vha anḡadza mañwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
Vhagudi dza
U ñwalela
Mabammbiri
a A4 a songo
baindiwaho

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḡa na u ñetshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ñivhadze hafhu u anḡadza kha vhagudi.**
 - a. Kha vha ri: Ñamusi ri ḡo fhedzisa u anḡadza tshipiḡa tsha zwe ra ñwala.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri: Musi ri tshi anḡadza mañwalwa ashu, ri a dzudzanyela u kovhela vhañwe vhathu. Ri nanga mushumo washu wa khwine, ra u ita uri u vhe wavhuḡi nahone u pfhesesee, ra u kovhela vhañwe uri vha u vhole na u ḡiphina ngawo.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha bvele phanḡa na u anḡadza.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Zwino bvelani phanḡa na u anḡadza mushumo wa vhoiwe wa mulovha. Ni elelwe u ita mushumo wavhuḡi nahone une wa pfhala, u itela uri zwi vhe zwo dzudzanyea musu ni tshi kovhela vhañwe.
3. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi.**
 - a. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa u nanga na u anḡadza tshipiḡa tsha mañwalwa avho.

U vhalu (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha anḡadza mañwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
Vhagudi dza
U ñwalela
Mabammbiri
a A4 a songo
baindiwaho

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḡa na u ñetshedza zwo ñwalwaho.

Hu iswa phanḡa na zwa ngudo yo fhiraho.

U n̄wala: Vhagudi vha an̄dadza mañwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
Vhagudi dza
U n̄walela

Mabammbiri
a A4 a songo
baindiwaho

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phan̄da na u n̄etshedza zwo n̄walwaho.

Hu iswa phan̄da na zwa ngudo yo fhiraho.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa n̄dila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siat̄ari ja u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha t̄ole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yoṱhe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa oṱhe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo n̄etshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i ḡaho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: U n̄wala mañwalwa ane a dikhoudea

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu t̄odei
zwishumiswa

1. Kha vha n̄wale kha bodo fonimi dza malo dze vhagudi vha guda kana vha vusuludza.
2. Kha vha t̄alutshedze vhagudi uri vha khou ya u tamba mutambo wa u d̄iphina ngawo wa foniki.
3. Kha vha t̄alutshedze uri vhagudi vha khou n̄wala maipfhi, mafhungo kana na tshiṭori vha tshi shumisa yeneyo mibvumo FHEDZI.
4. Kha vha sike fhungo l̄ipfhufhi l̄ithihi sa tsumbo vha l̄i n̄wale kha bodo (Kana vha n̄wale maipfhi arali zwi sa konadzei u n̄wala fhungo.)
5. Kha vha ri vhagudi vha sedze uri maipfhi kana fhungo zwo n̄walwa nga ngona naa:
 - a. L̄i thoma nga l̄ed̄eredanzi?
 - b. L̄i fhela nga tshitopo/tshiga tsha u awela/tshithoma, tshivhudzisi kana tshigagarukela?
 - c. Vho shumisa fhedzi fonimi dza malo dzi re kha bodo?
6. Tshi tevhelaho, kha vha n̄ee vhagudi minete i si gathi ya u n̄wala maipfhi avho na fhungo kana mafhungo.
7. Kha vha vhudze vhagudi vha n̄ekane bugu dzavho vha t̄ole mishumo yavho.
8. Kha vha ri vhagudi vha re na maipfhi kana mafhungo manzhisa a songo khakheaho vha vhalele n̄tha mishumo yavho.
9. Musi vha tshi khou vhala, vhone kha vha n̄wale aya maipfhi kana mafhungo kha bodo.
10. Kha vha sedzuluse hafhu vha vhone arali vho shumisa fonimi dza malo fhedzi.
11. Kha vha khoḁe vhagudi vhoṭhe nge vha d̄idina.

Muñwalo: Kha vha modele u ñekedza mañwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
anḡadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u ñetshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ñivhadze u ñetshedza kha vhagudi.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri ḡo ñetshedza zwe ra ñwala na zwe ra anḡadza.
 - b. Kha vha ri: Musi ri tshi ñetshedza zwe ra ñwala, ri ñekana na vhañwe. Ri ambela nṱha zwi tshi pfhala uri na vhañwe vha zwi pfhe.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Musi ro no fhedza u amba, ri nga tshimbila na kilasi u sumbedza vhañwe tshifanyiso tshashu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Musi vhañwe vha tshi khou ñekedza, ri thetshesela nga vhuronwane. Ri tea u sumbedza vhuthu tshifhinga tshoṱhe na u vha vhandela zwanda musu vho no fhedza.
2. **Kha vha modele nḡila ya u ñetshedza kha kilasi.**
 - a. Kha vha imisele nṱha mvetamveto yavho yo anḡadzwaho uri muñwe na muñwe a i vhone.
 - b. Kha vha ṱaluse tshifanyiso tshavho nga u ṱavhanya vha dovhe vha vhale zwe vha ñwala. Kha vha modele u ambela nṱha nahone zwi tshi pfhala uri muñwe na muñwe a zwi pfhe.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha vha vhandele zwanda musu vha tshi fhedza.
3. **Kha vha tshimbile na kilasi vha sumbedze muñwe na muñwe tshifanyiso tshavho.**
4. **Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u ḡilugisela u ñetshedza.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Humbulani nga ha fhungo ḡa u ṱalusa tshifanyiso tshanu nahone ni ḡiḡowedze u vhala zwe na ñwala.
5. **Kha vha ñee vhagudi minete i si gathi ya u humbula na u vhala.**
6. **Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u ñetshedza kha phathinara yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṱalutshedze tshifanyiso tshavho na u vhalela phathinara dzavho zwe vha ñwala.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha modeḽe u ṅekedza maṅwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
aṅḁadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḁa na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho.

Hu iswa phanḁa na zwa ngudo yo fhiraho.

U ṅwala: Kha vha modeḽe u ṅekedza maṅwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
aṅḁadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḁa na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho.

Hu iswa phanḁa na zwa ngudo yo fhiraho.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ja u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yothe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa othe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i daho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiitori zwothe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiitori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhatā divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwothe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: U tamba mitambo ya divhaipfhi: Litambwa kana U ola

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshoko na
bodo ya
tshoko

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 1 ane a vha maiiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vhone vha khou ya vusuludza maipfhi a divhaipfhi e vhagudi vha guda kha themo ino.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri do tamba 'Litambwa kana U ola'.
 - b. Ri do nanga mugudi ane a 'do tamba'.
 - c. Uyu mugudi u da phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi.
 - d. Uyu mugudi u tea u ita litambwa la ili ipfhi KANA a ola tshifanyiso tsha ipfhi ili kha bodo.
 - e. Vhanwe vhothe kilasini vha tea u imisa zwanda vha tshi humbulela ili ipfhi.
 - f. Muthu ane a 'khoul tamba' u vhidzelela vhagudi uri vha fhindule.
 - g. Muthu ane a fhindula zwone ndi ene a no do tamba. U ya phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi ndevheni.
4. **Kha vha vhidze mugudi wa u thoma a de a tambe, mutambo u thome.**

Foniki: U ṅwala maṅwalwa ane a dikhoudea

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu ṭodei
zwishumiswa

1. Kha vha ṅwale kha bodo fonimi dza ṭahe dze vhagudi vha guda kana vha vusuludza.
2. Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri vha khou ya u tamba mutambo wa u ḡiphina ngawo wa foniki.
3. Kha vha ṭalutshedze uri vhagudi vha khou ṅwala maipfhi, mafhungo kana na tshiṭori vha tshi shumisa yeneyo mibvumo FHEDZI.
4. Kha vha sike fhungo ḽipfhufhi ḽithihi sa tsumbo vha ḽi ṅwale kha bodo (Kana vha ṅwale maipfhi arali zwi sa konadzei u ṅwala fhungo.)
5. Kha vha ri vhagudi vha sedze uri maipfhi kana fhungo zwo ṅwalwa nga ngona naa:
 - a. ḽi thoma nga ḽeḡeredanzi?
 - b. ḽi fhela nga tshitopo/tshiga tsha u awela/tshithoma, tshivhudzisi kana tshigagarukela?
 - c. Vho shumisa fhedzi fonimi dza ṭahe dzi re kha bodo?
6. Tshi tevhelaho, kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi ya u ṅwala maipfhi avho na fhungo kana mafhungo.
7. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅekane bugu dzavho vha ṭole mishumo yavho.
8. Kha vha ri vhagudi vha re na maipfhi kana mafhungo manzhisa a songo khakheaho vha vhalele nṭha mishumo yavho.
9. Musi vha tshi khou vhala, vhone kha vha ṅwale aya maipfhi kana mafhungo kha bodo.
10. Kha vha sedzuluse hafhu vha vhone arali vho shumisa fonimi dza ṭahe fhedzi.
11. Kha vha khoḡe vhagudi vhoṭhe nge vha ḡidina.

U vhalwa (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha ṅekedza maṅwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
aṅḁadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho.

1. **Kha vha ḁivhadze hafhu u ṅetshedza kha vhagudi.**
 - a. Kha vha ri: Ni elelwe uri ino vhege ri ḁo ṅetshedza zwe ra ṅwala na zwe ra aṅḁadza.
 - b. Kha vha ri: Musi ri tshi ṅetshedza zwe ra ṅwala, ri ṅekana na vhaṅwe. Ri ṭalutshedza nyolo dzashu na u vhalwa zwe ra ṅwala. Ri ambela ṅṭha zwi tshi pfhala uri muṅwe na muṅwe a zwi pfhe.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Musi ro no fhedza u amba, ri nga tshimbila na kilasi u sumbedza vhaṅwe tshifanyiso tshashu.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Musi vhaṅwe vha tshi khou ṅekedza, ri thetshesela nga vhuronwane. Ri tea u sumbedza vhuthu tshifhinga tshoṭhe na u vha vhandela zwanda musu vho no fhedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi vha ḁe vha ṅetshedze kha kilasi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ḁa phanda ha kilasi vha ṅekedza.
 - b. Kha vha ṅee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u ṭalusa tshifanyiso tshawe na u vhalwa zwe a ṅwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
 - d. Musi vhagudi vha tshi khou ṅetshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muṅwe na muṅwe we a ṅetshedza.

U ṅwala: Vhagudi vha isa phanda na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:

Bugu dza
vhagudi dza u
anḡadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha ṅekedze kilasi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ḡa phanda ha kilasi vha ṅekedza.
 - b. Kha vha ṅee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u ṭalisa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ṅwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou ṅetshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanḡa mugudi muṅwe na muṅwe we a ṅetshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ḡe phanda ha kilasi vha ṅetshedze.**

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ṅḡila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siṭari ḡa u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ṭole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yoṭhe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na maṅwalwa oṭhe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo ṅetshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muṅwe na muṅwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i ḡaho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṱhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha tambe mitambo ya divhaipfhi: Dzina kana liiti?

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu todei
zwishumiswa

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 1 ane a vha maiiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri madzina ndi maipfhi a no rina madzina nahone maiiti ndi maipfhi a nyito kana a u ita nyito.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri khou ya u tamba mutambo wa 'dzina kana liiti'.
 - b. Ndi do bula ipfhi.
 - c. Arali li dzina ni tea u imisa munwe muthihi.
 - d. Arali li liiti ni tea u imisa minwe mivhili.
 - e. U bva afho ni do shuma nga phere (vhavhilihavhili) ni tshi vhumba fhungo nga ilo ipfhi, ni tshi sumbedza zwine ipfhi la amba.
 - f. Ndi do vhidza phere dzo fhambanaho uri vha bule mafhungo avho.
4. Kha vha thome nga u amba ipfhi mutambo u mbo di thoma.

Foniki: Kha vha fhatse na u tana maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Vumba la
u tambisa,
plasithisini,
zwithivho zwa
mabodelo,
wulu, phasta,
nzw.

1. Kha vha ye fhethu ho atamaho.
2. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha do shumela hone.
3. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha do tana hone zwithu.
4. Kha vha khethekanye vhagudi vha bve zwigwada zwa vhagudi vha 2-4.
5. Kha vha phakhele tshigwada tshinwe na tshinwe zwishumiswa zwi re hone.
6. Kha vha vhudze tshigwada tshinwe na tshinwe tshi elekanye nga ipfhi line vha nga nwa.
7. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze zwigwada zwi fhatse ipfhi ilo nga zwishumiswa.
8. Musi zwigwada zwo no fhatse maipfhi azwo kha zwi a tane fhethu ha u tana maipfhi.
9. Kha vha tende vhagudi vha monamone vha tshi vhalala maipfhi a munwe na munwe.
10. Kha vha livhuwe vhagudi vha vha vhudze uri vha kunakise fhethu.

Muñwalo: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha ñekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ña phanda ha kilasi vha ñekedza.
 - b. Kha vha ñee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u tulusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ñwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ñe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha ñekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ña phanda ha kilasi vha ñekedza.
 - b. Kha vha ñee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u tulusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ñwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ñe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ja u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yotthe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa othe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i daho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiitori zwothe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiitori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhat'a divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwothe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha tambe mitambo ya divhaipfhi: Dzina kana liiti?

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu todei
zwishumiswa

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 1 ane a vha maiiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri madzina ndi maipfhi a no rina madzina nahone maiiti ndi maipfhi a nyito kana a u ita nyito.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri khou ya u tamba mutambo wa 'dzina kana liiti'.
 - b. Ndi do bula ipfhi.
 - c. Arali li dzina ni tea u imisa munwe muthihi.
 - d. Arali li liiti ni tea u imisa minwe mivhili.
 - e. U bva afho ni do shuma nga phere (vhavhilihavhili) ni tshi vhumba fhungo nga ilo ipfhi, ni tshi sumbedza zwine ipfhi la amba.
 - f. Ndi do vhidza phere dzo fhambanaho uri vha bule mafhungo avho.
4. **Kha vha thome nga u amba ipfhi mutambo u mbo di thoma.**

Foniki: Kha vha fhatse na u tana maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Vumba la
u tambisa,
plasithisini,
zwithivho zwa
mabodelo,
wulu, phasta,
nzw.

1. Kha vha ye fhethu ho atamaho.
2. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha do shumela hone.
3. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha do tana hone zwithu.
4. Kha vha khethekanye vhagudi vha bve zwigwada zwa vhagudi vha 2-4.
5. Kha vha phakhele tshigwada tshinwe na tshinwe zwishumiswa zwi re hone.
6. Kha vha vhudze tshigwada tshinwe na tshinwe tshi elekanye nga ipfhi line vha nga nwala.
7. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze zwigwada zwi fhatse ipfhi ilo nga zwishumiswa.
8. Musi zwigwada zwo no fhatse maipfhi azwo kha zwi a tane fhethu ha u tana maipfhi.
9. Kha vha tende vhagudi vha monamone vha tshi vhala maipfhi a munwe na munwe.
10. Kha vha livhuwe vhagudi vha vha vhudze uri vha kunakise fhethu.

Muñwalo: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha ñekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ña phanda ha kilasi vha ñekedza.
 - b. Kha vha ñee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u tulusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ñwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanḁa mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ñe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha ñekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ña phanda ha kilasi vha ñekedza.
 - b. Kha vha ñee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u tulusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ñwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanḁa mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ñe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ja u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yotthe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa othe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i daho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiitori zwothe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiitori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhat'a divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwothe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha tambe mitambo ya divhaipfhi: Dzina kana liiti?

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu todei
zwishumiswa.

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 1 ane a vha maiiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri madzina ndi maipfhi a no rina madzina nahone maiiti ndi maipfhi a nyito kana a u ita nyito.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri khou ya u tamba mutambo wa 'dzina kana liiti'.
 - b. Ndi do bula ipfhi.
 - c. Arali li dzina ni tea u imisa munwe muthihi.
 - d. Arali li liiti ni tea u imisa minwe mivhili.
 - e. U bva afho ni do shuma nga phere (vhavhilihavhili) ni tshi vhumba fhungo nga ilo ipfhi, ni tshi sumbedza zwine ipfhi la amba.
 - f. Ndi do vhidza phere dzo fhambanaho uri vha bule mafhungo avho.
4. **Kha vha thome nga u amba ipfhi mutambo u mbo di thoma.**

Foniki: Kha vha fhatse na u tana maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Vumba la
u tambisa,
plasithisini,
zwithivho zwa
mabodelo,
wulu, phasta,
nzw.

1. Kha vha ye fhethu ho atamaho.
2. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha do shumela hone.
3. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha do tana hone zwithu.
4. Kha vha khethekanye vhagudi vha bve zwigwada zwa vhagudi vha 2-4.
5. Kha vha phakhele tshigwada tshinwe na tshinwe zwishumiswa zwi re hone.
6. Kha vha vhudze tshigwada tshinwe na tshinwe tshi elekanye nga ipfhi line vha nga nwala.
7. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze zwigwada zwi fhatse ipfhi ilo nga zwishumiswa.
8. Musi zwigwada zwo no fhatse maipfhi azwo kha zwi a tane fhethu ha u tana maipfhi.
9. Kha vha tende vhagudi vha monamone vha tshi vhalala maipfhi a munwe na munwe.
10. Kha vha livhuwe vhagudi vha vha vhudze uri vha kunakise fhethu.

Muñwalo: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha ñekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ña phanda ha kilasi vha ñekedza.
 - b. Kha vha ñee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u tulusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ñwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanḁa mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ñe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha ñekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ña phanda ha kilasi vha ñekedza.
 - b. Kha vha ñee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u tulusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ñwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanḁa mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ñe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U n̄wala: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo n̄walwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
an̄adza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo n̄walwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha nekedze kilasi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u da phanda ha kilasi vha nekedza.
 - b. Kha vha nee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u t̄alusa tshifanyiso tshawe na u vhalazwe a n̄wala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha de phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhalazwe ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhalazwe dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari la u thoma.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi vha t̄ole arali vha tshi kona u vhalazwe mibvumo yoṭhe ya foniki.
 - d. Kha vha vhidze vhagudi uri vha sielisane u vhalazwe hafhu maipfhi na mañwalwa oṭhe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhalazwe zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i d̄aho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: Kha vha fhaṭe na u ṭana maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Vumba ṽa
u tambisa,
pṽasithisini,
zwithivho zwa
mabodelo,
wuṽu, phasṽa,
nzw.

1. Kha vha ye fhethu ho aṭamaho.
2. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha ḡo shumela hone.
3. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha ḡo ṭana hone zwithu.
4. Kha vha khethekanye vhagudi vha bve zwigwada zwa vhagudi vha 2–4.
5. Kha vha phakhele tshigwada tshiṽwe na tshiṽwe zwishumiswa zwi re hone.
6. Kha vha vhudze tshigwada tshiṽwe na tshiṽwe tshi elekanye nga ipfhi ṽine vha nga ṽwala.
7. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze zwigwada zwi fhaṭe ipfhi ṽlo nga zwishumiswa.
8. Musi zwigwada zwo no fhaṭa maipfhi azwo kha zwi a ṭane fhethu ha u ṭana maipfhi.
9. Kha vha tende vhagudi vha monamone vha tshi vhala maipfhi a muṽwe na muṽwe.
10. Kha vha livhuwe vhagudi vha vha vhudze uri vha kunakise fhethu.

Muṽwalo: Vhagudi vha isa phanda na u ṽetshedza zwo ṽwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u ṽetshedza zwo ṽwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha ṽekedze kṽasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ḡa phanda ha kṽasi vha ṽekedza.
 - b. Kha vha ṽee mugudi muṽwe na muṽwe minete ya 1–2 u ṽalusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ṽwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou ṽetshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kṽasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanḡa mugudi muṽwe na muṽwe we a ṽetshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ḡe phanda ha kṽasi vha ṽetshedze.**

U vhalwa (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha nekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u da phanda ha kilasi vha nekedza.
 - b. Kha vha nee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u talusa tshifanyiso tshawe na u vhalwa zwa a nwalwa.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha de phanda ha kilasi vha netshedze.**

U nwalwa: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha nekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u da phanda ha kilasi vha nekedza.
 - b. Kha vha nee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u talusa tshifanyiso tshawe na u vhalwa zwa a nwalwa.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha de phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ja u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yothe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa othe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i daho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiitori zwothe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiitori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhat'a divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwothe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha tambe mitambo ya ḡivhaipfhi: Dzina kana ḡiiti?

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu ṭoḡei
zwishumiswa.

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a ḡivhaipfhi oṭhe a no bva kha Themo ya 1 ane a vha maiiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri madzina ndi maipfhi a no rina madzina nahone maiiti ndi maipfhi a nyito kana a u ita nyito.**
3. **Kha vha ṅee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri khou ya u tamba mutambo wa 'dzina kana ḡiiti'.
 - b. Ndi ḡo bula ipfhi.
 - c. Arali ḡi dzina ni tea u imisa munwe muthihi.
 - d. Arali ḡi ḡiiti ni tea u imisa minwe mivhili.
 - e. U bva afho ni ḡo shuma nga phere (vhavhilivhavhili) ni tshi vhumba fhungo nga ḡo ipfhi, ni tshi sumbedza zwine ipfhi ḡa amba.
 - f. Ndi ḡo vhidza phere dzo fhambanaho uri vha bule mafhungo avho.
4. **Kha vha thome nga u amba ipfhi mutambo u mbo ḡi thoma.**

Foniki: Kha vha fhaṭe na u ṭana maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Vumba ḡa
u tambisa,
ṭasithisini,
zwithivho zwa
maboḡelo,
wuḡu, phasṭa,
nzw.

1. Kha vha ye fhethu ho aṭamaho.
2. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha ḡo shumela hone.
3. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha ḡo ṭana hone zwithu.
4. Kha vha khethekanye vhagudi vha bve zwigwada zwa vhagudi vha 2–4.
5. Kha vha phakhele tshigwada tshiṅwe na tshiṅwe zwishumiswa zwi re hone.
6. Kha vha vhudze tshigwada tshiṅwe na tshiṅwe tshi elekanye nga ipfhi ḡine vha nga ṅwala.
7. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze zwigwada zwi fhaṭe ipfhi ḡo nga zwishumiswa.
8. Musi zwigwada zwo no fhaṭa maipfhi azwo kha zwi a ṭane fhethu ha u ṭana maipfhi.
9. Kha vha tende vhagudi vha monamone vha tshi vhala maipfhi a muṅwe na muṅwe.
10. Kha vha livhuwe vhagudi vha vha vhudze uri vha kunakise fhethu.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
anḡadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha nekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ḡa phanda ha kilasi vha nekedza.
 - b. Kha vha nee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u ṭalusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ṅwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muṅwe na muṅwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ḡe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U ṅwala: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
anḡadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha nekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ḡa phanda ha kilasi vha nekedza.
 - b. Kha vha nee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u ṭalusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ṅwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muṅwe na muṅwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ḡe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ja u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yothe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa othe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i daho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiitori zwothe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiitori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhatā divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwothe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

THEMO YA 2 PULANE YA U FUNZA

U thetshelesa na u amba: Kha vha divhadze thero

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwifanyiso na
zwithu zwa
vhukuma zwa
u tana thero
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele u tana thero:** *Ri ita ndowendowe*
2. **Kha vha vhudzise mbudzisothalutshedzi kha u tutula ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - *Ndi zwithu zwifhio zwine ra ita ndowendowe yazwo?*
 - *Ndi nga mini ri tshi ita ndowendowe? Ndi nga mini zwi zwa ndeme?*
 - *Ni dipfha hani musi ni tshi ita ndowendowe ya tshinwe tshithu?*
3. **Kha vha ite mapa wa muhumbulo vha tshi shumisa mbudziso idzi na phindulo dza vhagudi.**
4. **Kha vha engedze nga phindulo dzavho kha mapa wa muhumbulo u itela u engedza ndivho ya vhagudi.**
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 72.**
6. **Kha vha vhudze vhagudi vha sumbe kha zwipfhumisa luambo zwa thero.**
 - a. *Kha vha vhalele ntha zwipfhumisaluambo.*
 - b. *Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhale navho, kana vha tou tevhezela vhone musi vha tshi khou vhala:*
Ngoma madzulawombwa musi wa nndwa a u dihiwi.
7. **Kha vha rere na vhagudi nga ha zwipfhumisaluambo.**
 - a. *Kha vha vhudzise uri: Ni nga mmbudza uri izwi zwi amba mini? / Ni nga kona u wana phindulo?*
 - b. *Kha vha tutuwedze vhagudi uri vha nekane mihumbulo.*
 - c. *Kha vha talutshedze thalutshedzo kana vha nee phindulo nga ndila i tevhelaho: Ri tea u dzula ro dilugisela tshinwe na tshinwe ngauri musi wa khombo a ri u divhi.*

Foniki: U vusuludza mibvumo yothe yo funzwaho kha Themo ya 1

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Themo ya 1
Garaṭa ya
Firizi ya Foniki

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi fhasi kana kha khaphethe phanda havho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele dzina lavho musi li tshi vhidziwa.
 - b. Musi vha tshi vhidza dzina la mugudi, u tea u vhala mubvumo wa garaṭa ya firizi ye vha i imisela nṭha.
 - c. Kha vha vhidze dzina la muṅwe mugudiswa. Mugudi uyu u tea u amba ipfhi line la thoma nga / kana u shumisa mubvumo uyo.
 - d. Kha vha ite hezwi nga u ṭavhanya vhukuma. Vha ite uri zwi vhonele u nga ndi mutambo u takadzaho fhedzi vha ṭhogomele vhagudi vhane vha khou konḑelwa.
 - e. Arali mugudi a khakha, kha vha ri khae 'thetshesani zwavhuḑi' vhone vha bule mubvumo uyo.
2. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 74.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḑila ya u shuma mishumo yothe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḑila.

Muñwalo: Kha vha fhaṭe vhukoni ha muñwalo u elelaho zwavhuḍi kha vhagudi

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u ita u nga ri khou tamba piano.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje nḍila ya u ṅwala/mafhungo a tevhelaho kha bodo:**
 - O phula bugu nga penisela.
 - Vha lwela u putela bugu dzavho.
 - a. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṭalutshe mathomele, nḍila ya kuṅwalele na zwikhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ṅdowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kḷasi vha sedze uri mugudi muṅwe na muṅwe: u vhumba hani maḷedere, o ṅwala saizi yone ya maḷedere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha ṭoda thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha ḍivhe luvhilo lwa u ṅwala nga nḍila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ṅwala nga u ṭavhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze maṅwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ṅwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha humbele uri vha ṭhogomele uri vho ita vhukhaxhi chungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la
maranga-
phanda 119

1. **Kha vha divhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri ḑo vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, *Mveledzo u ita bola.*
 - b. Kha vha ambe uri: *Tshiṭori tshi amba nga ha mutukana ane a pfhi Zweli ane a khou ṭoḑa u tamba bola na vhana vhahulwane fhedzi a tshi pfha e na ṭhoni dza uri a vhudzise. Musi a tshi kundelwa u raha bola, o dzhia tsheo ya u ita ndowendowe hayani. Ha na bola ya milenzhe, nga zwenezwo, u i ita a tshi shumisa zwithu zwe a zwi wana nduni ya hawe. Zweli u ita ndowendowe ya u raha bola ye a diitela hayani ḑuvha na ḑuvha. Nga murahu ha u ita ndowendowe tshifhinga tshoṭhe, o vha khwine kha bola ya milenzhe nahone ha itea zwithu zwi takadzaho vhukuma.*
 - c. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
 - d. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṭa kha ndivho ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha nee vhagudi na u ṭalutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha ṭalutshedze tshitiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri ḑo guda u: U swikelela tsheo nga u tou humbulela.
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhagudi tshitiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 74.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 72.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha talutshedze uri maipfhi aya a do ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - *bammba: I kona u bammba ya ya nnṭha na fhasi musi i tshi rwiswa na fhasi.*
 - *putelwa: U fukedza kana u vala tshithu nga bammbiri, pulasitiki kana labi.*
 - *Zwo itwaho hayani: Zwi itwa hayani hu tshi khou shumiswa zwithu zwine wa vha nazwo, zwi so ngo rengwaho vhengeleni.*
 - *U kora: U wana tshikoro kha bola ya milenzhe nga u raha bola wa i nwise vhukati ha mapala.*
 - *u shoniswa: U pfha u na ṭhoni kana u sa dzudzanyea nga ṛnwambo wa uri tshiṇwe tshithu a tsho ngo tshimbila zwavhuḍi.*
3. **Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṇwe na liṇwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiṇwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki: U vusuludza mibvumo yothe yo funzwaho kha Themo ya 1

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Themo ya 1
Garaṭa ya
Firizi ya Foniki

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi fhasi kana kha khaphethe phanda havho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetsheselele dzina lavho musi li tshi vhidziwa.
 - b. Musi vha tshi vhidza dzina la mugudi, u tea u vhala mubvumo wa garaṭa ya firizi ye vha i imisela nṭha.
 - c. Kha vha vhidze dzina la muṅwe mugudiswa. Mugudi uyu u tea u amba ipfhi line la thoma nga / kana u shumisa mubvumo uyo.
 - d. Kha vha ite hezwi nga u ṭavhanya vhukuma. Vha ite uri zwi vhonele u nga ndi mutambo u takadzaho fhedzi vha ṭhogomele vhagudi vhane vha khou konḑelwa.
 - e. Arali mugudi a khakha, kha vha ri khae 'thetshesani zwavhuḑi' vhone vha bule mubvumo uyo.
2. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 75.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḑila ya u shuma mishumo yothe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḑila.

Foniki: U vusuludza mibvumo yothe yo funzwaho kha Themo ya 1

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Themo ya 1
Garaṭa ya
Firizi ya Foniki

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi fhasi kana kha khaphethe phanda havho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele dzina lavho musi li tshi vhidziwa.
 - b. Musi vha tshi vhidza dzina la mugudi, u tea u vhala mubvumo wa garaṭa ya firizi ye vha i imisela nṭha.
 - c. Kha vha vhidze dzina la muṅwe mugudiswa. Mugudi uyu u tea u amba ipfhi line la thoma nga / kana u shumisa mubvumo uyo.
 - d. Kha vha ite hezwi nga u ṭavhanya vhukuma. Vha ite uri zwi vhonele u nga ndi mutambo u takadzaho fhedzi vha ṭhogomele vhagudi vhane vha khou konḑelwa.
 - e. Arali mugudi a khakha, kha vha ri khae 'thetshesani zwavhuḑi' vhone vha bule mubvumo uyo.
2. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 77.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḑila ya u shuma mishumo yothe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḑila.

Muñwalo: Kha vha fhate vhukoni ha muñwalo u elelaho zwavhudi kha vhagudi

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khwaṭhisa zwanda nga u vhumba feisi luṭanu, nga murahu ra awela.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje ndila ya u ñwala/mafhungo a tevhelaho kha bodo:**

A hu na a ḍivhaho, ndi bomepome fhedzi.
A dina munukho u sa takadzi.

 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha ṭalutshe mathomele, ndila ya kuñwalele na zwikhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maḷedere, o ñwala saizi yone ya maḷedere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha ṭoda thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha ḍivhe luvhilo lwa u ñwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u ṭavhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha humbele uri vha ṭhogomele uri vho ita vhukhaxhi chungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari 1a 121

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ḑe vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḑifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanḑa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: *Mveledzo u ita bola.*
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi ḑo vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siaṭari 1iñwe na 1iñwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 75.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi na u rera nga thero ya tshifanyiso

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.

- a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - ndowendowe: U ita tshiṅwe tshithu lunzhilunzhi u itela u tshi khwinisa.
 - vhuḍidini: U lingedza nga nungo dzoṭhe na u shuma nga maanda kha tshiṅwe tshithu.
 - u khwinisa: U vha khwine kha tshiṅwe tshithu u fhira zwe na vha ni zwone kale.
 - u ḍiimisela: U sa litsha na u dzhia phetho ya u bvela phanda ni tshi lingedza, naho hu na zwine zwa pfhala zwi tshi konḍa.
 - u konḍelela: U bvela phanda na u shuma tshiṅwe tshithu lunzhilunzhi, naho zwi tshi dzhia tshifhinga tshilapfhu u tshi khwinisa.
- b. Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi ḷiṅwe na ḷiṅwe.

2. U fhaṭa kha ndivho ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.

- a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḷa 76.
- b. Kha vha vhudze vhagudi mafhungo a tevhelaho nga ha tshifanyiso:
 - U ita ndowendowe zwi ri thusa u khwinisa. Musi ri tshi ita tshithu lunzhilunzhi, ri vha khwine khatsho. Ri nga kha ḍi sa zwi ita zwavhuḍi lwa u thoma fhedzi tshifhinga tshoṭhe musi ri tshi dovholola, ri guda na u khwinisa. Zwikili zwi aluwa nga u ongolowa zwi tshi ya nga tshifhinga.
 - Vhukhaxhi ndi tshipiḍa tsha u guda. Muṅwe na muṅwe u a khakha musu a tshi khou guda zwithu zwiswa. Vhukhaxhi a si u kundelwa. Zwi ri thusa u vhona uri ri tea u shuma ro livha ngafhi. Ra dzulela u lingedza ri nga khwinisa.
 - U ḍidina ndi ha ndeme u fhira vhukoni. U vha muthu wa vhuḍi kha tshiṅwe tshithu a zwi ambi uri u na madambi. Vhunzhi ha zwikili zwi bva kha u shuma nga maanda na u konḍelela. Musi ri tshi ita ndowendowe tshifhinga tshoṭhe na u lingedza nga nungo dzoṭhe, ri nga swikelela zwipikwa zwashu.

3. Kha vha rere nga thero ya tshifanyiso.

- a. Kha vha shumise mbudziso dzi tevhelaho u itela u rera nga tshifanyiso nga ṅila i tevhelaho:
 - Kha vha vhudzise mbudziso ya u thoma.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha rere nga mbudziso na phathinara dzavho.
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi nga muthihi nga muthihi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

- Kha vha fhathe ndivho ine vhagudi vha vha vho no vha nayo nga u lulamisa u sa pfhesesana na nga u kovhelana mafhungo a elanaho na thero.
- Kha vha dovholole maitele aya na mbudziso dzothe.

4. **Mbudziso:**

- Ndi phambano dzifhio dzine na dzi vhona vhukati ha tshifanyiso tsha u thoma na tsha u fhedzisela? Ni vhona u nga onoyo muthu o ita mini uri a vhe khwine tshifhinga tshothe?*
- Ni humbula uri vho dipfha hani musi vha tshi thoma? Vha dipfha hani zwino?*
- Ndi nga mini ndowendowe i ya ndeme musi ri tshi toda u khwinisa kha tshinwe tshithu?*

Foniki: Kha vha tambe mutambo wa ndivho ya mibvumo: Mubvumo ndi... Ndi khou toda...

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

- Kha vha dzudze u itela uri vha vha thetshelese.**
- Kha vha sumbedzele mutambo uyu nga ndila i tevhelaho:**
 - Muthu ane a khou tamba u amba uri: Mubvumo ndi P, ndi khopopu toda MADZINA A VHASIDZANA.
 - Vhagudi vha a imisa zwanda arali vha tshi nga humbula nga dzina la musidzana li re na P.
 - Muthu ane a khou tamba u sumba muthu muñwe na muñwe a vha tendela uri vha bule madzina lavho. A vho ngo tea u dovholola dzina lo no bulwaho.
 - Muthu wa vhuṭanu ane a bula dzina nga ngona ndi ene a no tamba.
 - Muthu muswa ane a khou tamba zwino u bula uri: Mubvumo ndi M, ndi khou toda MADZINA A ZWILIWA.
 - Mutambo u ya phanda ngaurali.
- Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 77.
 - Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muñwe na muñwe.
 - Kha vha modeḽe ndila ya u shuma mishumo yotḽe yo ñwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha fhate vhukoni ha muñwalo u elelaho zwavhudi kha vhagudi

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u monisela zwinungo kha tshanda tsha uja na tsha monde.
 - b. Kha vha thogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje ndila ya u ñwala/mafhungo a tevhelaho kha bodo:**
Vho dowela u puta masila avho.
U dzula a tshi hwala matavhi a muri.
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha talutshe mathomele, ndila ya kuñwalele na zwikhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maledere, o ñwala saizi yone ya maledere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha toda thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha divhe luvhilo lwa u ñwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u tsvhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha humbele uri vha thogomele uri vho ita vhukhaxhi chungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 121

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Mveledzo u ita bola.*
 - d. Kha vha ambe uri: *Tshiṭori tshi amba nga ha mutukana ane a pfhi Zweli ane a khou toḍa u tamba bola na vhana vhahulwane fhedzi a tshi pfha e na ṭhoni dza uri a vhudzise. Musi a tshi kundelwa u raha bola, o dzhia tsheo ya u ita ndowendowe hayani. Ha na bola ya milenzhe, nga zwenezwo, u i ita a tshi shumisa zwithu zwe a zwi wana nduni ya hawe. Zweli u ita ndowendowe ya u raha bola ye a diitela hayani duvha na duvha. Nga murahu ha u ita ndowendowe tshifhinga tshoṭhe, o vha khwine kha bola ya milenzhe nahone ha itea zwithu zwi takadzaho vhukuma....*
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liṅwe na liṅwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha ṭalutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe divhamaipfhi musi vha tshi ṭangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwitirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U swikelela tsheo nga u tou humbulela.
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi zwifhio zwine ra nga bvumba zwine muñwali a si ri vhudze zwone? Ndi zwifhio zwine na nga bvumba nga ha mihumbulo / vhuḍipfhi ha vhabvumbedzwa?

U n̄wala: Kha vha ðivhadze na u ita n̄dowend̄owe ya TKL

TSHIFHINGA
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
A hu t̄odei
zwishumiswa

1. **Kha vha ðivhadze u tou fombe kha TKL (Tshivhumbeo na Kushumisele kwa Luambo).**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, ino vhege ri ðo sedza kha: U shumisa l̄it̄anganyi 'na' kha u t̄anganya zwithu zwivhili zwi no fana kana mihumbulo.
 - b. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo: Ndo ita n̄dowend̄owe ya bola ya milenzhe. Ndo ita n̄dowend̄owe ya u vhalala. Ndo ita n̄dowend̄owe ya bola ya milenzhe na u vhalala.
 - c. Kha vha t̄alutshedze TKL mafhungoni: L̄it̄anganyi 'na' li shumiswa kha u t̄anganya zwithu zwivhili zwi no fana kana mihumbulo.
2. **Kha vha ite n̄dowend̄owe ya TKL na vhagudi.**
 - a. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo: Ndi ita n̄dowend̄owe ya u n̄wala. Ndi ita n̄dowend̄owe ya mbalo.
 - b. Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ri nga shumisa hani 'na' u t̄anganya mafhungo aya mavhili?
 - c. Kha vha ite tsukanyamihumbulo na vhagudi: Musi ri na mafhungo mavhili ane a amba nga ha mihumbulo i fanaho, ri nga a t̄anganya ri tshi shumisa l̄it̄anganyi 'na'. Ri nga t̄anganya mafhungo aya mavhili nga heyi n̄dila: Ndi ita n̄dowend̄owe ya u n̄wala na u ita n̄dowend̄owe ya Mbalo. Tshin̄we tshifhinga ri nga ita uri fhungo li vhe l̄ipfufhi nga u bvisa maipfhi ane a dovhoolwa, sa hezwi: Ndi ita n̄dowend̄owe ya u n̄wala na Mbalo.
3. **Kha vha n̄ee vhagudi tshifhinga tsha u ita n̄dowend̄owe ya TKL nga muthihi muthihi.**
 - a. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo:
 - Ndi takalela u tamba bola ya milenzhe. Ndi takalela u tamba nethibola.
 - Ri ya vhengeleni. Ri ya phakhani.
 - Ndi ðo ita tshun̄wahaya yanga ya Mbalo. Ndi ðo ita tshun̄wahaya yanga ya u n̄wala.
 - b. Kha vha t̄alutshedze vhagudi uri: Itani n̄dowend̄owe ya u t̄anganya mafhungo aya ni tshi shumisa l̄it̄anganyi 'na'.
 - c. Kha vha n̄ee vhagudi minete i si gathi ya u khunyeledza mushumo.
4. **Kha vha t̄ole u pfhesesa ha vhagudi.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhe fhethu huthihi.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - c. Kha vha sumbedze: L̄it̄anganyi 'na' li shumiswa kha u t̄anganya zwithu zwivhili zwi no fana kana mihumbulo.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 77.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: Kha vha tambe mutambo wa ndivho ya mibvumo: Mubvumo ndi... Ndi khou toḁou...

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze u itela uri vha vha thetshelese.**
2. **Kha vha sumbedzele mutambo uyu nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Muthu ane a khou tamba u amba uri: Mubvumo ndi P, ndi khopopu toḁa MADZINA A VHASIDZANA.
 - b. Vhagudi vha a imisa zwanda arali vha tshi nga humbula nga dzina la musidzana li re na P.
 - c. Muthu ane a khou tamba u sumba muthu muḁwe na muḁwe a vha tendela uri vha bule madzina lavho. A vho ngo tea u dovholola dzina lo no bulwaho.
 - d. Muthu wa vhuḁanu ane a bula dzina nga ngona ndi ene a no tamba.
 - e. Muthu muswa ane a khou tamba zwino u bula uri: Mubvumo ndi M, ndi khou toḁa MADZINA A ZWILIWA.
 - f. Mutambo u ya phanda ngaurali.
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuna.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 78.
 - b. Kha vha vhalele nḁha liḁwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maḁwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḁe kana u sumbedza ndila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ḁwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḁe ndila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḁo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaḁwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha fhathe vhukoni ha muñwalo u elelaho zwavhudi kha vhagudi

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u isela minwe yashu ntha na fhasi.
 - b. Kha vha thogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje ndila ya u ñwala/mafhungo a tevhelaho kha bodo:**
Dzhenani tshikolo tshi a takadza.
Mma a vha tsha do nntendela ndi tshi bva.
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha talutshe mathomele, ndila ya kuñwalele na zwikhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maledere, o ñwala saizi yone ya maledere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha toda thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha divhe luvhilo lwa u ñwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u tsvhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha humbele uri vha thogomele uri vho ita vhukhaxhi chungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 121

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Mveledzo u ita bola*
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U swikelela tsheo nga u tou humbulela.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Ndi zwifhio zwine ra nga bvumba zwine muñwali a si ri vhudze zwone? Ndi zwifhio zwine na nga bvumba nga ha mihumbulo / vhuḍipfhi ha vhabvumbedzwa?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṯha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari la marangaphanda u itela u modela tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kilasi yoṯhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U ñwala: Mugudisi vha modela u pulana kha vhagudi

TSHIFHINGA
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ñwala

1. **Kha vha ñvhadze ñthoho ya mañwalwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha mumono uno ri ño ñwala: Tshifhinga tshe ndi sa litshe.
2. **Kha vha ñalutshedze phindulo yavho ya mushumo wa u ñwala nga u tou amba, vha sa athu ñwala. Vha shumise fureme / muhanga wa u ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ndo vha ndi tshi khou ñoda u guda uri...
Zwo vha zwi tshi konða, fhedzi a tho ngo litsha. Ndo...
3. **Kha vha modela u pulana ha mushumo wa u ñwala kha bodo.**
 - a. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa dini tshine tsha sumbedza: Fhethu hune na ño ya hone.
 - b. Kha vha shumise mapa wa muhumbulo u pulana tshitori tshavho:
 - Ndi tshifhio tshithu tshe na lingedza u tshi guda kana u tshi ita?
 - Ndi ngani zwo vha zwi tshi konða mathomoni?
 - No ñipfha hani musi zwi tshi konða?
 - No ita miini uri ni dzule ni tshi ita ñdowendowe kana u lingedza?
 - Hu na muthu we a ni thusa? Hani?
 - Ndi vhukhaki vhufhio he na vhu ita lwendoni lwanu?
 - Ho itea mini mafheleloni?
 - No ñipfha hani musi ni tshi fheledza no bvelela kana no khwinisa?
 - Ndi zwifhio zwe na zwi guda nga ha u ita ñdowendowe na u sa litsha?
4. **Kha vha ite uri vhagudi vha humbule.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: matshelo, ni ño pulana mañwalwa a vhoiwe. Ni ñe na mihumbulo ya vhoiwe matshelo.

Fureme ya u ñwala:

Ndo vha ndi tshi khou ñoda u guda...

Mathomoni, ndo...

Ndo pfha...

... o thusa nga...

Ndo dzulela u ita ñdowendowe nga...

Tshinwe tshifhinga, ndo vha ndi tshi ñoda u...

Nga u ongolowa, ndo thoma u...

Mafheleloni, ndo...

Hezwi zwo mpfhunza...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 78.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitale ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Muhanga wa
therisano:

Muhumbulo
muhulwane
wa tshiṭori
itshi ndi...

Ndo takalela
mubvu-
mbedzwa...
ngauri...

Ndo guda
uri...

Ndi vhona
u nga zwo
khakhea /
zwo luga
musi...
ngauri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṅwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso ṅwe na ṅwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḁo muṅwe na muṅwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḁo ita mushumo wa u ṅekedza u amba kana wa Oraḁa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha TA sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki: U linga hu si ha fomaḷa ha u khouda

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Linga

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḷa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale ṭhoho ine ya ri, 'Zwoṭhe nga ha ṅhe.'
 - b. Kha vha ṅwale zwirangi zwa mafhungo a tevhelaho kha bodo:
Zwoṭhe nga ha ṅhe
Ndi pfhi...
Ndi dzula na...
Khonani dzanga ndi...
Ndi takalela u...
A thi takaleli u...
Mbekanyamushumo ya TV ine nda i funesa ndi...
Ndi takalela hezwi nga uri...
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole vha fhedzise.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha shume nga vhone vhaṅe.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale maipfhi nga ṅḽila ine a pfhala ngayo – a zwi na ndavha arali vha ita vhukhakhi.
3. **Kha vha ṭhogomele ṅḽivho ya foniki na vhuḽifulufheli ha vhagudi.**
 - a. Ndi vhagudi vhafhio vhane vha fhedza mafhungo nga u vhuḽifulufheli?
 - b. Ndi vhagudi vhafhio vhane vha shumisa ṅḽivho yavho ya foniki u khouda maipfhi manzhi nga ṅḽila yo teaho?
 - c. Ndi vhagudi vhafhio vhane vha kondelwa u khouda maipfhi?
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṭanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḷa 80.
 - b. Kha vha vhalele ṅṭha ḷiṅwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maṅwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḷe kana u sumbedza ṅḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṅwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḷe ṅḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuh u Vhala

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 121

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuh u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Mveledzo u ita bola*
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: *Namusi ri do ola na u ṅwala nga ha tshipiḁa tshine ra tshi funesa tsha tshiṭori.*
2. **Kha vha modeḽe mushumo nga ṅḁila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha bonye maṭo vha ḁiite u nga vha khou humbula.
 - b. Kha vha bonyolole maṭo vha ri: *Tshipiḁa tshine nda tshi funesa kha tshiṭori ndi musi...*
 - c. Kha vha lingedze u sa nanga tshipiḁa tsha mafhungo tshine tsha tou vha khagala sa tsumbo yavho.
 - d. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa konḁi kha bodo. Musi vha tshi khou ola, kha vha ṭalutshedze zwine vha khou ola.
 - e. Engedzani mafhungo 1–2 nga ha tshifanyiso tshaṅu: *Ndo takalela...*
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha bonye maṭo vha humbule nga ha tshipiḁa tshine vha tshi funesa kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ri: *Neani muhumbulo waṅu, ni songo kopolola tsumbo yanga.*
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi uri vha bonyolole maṭo avho vha haseledze nga phindulo dzavho na phathinara dzavho.
 - d. Nga murahu, kha vha laedze vhagudi u ola tshipiḁa itshi tsha tshiṭori kha bugu dzavho dza u ṅdowedzo.
 - e. Kha vha thuse vhagudi u engedza fhungo kana mafhungo 1–2 kha tshifanyiso tshavho.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muṅwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kiḁasi.

U ṅwala: Pulane ya vhagudi

TSHIFHINGA
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ṅwala

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha ṭhoho ya maṅwalwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha mumono uno ri ḡo ṅwala: Tshifhinga tshe ndi sa litshe.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha phindulo dzavho nga ha ṭhoho ya maṅwalwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, zwino humbulani uri ni ḡo fhindulisa hani ṭhoho ya maṅwalwa.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi u kovhelana muhumbulo wavho na phathinara.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho na kilasi.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u pulana maṅwalwa avho kha bugu dzavho dza ṅdowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: zwino shumisani mapa wa muhumbulo u itela u rekhoda mihumbulo yaṅu na u dzudzanyela mushumo wa u ṅwala.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi u pulana.**
 - a. Kha va ri: Mmbudzeni nga ha mihumbulo yaṅu.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kongelwa u khunyeledza mushumo wavho wa mapa wa muhumbulo.

Fureme ya u ṅwala:

Ndo vha ndi tshi khou ṭoḡa u guda...

Mathomoni, ndo...

Ndo pfha...

... o nthusana...

Ndo dzulela u ita ṅdowendowe nga...

Tshinwe tshifhinga, ndo vha ndi tshi ṭoḡa u...

Nga u ongolowa, ndo thoma u...

Mafheleloni, ndo...

Hezwi zwo mpfhunza...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 80.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṱhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelisa na u amba: Nyito ya u nkedza u Amba / Oraġa

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu tōgei
zwishumiswa

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi uri vha lavhelese vhagudiswa ngavho vha tshi ita nyito ya u nkedza u amba / Oraġa.**
2. **Kha vha humbudze vhagudi mushumo u tevhelaho: Sumbedzani ni ambe**
 - a. Kha vha imisele nṭha tshithu kana tshifanyiso tshe vha ḡa natsho u itela u ri sumbedza.
 - b. Kha vha ri vhudze nga ha tshithu tshenetsho kana tshifanyiso. Kha vha ambe uri:
 - Nṃamusi ndi ḡo ni vhudza nga ha...
 - Ndi... (muelo, muvhala, tshileme, vhuvha, na zwiṃwevho.)
 - I shumiswa u...
 - Ndi a tshi takalela ngauri...
 - c. Nga murahu, kha vha vhudzise kīlasi: Naa hu na mbudziso?
 - d. Arali hu na ane a vha na mbudziso, kha vha lingedze nga nungo dzoṭhe u i fhindula.
3. **Kha vha humbudze vhagudi zwikili zwi tevhelaho zwa u nkedza u amba:**
 - a. Musi vha tshi khou anḡadza vha humbule u:
 - U fara tshithu kana tshifanyiso tshavho uri muṃwe na muṃwe a tshi vhone
 - Kha vha ambe mafhungo avho nga mutevhe wo teaḡo
 - Kha vha ambe tshithu luthihi – vha songo dovholola
 - Kha vha ambele nṭha, nga ipfhi ĭi pfhalaho
4. **Kha vha vhidze vhagudi vho nangiwaḡo nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito dzavho dza u nkedza u amba / oraġa.**
 - a. Kha vha fhaṭe fulufhelo ĭa mugudi muṃwe na muṃwe nga u vha livhuwa kha u ita nyito dzavho dza u nkedza u amba / oraġa na nga u nṃea vhupfhiwa havhuḡi ha mvelelo dzavho.
 - b. Mafheloni a ngudo, kha vha nṃee kīlasi nyangaredzo ya vhupfhiwa havhuḡi ha mvelelo dzavho u itela u khwiṃisa u nkedza u amba / oraġa. Sa tsumbo: Ndo vha ndi tshi khou kundelwa u pfha vhaṃwe vha vhoiwe. Ndi khou humbela uri ni lingedze u isa maipfhi a vhoiwe nṭha uri ni pfhale – ri tea u pfha zwine na khou amba ngazwo.

Foniki: Kha vha vusuludze na u ṭanganya mibvumo

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vuludze mimibvumo: /, ñ**
 - a. Kha vha ambe mubvumo x3.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi magarṭa a firizi vha vhale mubvumo x3.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele vha kone u dovholola dovholola mibvumo.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḍila ya u fhandekanya / paḑukanya na u ṭanganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - a. Kha vha vusuludze mibvumo i tevhelaho na vhagudi: /, ñ, a, e, i, u
 - b. Kha vha bule ipfhi i tevhelaho: *lilela*
 - c. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshesele nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / paḑukanya ipfhi u ya nga mibvumo: sa tsumbo: *l-i-l-e-l-a*
 - d. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muñwe na muñwe, vha u ñwale kha bodo.
 - e. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muñwe mugudi uri a vanganye / ṭanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - f. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaki.
 - g. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: *ñuñuna*
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari ja 82.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muñwe na muñwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḍila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ñwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhañwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḍila.

Muñwalo: Kha vha gudise kuvhumbelwe kwa leḡere liṭuku la mupombo/ la u pomba

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u putekanya bammbiri ra dovha ra li onyolosa.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḡila ya u vhumba: Ṱ**
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ñwala nga tshandḡa tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshandḡa tshavho tsha uḡa u vhumba leḡere: Ṱ
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ñwala nga tshandḡa tsha uḡa uri vha vhumbe leḡere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshandḡa tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba: Ṱ**
 - a. Kha vha ambe uri: Ñwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṇu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ñwala: Ṱ**
 - a. Kha vha ri: Ñwalani leḡere kha bugu yaṇu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha ṭole kuñwalele kwa maḡere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Maṅwalwa,
siaṭari la
maranga-
phanda 131

1. Kha vha divhadze tshiṭori.

- Kha vha ri: Ino vhege ri ḑo vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, *Li Jie*, mupfhuli makone wavhuḑi.
- Kha vha ambe uri: *Tshiṭori itshi tshi amba nga ha Li Jie*, munna we a vha a tshi kona vhukuma u thuntsha misevhe. Muṅwe na muṅwe o vha a tshi mu khoḑa nahone a tshi ri ndi ene mukoroli wa misevhe wa khwinesa. Nga ṅwambo wa zwenezwi, o mbo ḑiḑihudza na u ḑikukumusa. Liṅwe ḑuvha, mukalaha vho mu sumbedza uri zwikili zwi bva kha u ita ṅdowendowe, hu si ngauri wa vha wo khetheaho. *Li Jie*, na vhathu vha muvhunduni wa hawe, vho guda uri u shuma nga maandḑa na u ita ṅdowendowe ndi zwone zwine zwa ita uri muthu a kone zwithu zwavhuḑi.
- Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.

2. U fhaṭa kha ṅdivho ṅdivho ine mugudi a vha o no vha nayo.

- Kha vha ṅee vhagudi na u ṭalutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
- Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Maṅwalwa.
- Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?

3. Kha vha ṭalutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.

- Kha vha ri, vhege ino ri ḑo guda u: U ita tsedzuluso.
- Kha vha ṭalutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 82.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 72.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha talutshedze uri maipfhi aya a do ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - *u vha na vhukoni: U vha na vhukoni vuhulwane kha u ita tshiṅwe tshithu.*
 - *zwavhudisa: Ndi zwavhudisa kana zwi mangadzaho.*
 - *mupfhuli: Muthu ane a posa misevhe a tshi shumisa vhura.*
 - *mupfhulo: Mutambo kana mushumo wa u pfhula misevhe*
 - *vhurorwane: U kona u rwa zwavhudi hune wa khou toda hone zwa tou kwa hu sa taheli tshithu.*
3. **Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṅwe na liṅwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiṅwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki: Kha vha vusuludze na u ṭanganya mibvumo

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vuludze mimibvumo: *f, n̄n***
 - a. Kha vha ambe mubvumo x3.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi magarṭa a firizi vha vhale mubvumo x3.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele vha kone u dovholola dovholola mibvumo.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi n̄ila ya u fhandekanya / paḁukanya na u ṭanganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - a. Kha vha vusuludze mibvumo i tevhelaho na vhagudi: *f, n̄n, a, e, i, l*
 - b. Kha vha bule ipfhi ḽi tevhelaho: *fanela*
 - c. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshesele nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / paḁukanya ipfhi u ya nga mibvumo: *sa tsumbo: f-a-n-e-l-a*
 - d. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṁwe na muṁwe, vha u ṁwale kha bodo.
 - e. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṁwe mugudi uri a vanganye / ṭanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - f. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaki.
 - g. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: *n̄halisa*
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari ḽa 83.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṁwe na muṁwe.
 - c. Kha vha modeḽe n̄ila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṁwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḁo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṁwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa N̄ila.

Muñwalo: Kha vha gudise kuvhumbele kwa maḽedere danzi / mahulwane nga u pomba

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḽana.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u vhumba:** *R*
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṛwala nga tshanda tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshanda tshavho tsha uḽa u vhumba ḽedere, *R*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṛwala nga tshanda tsha uḽa uri vha vhumbe ḽedere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshanda tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba:** *R*
 - Kha vha ambe uri: Ṽwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṇu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ṛwala:** *R*
 - a. Kha vha ri: Ṽwalani ḽedere kha bugu yaṇu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha ṭole kuṛwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari 1a 133

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ḑe vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḑifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanḑa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: *Li Jie, mupfhuli makone wavhuḑi*
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi ḑo vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siaṭari 1iñwe na 1iñwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 83.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelisa na u amba: U anetshela zwiṭori nga nḽila ya vhusiki

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **U lugisela vhagudi u anetshela zwiṭori nga nḽila ya vhusiki.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu ya u Vhala ya Thikho kha siatari la 84.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha lavhelese tshifanyiso.**
 - a. Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi mini zwine na khou vhona kha tshifanyiso itshi?
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri muṅwe na muṅwe wavho u tea u sika nganeapfhufhi nga ha tshifanyiso.**
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha nga sika hani tshiṭori tshavho. Kha vha vha vhudze uri:**
 - a. Vha ṅee mubvumbedzwa muṅwe na muṅwe dzina kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ambe hune mafhungo a khou bvelela hone.
 - c. Tshiṭori tshanu tshi fanela u vha na mathomo, mutumbu na magumo.
 - d. Tshifanyiso itshi tshi sumbedza tshipida tsha tshiṭori tshanu fhedzi.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mathomo a tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mutumbu wa tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza magumo a tshiṭori tshanu.
 - e. Ni nga thoma tshiṭori tshanu nga u ri:
 - Masiari maṅwe na maṅwe...
 - Musi ____ a tshi thoma u tamba...
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha khunyeledze nyito.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi uri vha humbule nga ha tshiṭori tshavho vho fhumula.
 - b. U bva afho, kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u anetshela tshigwada tshavho zwiṭori zwavho. Vha nga shumisa 'thanda ya u amba kana tombo' kha hezwi.
 - c. Musi vhagudi vha tshi khou bvela phanda na u amba, kha vha tshimbile na kilasi vha thetshelise.
6. **Kha vha pendele ngudo nga nḽila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhidze mugudi muthihi uri a kovhelane tshiṭori tshawe na kilasi kana vha vhudzise vhagudi vha 1–2 mbudziso nga ha zwiṭori zwa tshigwada tshavho.
 - Kha vha vhudzise uri: Tshiṭori tsha X tsho vha tshi tshi amba nga ha mini?
 - Kha vha vhudzise uri: Ndi zwifhio zwe na zwi takalela kha tshiṭori tsha X?

- b. Kha vha nee kilasi nyangaredzo ya mvelelo u itela u khwinisa tshiṭori tshavho.
Sa tsumbo: Kanzhi, mathomoni a tshiṭori, ri amba nga ha uri tshiṭori tshi khou bvelela ngafhi, na uri vhabvumbudzwa ndi vhonnyi. Tshifhingani tshi daho, lingedzani u katela enea mafhungo kha mafhungo aṅu.

Foniki: Kha vha vusuludze na u tanganya mibvumo

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vuludze mimibvumo: nṅ, w**
 - a. Kha vha ambe mubvumo x3.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi magarṭa a firizi vha vhale mubvumo x3.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele vha kone u dovholola dovholola mibvumo.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ṅḽila ya u fhandekanya / paḽukanya na u tanganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - a. Kha vha vusuludze mibvumo i tevhelaho na vhagudi: *nṅ, w, a, e, i, l, s*
 - b. Kha vha bule ipfhi ḽi tevhelaho: *nṅwalisa*
 - c. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshesele nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / paḽukanya ipfhi u ya nga mibvumo: sa tsumbo: *nṅ-w-a-l-i-s-a*
 - d. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṅwe na muṅwe, vha u ṅwale kha bodo.
 - e. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṅwe mugudi uri a vanganye / tanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - f. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhakhi.
 - g. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: *nṅwalela*.
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari ḽa 85.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo nga u pomba

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u isela minwe yashu nṱha na fhasi.
 - b. Kha vha ṱhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana vha sumbedze nḽila ya u ṅwala maipfhi a tevhelaho nga u pomba:** *ri. Rendani*
 - a. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṱaluse hune vha thoma hone, nḽila ya kuṱumele kwa mitshila vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale maipfhi nga u pomba kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze u: vhumbwa ha maḽedere, ṱuma musu vha tshi ṅwala nga u pomba na u sia zwikhala zwo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 133

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhudifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Li Jie, mupfhuli makone wavhuḍi*
 - d. Kha vha ambe uri: *Tshiṭori itshi tshi amba nga ha Li Jie, munna we a vha a tshi kona vhukuma u thuntsha misevhe. Muñwe na muñwe o vha a tshi mu khoḁa nahone a tshi ri ndi ene mukoroli wa misevhe wa khwinesa. Nga ñwambo wa zwenezwi, o mbo ḁiḁihudza na u ḁikukumusa. Liñwe ḁuvha, mukalaha vho mu sumbedza uri zwikili zwi bva kha u ita ndowendowe, hu si ngauri wa vha wo khetheaho. Li Jie, na vhatu vha muvhunduni wa hawe, vho guda uri u shuma nga maandā na u ita ndowendowe ndi zwone zwine zwa ita uri muthu a kone zwithu zwavhuḍi.*
 - e. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi ḁivha nga itshi tshiṭori?
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṱha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha ṭalutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe ḁivhamaipfhi musi vha tshi ṭangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kilasi yoṱhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U ita tsedzuluso.
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Kanzhi ri guda zwiñwe zwithu kha tshiṭori. Nga zwiñwe zwifhinga, ri tea u dzhia tsheo ya u sedza uri tshithu tsho luga naa kana tsho khakhea. Nga tshiñwe tshifhinga, ri tea u dzhia tsheo ya u sedza uri tshithu ndi tshavhuḍi kana a si tshavhuḍi. Ndi zwifhio zwe na zwi guda kha tshiṭori itshi?

U ñwala: Mugudisi vha modela u ita mvetamveto

TSHIFHINGA
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ñwala

1. **Kha vha dovhe hafhu u ñvhadza tshoho ya mañwalwa na tshoëa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha mumono uno ri ñwala: Tshifhinga tshe ndi sa litshe.
 - b. Kha vha talutshedze tshoëa dza mushumo:
 - Lushaka: U toolola / u anetshela ha muthu ene muñe
 - Mafhungo / pharagirafu: Ñwalani phara i re na mafhungo a no hovhelela malo.
 - TKL: Litanganyi 'na' li shumiswa kha u tanganya zwithu zwiwili zwi no fana kana mihumbulo.
2. **Kha vha modela mushumo kha bodo.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi mihumbulo yavho u bva kha mapa wa muhumbulo wavho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u shumisa fureme / muhanga wa u ñwala vha tshi shumisa pulane yavho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome u ñwala kha bugu dzavho ndowedzo.**
 - Kha vha vhudze vhagudi uri: zwino shumisani pulane yanu u shumisa fureme / muhanga wa u ñwala.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi u thoma u ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri sedze mapa wa muhumbulo wanu ri dovhe ri u shumise u thoma u ñwala.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kongelwa u shumisa fureme / muhanga wa u ñwala.

Fureme ya u ñwala:

Ndo vha ndi tshi khou tshoëa u guda...

Mathomoni, ndo...

Ndo pfha...

... o nthusa nga...

Ndo dzulela u ita ndowendowe nga...

Tshinwe tshifhinga, ndo vha ndi tshi tshoëa u...

Nga u ongolowa, ndo thoma u...

Mafheleloni, ndo...

Hezwi zwo mpfhunza...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 85.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: Kha vha ite ndowendowe ya muvanganyo na mufhandekanyo / mupaḏukanyo

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha ole thebuḽu vha ṅwale mibvumo i tevhelaho kha thebulu:** *nṅ, f, k, w, e, l, a, u, a, nṅh, ṅ, n*
 - a. Kha vha sumbe mubvumo muṅwe na muṅwe u re kha thebuḽu vha ambe mubvumo.
 - b. Kha vha sumbe mubvumo muṅwe na muṅwe kha thebuḽu vha humbele vhagudi vho fhambanaho uri vha i vhale.
2. **Khha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u fhaṭa ipfhi.**
 - a. Kha vha humbule nga ha ipfhi ḽine vha nga ḽi fhaṭa vha tshi khou shumisa mibvumo i bvaho kha thebuḽu.
 - b. Kha vha sumbe mubvumo wa u thoma, vha bule uyo mubvumo, vha u ṅwale kha bodo.
 - c. Kha vha dovholole hezwi kha mibvumo yoṭhe i re kha ipfhi.
 - d. Kha vha tshimbidze munwe wavho fhasi ha ipfhi vha vanganye / ṭanganye mibvumo u itela u vhala ipfhi.
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha fhaṭe maipfhi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha 2–3 uri vha fhaṭe maipfhi vha tshi shumisa maitele a fanaho.
 - b. Kha vha khakhulule vhukhakhi vhuṅwe na vhuṅwe vhune vhagudi vha vhu ita.
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṅa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari ḽa 86.
 - b. Kha vha vhalele ṅṭha ḽiṅwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maṅwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṅwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo nga u pomba

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khwathisa zwanda nga u vhumba feisi lutanu, nga murahu ra awela.
 - b. Kha vha thogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana vha sumbedze ndila ya u nwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:** *Rendani o zhakiwa nga muri.*
 - a. Musi vha tshi khou nwala, kha vha taluse hune vha thoma hone, ndila ya kutumele kwa mitshila vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha nwale mafhungo nga u pomba kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze u: vhumbwa ha maledere, tuma musi vha tshi nwala nga u pomba na u sia zwickhala zwo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Maṁwalwa,
siaṭari ḽa 133

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ḽe vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḽifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Li Jie, mupfhuli makone wavhuḽi*
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U ita tsedzuluso.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Kanzhi ri guda zwiṁwe zwithu kha tshiṭori. Nga zwiṁwe zwifhinga, ri tea u dzhia tsheo ya u sedza uri tshithu tsho luga naa kana tsho khakhea. Nga tshiṁwe tshifhinga, ri tea u dzhia tsheo ya u sedza uri tshithu ndi tshavhuḽi kana a si tshavhuḽi. Ndi zwifhio zwe na zwi guda kha tshiṭori itshi?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ṁḽila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele ṁṯha siaṭari ḽiṁwe na ḽiṁwe ḽa tshiṭori, nga u tou elela na nga ṁḽila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari ḽa marangaphanda u itela u modeḽa tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ṁḽila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kiḽasi yoṯhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U n̄wala: Mvetamveto ya vhagudi

TSHIFHINGA
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
n̄wala

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u n̄wala na t̄hox̄ea dza hone.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: n̄amusi ri d̄o khunyeledza u n̄wala:
Tshifhinga tshe ndi sa litshe.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha bvele phanda na u n̄wala kha bugu dzavho dza ndowedzo.**
3. **U fhambanya.**
 - a. Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi vhane vha khou kondelwa u shumisa fureme / muhanga wa u n̄wala.
 - b. Kha vhagudi vhane vha kona kha vha engedze nyito u vha t̄ut̄uwedza:
Engedzani lit̄aluli kha fhungo lanu lin̄we na lin̄we.
4. **Kha vha nee vhagudi tshun̄wahaya sa zwine zwa t̄ox̄eisa zwone.**
 - a. Kha vha t̄alutshedze vhagudi uri vha tea u fhedza mvetamveto yavho ya tshun̄wahaya arali vha sa athu fhedza.

Fureme ya u n̄wala:

Ndo vha ndi tshi khou t̄ox̄a u guda...

Mathomoni, ndo...

Ndo pfha...

... o n̄thusa nga...

Ndo dzulela u ita ndowedzowe nga...

Tshin̄we tshifhinga, ndo vha ndi tshi t̄ox̄a u...

Nga u ongolowa, ndo thoma u...

Mafheleloni, ndo...

Hezwi zwo mpfhunza...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 86.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitela ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Muhanga wa
therisano:

Muhumbulo
muhulwane
wa tshiṭori
itshi ndi...

Ndo takalela
mubvum-
bedzwa...
ngauri...

Ndo guda
uri...

Ndi vhona
u nga zwo
khakhea /
zwo luga
musi...
ngauri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṅwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso ṅwe na ṅwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḁo muṅwe na muṅwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḁo ita mushumo wa u ṅekedza u amba kana wa Oraḁa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha TA sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki: Muvhidzelo

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu tōdei
zwishumiswa

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale nomboro 1–5 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṅwale tsini na nomboro 1–5: luma, ṅenza, fanela, ṅnena, ṅnwalela
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea: O ṅwalisa tshikoloni.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṅwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṅwe na ḽiṅwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwalulule vhukhakhi havho nga ṅḽila yo teaho.
3. **Kha vha tḥogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṭanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 88.
 - b. Kha vha vhalele ṅḥa ḽiṅwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṅwaliwaho kha bodo.
 - d. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuhu u Vhala

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 133

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuhu u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Li Jie, mupfhuli makone wavhuḍi*
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri ḑo tamba tshiṭori nga zwigwada.
2. **Kha vha modeje mushumo nga nḑila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha ri: Musi ri tshi tamba tshiṭori, ri tea u lingedza u:
 - Elelwa zwine mubvumbedzwa washu a ita na u amba
 - Amba na u edzisela zwoṭhe zwine mubvumbedzwa washu a ita
 - Shumisa mañwe maipfhi a fanaho na a mubvumbedzwa washu
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi nga u tou pfhufhifhadza uri vha nga edzisela hani muñwe wa vhabvumbedzwa.
 - c. Kha vha lingedze u sa nanga mubvumbedzwa dendeke kha tsumbo yavho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhale uri hu na vhabvumbedzwa vhangana kha tshiṭori.
 - b. Kha vha khethekane kilasi nga zwigwada zwa nomboro yeneyo. Sa tsumbo, arali hu na vhabvumbedzwa vhaṭanu kha tshiṭori, kha vha khethekanye kilasi nga zwigwada zwa vhaṭanu.
 - c. Kha vha ṅee mugudi muñwe na muñwe kha tshigwada mubvumbedzwa.
 - d. Kha vha ise kilasi nḑa kana fhethu huhulwane ho vuleaho.
 - e. Kha vha vhudze zwigwada uri zwi ite tshiṭori. Vha tea u:
 - Humbula zwine mubvumbedzwa wavho a ita na u amba
 - Amba na u ita zwithu zwi fanaho na vhumuthu havho
 - Shumisa mañwe a maipfhi a fanaho na a mubvumbedzwa wavho
 - f. Musi vhagudi vha tshi khou tamba tshiṭori, vha tshimbile vha ṅee thikhedzo ine ya ṭodea.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muñwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kilasi.

U ṅwala: Mugudisi vha modeḷa u dzudzanya na u dzudzanya ha vhagudi

TSHIFHINGA
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE 1, siṭari
ḷa 801

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u ṅwala na ṭhodea dza hone: Tshifhinga tshe ndi sa litshe.**
2. **Kha vha ḍivhadze mutevhe wa u ṭola wa u dzudzanya**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: ṇamusi ri ḍo dzudzanya maṇwalwa ashu ri tshi shumisa mutevhe wa u dzudzanya:
 - Mafhungo / pharagirafu: Ṇwalani phara i re na mafhungo a no hovhelela malo.
 - TKL: Ḳṭanganyi 'na' ḷi shumiswa kha u ṭanganya zwithu zwivhili zwi no fana kana mihumbulo.
3. **Kha vha modeḷe u dzudzanya.**
 - a. Kha vha ṅwale fhungo kha bodo ḷine ḷa vha na vhukhakhi.
4. **Kha vha sumbedze vhagudi ṇḍila ya u dzudzanya vhukhakhi uho.**
5. **Kha vha vhudze vhagudi u vhala na u dzudzanya maṇwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino ndi tshifhinga tsha u vhala na u dzudzanya maṇwalwa a vhoiwe.
 - b. Kha vha tshimbile na ḱḷasi vha thuse vhagudi vhane vha khou tambula u vhala na u dzudzanya maṇwalwa avho.
6. **Kha vha ṇee vhagudi mushumo u bva kha Bugu ya Mushumo ya DBE.**
 - a. Musi vhagudi vha tshi fhedza u dzudzanya, vha ṭalutshedze uri vha tea u shuma kha bugu yavho ya mushumo ya DBE.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi u ita mushumo wa:
 - Bugu ya Mushumo ya DBE siṭari ḷa: 80
 - Kha vha khunyeledze nyito ya 'Kha ri Ṇwale i re nga fhasi kha siṭari. Ṇwalani ṭhaluso ya inwi muṇe. Ṇwalani nga ha ṇḍila ine na vhone ngayo.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 88.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṭhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha ḏivhadze thero

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwifanyiso na
zwithu zwa
vhukuma zwa
u ṯana thero
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele u ṯana thero: Ri vhañwali**
2. **Kha vha vhudzise mbudziso ṯhalutshedzi kha u ṯuṯula ṉdivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - U ñwala hu shumiselwa mini?
 - Ndi nga mini vhathu vha tshi ñwala?
 - Ndi zwishumiswa zwifhio zwine zwa shumiswa kha u ñwala?
3. **Kha vha ite mapa wa muhumbulo vha tshi shumisa mbudziso idzi na phindulo dza vhagudi.**
4. **Kha vha engedze nga phindulo dzavho kha mapa wa muhumbulo u itela u engedza ṉdivho ya vhagudi.**
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṯari la 90.**
6. **Kha vha vhudze vhagudi vha sumbe kha zwipfhumisa luambo zwa thero.**
 - a. Kha vha vhalele ṉtha zwipfhumisaluambo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhale navho, kana vha tou tevhedzela vhone musi vha tshi khou vhala:
Ri Vhanwali.
Ri vhañwali, ee ri.
Nga penisela dzashu, tsini na kule.
Ri ñwala marifhi, ri ñwala maipfi.
U ñwala zwiṯori zwe ra zwi pfha.
[Khorasi]
Ñwalani, ñwalani, ḏuvha liñwe na liñwe,
Ri vhañwali – hureee!
7. **Kha vha rere na vhagudi nga ha zwipfhumisaluambo.**
 - a. Kha vha vhudzise uri: Ni nga mmbudza uri izwi zwi amba mini? / Ni nga kona u wana phindulo?
 - b. Kha vha ṯuṯuwedze vhagudi uri vha ñekane mihumbulo.
 - c. Kha vha ṯalutshedze ṯhalutshedzo kana vha ñee phindulo nga ṉdila i tevhelaho: Luimbo lu khou ri vhudza zwine lwa shumisa musi lu tshi ñwala na uri hu ñwalwa mini, nahone hu ñwalwa ḏuvha liñwe na liñwe.

Foniki: Kha vha vusuludze na u t̃anganya mibvumo

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vuludze mimibvumo: a, ñ, e, h, s, u**
 - a. Kha vha ambe mubvumo x3.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi magar̃a a firizi vha vhale mubvumo x3.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele vha kone u dovholola dovholola mibvumo.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ñdila ya u fhandekanya / paḏukanya na u t̃anganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - a. Kha vha vusuludze mibvumo i tevhelaho na vhagudi: a, ñ, e, h, s, u
 - b. Kha vha bule ipfhi i tevhelaho: *thusesa*
 - c. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshesele nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / paḏukanya ipfhi u ya nga mibvumo: sa tsumbo: *th-u-s-e-s-a*
 - d. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muñwe na muñwe, vha u ñwale kha bodo.
 - e. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muñwe mugudi uri a vanganye / t̃anganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - f. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaki.
 - g. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: *ñnula*
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siat̃ari i 92.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muñwe na muñwe.
 - c. Kha vha modeḽe ñdila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ñwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhañwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ñdila.

Muñwalo: Kha vha gudise kuvhumbelwe kwa leḏere liṭuku la mupombo/ la u pomba

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u putekanya bammbiri ra dovha ra li onyolosa.
 - b. Kha vha tḥogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḡila ya u vhumba: ∟**
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ñwala nga tshandḁ tsha monde vha kwatame vha vhee tḥoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshandḁ tshavho tsha uḽa u vhumba leḏere: ∟
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ñwala nga tshandḁ tsha uḽa uri vha vhumbe leḏere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshandḁ tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba: ∟**
 - a. Kha vha ambe uri: Ñwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṇu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ñwala: ∟**
 - a. Kha vha ri: Ñwalani leḏere kha bugu yaṇu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha tḥole kuñwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la
maranga-
phanda 145

1. **Kha vha divhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri ḑo vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, *Bugu ya u ranga ya Stacey*.
 - b. Kha vha ambe uri: *Tshiṭori itshi ndi tsha nga ha Stacey Fru, musidzana wa Johannesburg we a vha a tshi funa bugu u bva a tshe mutuku vhukuma. Musi a tshi kha ḑi tou bva u vha na miñwaha ya sumbe, o ñwala bugu yawe ine ya pfhi Smelly Cats. O vha a tshi ṭoda uri vhañwe vhana vha i vhale. Nga thuso ya vhabebi vhawe na mudzudzanyi, bugu yawe yo gandiswa. O vha e si muñwali fhedzi - u dovha a vha mufilanthropisiti, muambi, na muthusi kha tshitshavha tsha hawe. O funza vhañwe uri a si mafhungo a uri u tea u vha muthu muhulwane uri u kone u tevhela miḽoro yau.*
 - c. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
 - d. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṭa kha ndivho ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha ñee vhagudi na u ṭalutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha ṭalutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri ḑo guda u: U wana na u elelwa zwidodombedzwa.
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 92.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 90.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha talutshedze uri maipfhi aya a do ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - *u anḡadza: U gandisa na u kovhelana bugu kana tshiṭori uri vhaṅwe vhathu vha kone u tshi vhala.*
 - *u dzudzanya: U ṭola na u lugisa maṅwalwa uri a pfhesesee, a vhe khwine, kana u lulamisa vhukhaki.*
 - *mudzudzanyi: Muthu ane a thusa muṅwali u khwinisa mushumo wawe nga u ṭola mupeleṭo, girama, na mihumbulo.*
 - *u rwelwa tari ha bugu: Ndi tshiwo tsho khetheaho hune ha divhadzwa na u pembelelwa bugu ntswa.*
 - *u dihudza: Vhudipfhi ha u takala musi wo ita tshiṅwe tshithu zwavhudi kana wo shuma nga maanda u itela u swikelela tshiṅwe tshithu.*
3. **Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṅwe na liṅwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiṅwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki: Kha vha vusuludze na u ṭanganya mibvumo

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vuludze mimibvumo:** oo, ḷ
 - a. Kha vha ambe mubvumo x3.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi magarṭa a firizi vha vhale mubvumo x3.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele vha kone u dovholola dovholola mibvumo.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḍila ya u fhandekanya / paḁukanya na u ṭanganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - a. Kha vha vusuludze mibvumo i tevhelaho na vhagudi: oo, ḷ, a, i, l, t
 - b. Kha vha bule ipfhi ḷi tevhelaho: *toolola*
 - c. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshesele nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / paḁukanya ipfhi u ya nga mibvumo: sa tsumbo: *t-oo-l-o-l-a*
 - d. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṁwe na muṁwe, vha u ṁwale kha bodo.
 - e. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṁwe mugudi uri a vanganye / ṭanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - f. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaxhi.
 - g. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: *ḷḷa*
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari ḷa 93.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḁa mushumo muṁwe na muṁwe.
 - c. Kha vha modeḁe nḍila ya u shuma mishumo yoṁhe yo ṁwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḁo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṁwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḍila.

Muñwalo: Kha vha gudise kuvhumbele kwa maḽedere danzi / mahulwane nga u pomba

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḽana.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u vhumba:** *ſ*
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṛwala nga tshanda tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshanda tshavho tsha uḽa u vhumba ḽedere, *ſ*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṛwala nga tshanda tsha uḽa uri vha vhumbe ḽedere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshanda tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba:** *ſ*
 - Kha vha ambe uri: Ṽwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṇu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ṛwala:** *ſ*
 - a. Kha vha ri: Ṽwalani ḽedere kha bugu yaṇu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha ṭole kuṛwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhalala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhalala

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siatari la 147

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhalala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhothe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhalala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuḵa tshisenga; u vhea zwanḵa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhalala nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe tshoho ya tshiḵori: *Bugu ya u ranga ya Stacey*.
 - b. Kha vha tḵalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa tshoho ya tshiḵori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiḵori tshi do vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siatari lijḵwe na lijḵwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi tumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 93.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitela ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṱha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṱhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṱori zwoṱhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṱori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṱa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṱhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi na u rera nga thero ya tshifanyiso

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.

- a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - muṅwali: Muthu ane a ṅwala bugu kana nganea.
 - muṅwali: Muthu ane a kovhelana mihumbulo a tshi shumisa maipfhi.
 - muhumbulo: Muhumbulo kana pulane i re muhumbuloni waṅu.
 - vhathetshelesi: Vhathu vhane vha vhala kana u thetshelesa zwine na zwi ṅwala.
 - u tuṭuwedza: U tuṭuwedza muthu uri a lingedze tshiṅwe tshithu kana a tende kha ene muṅe.
- b. Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṅwe na liṅwe.

2. U fhaṭa kha ṅdivho ṅdivho ine mugudi a vha o no vha nayo.

- a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari ja 94.
- b. Kha vha vhudze vhagudi mafhungo a tevhelaho nga ha tshifanyiso:
 - Kalekale, vhathu vho tumbula u ṅwala u itela u rekhoda mihumbulo na mafhungo. U ṅwala zwo vha zwi tshi thusa vhathu u humbula zwithu, u kovhelana milaedza na u anetshela zwiṭori. U ṅwala ndi tshiṅwe tsha zwishumiswa zwi re na maanda vhukuma zwe vhathu vha vhuya vha zwi sika.
 - Vhaṅwali vha thoma vha humbula zwavhuḍi nga ha mihumbulo yavho musi vha sa athu u ṅwala. Vha shumisa zwishumiswa zwi ngaho penisela, mabammbiri, kana khomphyutha. U ṅwala hu a khwinisea musi ri tshi ita ṅdowendowe u fana na zwiṅwe zwikili.
 - U vha muṅwali a zwi tou toḍa uri ni vhe muthu muhulwane. Vhana na vhone vha nga ṅwala zwiṭori na u kovhelana mihumbulo yavho. Musi ri tshi kovhelana maṅwalo ashu ri nga tuṭuwedza u ita vhuṭumanyi na vhathu.

3. Kha vha rere nga thero ya tshifanyiso.

- a. Kha vha shumise mbudziso dzi tevhelaho u itela u rera nga tshifanyiso nga ṅdila i tevhelaho:
 - Kha vha vhudzise mbudziso ya u thoma.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha rere nga mbudziso na phathinara dzavho.
 - Kha vha vhudze vhagudi vha si gathi nga muthihi nga muthihi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - Kha vha fhaṭe ṅdivho ine vhagudi vha vha vho no vha nayo nga u lulamisa u sa pfhesesana na nga u kovhelana mafhungo a elanaho na thero.
 - Kha vha dovholele maitele aya na mbudziso dzoṭhe.

4. **Mbudziso:**

- Ndi zwifhio zwine na khou zwi vhona kha mabulo a muhumbulo? Ni vhona u nga muthu uyo u khou ñwala nga ha mini?
- Ndi nga mini vhañwali vha tshi tea u humbula vha sa athu ñwala?
- Vhañwali vha khwinisa hani mushumo wavho?

Foniki: Kha vha vusuludze na u tanganya mibvumo

TSHIFHINGA
Minete ya 15

**ZWISHU-
MISWA:**
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

- Kha vha vuludze mimibvumo: *n, tz, w***
 - Kha vha ambe mubvumo x3.
 - Kha vha sumbedze vhagudi magarṭa a firizi vha vhale mubvumo x3.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele vha kone u dovholola dovholola mibvumo.
- Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u fhandekanya / padukanya na u tanganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - Kha vha vusuludze mibvumo i tevhelaho na vhagudi: *n, tz, a, i, n, o, w, ny*
 - Kha vha bule ipfhi i tevhelaho: *tzwinya*
 - Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshesele nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / padukanya ipfhi u ya nga mibvumo: sa tsumbo: *tz-w-i-ny-a*
 - Musi mugudi a tshi amba mubvumo muñwe na muñwe, vha u ñwale kha bodo.
 - Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muñwe mugudi uri a vanganye / tanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhakhi.
 - Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: *tzwonzwa*.
- Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari i 95.
 - Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modei mushumo muñwe na muñwe.
 - Kha vha modei ndila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ñwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhañwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo nga u pomba

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u ita u nga ri khou tamba piano.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana vha sumbedze ndila ya u ñwala maipfhi a tevhelaho nga u pomba:** *samela. Sara*
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha ṭaluse hune vha thoma hone, ndila ya kuṱumele kwa mitshila vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ñwale maipfhi nga u pomba kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze u: vhumbwa ha maḽedere, ṭuma musi vha tshi ñwala nga u pomba na u sia zwikhala zwo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 147

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhudifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Bugu ya u ranga ya Stacey.*
 - d. Kha vha ambe uri: *Tshiṭori itshi ndi tsha nga ha Stacey Fru, musidzana wa Johannesburg we a vha a tshi funa bugu u bva a tshe mutuku vhukuma. Musi a tshi kha di tou bva u vha na miñwaha ya sumbe, o ñwala bugu yawe ine ya pfhi Smelly Cats. O vha a tshi ṭoda uri vhañwe vhana vha i vhale. Nga thuso ya vhabebi vhawe na mudzudzanyi, bugu yawe yo gandiswa. O vha e si muñwali fhedzi - u dovha a vha mufilanthiropisiti, muambi, na muthusi kha tshitshavha tsha hawe. O funza vhañwe uri a si mafhungo a uri u tea u vha muthu muhulwane uri u kone u tevhela miḽoro yau.*
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha ṭalutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe divhamaipfhi musi vha tshi ṭangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U wana na u elelwa zwidodombedzwa.
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Zwiñwe zwiṭori zwi na zwidodombedzwa zwinzhi! Ni lingedza hani u zwi humbula?

U n̄wala: Kha vha ðivhadze na u ita n̄dowendowe ya TKL

TSHIFHINGA
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
A hu t̄odei
zwishumiswa

1. **Kha vha ðivhadze u tou fombe kha TKL (Tshivhumbeo na Kushumisele kwa Luambo).**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, ino vhege ri ðo sedza kha: U ita vhungoho uri ipfhi li sumbedzaho nyito (liiti) li tshimbilelana na muthu ane a khou zwi ita (nefhungo).
 - b. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo: U n̄wala tshiṭori. Ri n̄wala zwiṭori.
 - c. Kha vha t̄alutshedze TKL mafhungoni: Ipfi li sumbedzaho nyito (liiti) li tshimbilelana na muthu ane a khou zwi ita (nefhungo).
2. **Kha vha ite n̄dowendowe ya TKL na vhagudi.**
 - a. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo: U n̄wala vhurifhi.
 - b. Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ri nga shandula hani fhungo ili u itela uri ipfhi la nyito (liiti) li tshimbilelane na nnyi ane a khou ita nyito (nefhungo)?
 - c. Kha vha ite tsukanyamihumbulo na vhagudi:
 - Liiti li tea u tshimbilelana na nefhungo. Musi ri tshi amba nga ha muthu muthihi, ri shumisa(u) Fhungo lo teaho ndi: U n̄wala vhurifhi.
3. **Kha vha nee vhagudi tshifhinga tsha u ita n̄dowendowe ya TKL nga muthihi muthihi.**
 - a. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo:
 - Dineo u n̄wala imeili.
 - U funa u n̄wala zwiṭori zwi takadzaho.
 - Ndi muṅwali wavhuḍi.
 - b. Kha vha t̄alutshedze vhagudi uri: Dzudzanyani mafhungo aya u itela uri ipfhi la nyito (liiti) li tshimbilelane na nnyi ane a khou ita nyito (nefhungo).
 - c. Kha vha nee vhagudi minete i si gathi ya u khunyeledza mushumo.
4. **Kha vha t̄ole u pfhesesa ha vhagudi.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhe fhethu huthihi.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - c. Kha vha sumbedze: Ipfi li sumbedzaho nyito (liiti) li tshimbilelana na muthu ane a khou zwi ita (nefhungo).

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 95.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: Kha vha ite ndowendowe ya muvanganyo na mufhandekanyo / mupaḁukanyo

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha ole thebuḁu vha ṅwale mibvumo i tevhelaho kha thebuḁu:** *l, n, tz, p, w, a, oo, i, u, k, m, nn*
 - a. Kha vha sumbe mubvumo muṅwe na muṅwe u re kha thebuḁu vha ambe mubvumo.
 - b. Kha vha sumbe mubvumo muṅwe na muṅwe kha thebuḁu vha humbele vhagudi vho fhambanaho uri vha i vhale.
2. **Khha vha modeḁe kana u sumbedza ṅḁila ya u fhaṱa ipfhi.**
 - a. Kha vha humbule nga ha ipfhi ḁine vha nga ḁi fhaṱa vha tshi khou shumisa mibvumo i bvaho kha thebuḁu.
 - b. Kha vha sumbe mubvumo wa u thoma, vha bule uyo mubvumo, vha u ṅwale kha bodo.
 - c. Kha vha dovholole hezwi kha mibvumo yoṱhe i re kha ipfhi.
 - d. Kha vha tshimbidze munwe wavho fhasi ha ipfhi vha vanganye / ṱanganye mibvumo u itela u vhala ipfhi.
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha fhaṱe maipfhi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha 2–3 uri vha fhaṱe maipfhi vha tshi shumisa maitele a fanaho.
 - b. Kha vha khakhulule vkhakhhi vhuṅwe na vhuṅwe vhune vhagudi vha vhu ita.
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuna.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṱari ḁa 96.
 - b. Kha vha vhalele ṅṱha ḁiṅwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maṅwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḁe kana u sumbedza ṅḁila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṅwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḁe ṅḁila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḁo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḁila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo nga u pomba

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khwaṭhisa zwanda nga u vhumba feisi luṭanu, nga murahu ra awela.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana vha sumbedze nḡila ya u ṅwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:** *Sara o siamela musiamelo.*
 - a. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṭaluse hune vha thoma hone, nḡila ya kuṭumele kwa mitshila vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale mafhungo nga u pomba kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze u: vhumbwa ha maḡedere, ṭuma musi vha tshi ṅwala nga u pomba na u sia zwickhala zwo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 147

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Bugu ya u ranga ya Stacey*
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U wana na u elelwa zwidodombedzwa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Zwiṇwe zwiṭori zwi na zwidodombedzwa zwinzhi! Ni lingedza hani u zwi humbula?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liṇwe na liṇwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari la marangaphanda u itela u modeḷa tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U n̄wala: Mugudisi vha modeḽa u pulana kha vhagudi

TSHIFHINGA
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
n̄wala

1. **Kha vha ḡivhadze t̄hoḡo ya maṇwalwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha mumono uno ri ḡo n̄wala: Ni muṇwali. N̄walani nga ha bugu ine na nga takalela u i n̄wala ḡiṇwe ḡuvha.
2. **Kha vha t̄alutshedze phindulo yavho ya mushumo wa u n̄wala nga u tou amba, vha sa athu n̄wala. Vha shumise fureme / muhanga wa u n̄wala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ndi nga tama u n̄wala bugu nga ha...
3. **Kha vha modeḽe u pulana ha mushumo wa u n̄wala kha bodo.**
 - a. Kha vha shumise mapa wa muhumbulo u pulana tshiṭori tshavho:
 - a. Tshiṭori tshaṇu tshi amba nga ha mini?
 - b. Mubvumbedzwa muhulwane ndi nnyi?
 - c. T̄alusani mubvumbedzwa muhulwane.
 - d. Tshiṭori tshi khou bvelela ngafhi?
 - e. Ndi thaidzo dzifhio dzine mubvumbedzwa a livhana nadzo?
 - f. Ndi tshifhio tshithu tshi takadzaho kana tshi mangadzaho tshine tsha itea?
 - g. Mubvumbedzwa u tandulula hani thaidzo?
 - h. Hu itea mini mafheloni a tshiṭori tshaṇu?
 - i. Ni t̄oḡa vhathu vha tshi ḡipfha hani musi vha tshi vhala bugu yaṇu?
4. **Kha vha ite uri vhagudi vha humbule.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: matshelo, ni ḡo pulana maṇwalwa a vhoiwe. Ni ḡe na mihumbulo ya vhoiwe matshelo.

Fureme ya u n̄wala:

Ndi khou t̄oḡa u n̄wala bugu nga ha...

Mubvumbedzwa muhulwane...

Tshiṭori tshi khou itea nga...

Mathomoni...

U bva afho...

Mubvumbedzwa u pfha...

Thaidzo i tandululwa musi...

Mafheleloni...

Ndi khou t̄oḡa vhathu vha tshi pfha... musi vha tshi vhala bugu yanga.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 96.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitale ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Muhanga wa
therisano:

Muhumbulo
muhulwane
wa tshiṭori
itshi ndi...

Ndo takalela
mubvu-
mbedzwa...
ngauri...

Ndo guda
uri...

Ndi vhona
u nga zwo
khakhea /
zwo luga
musi...
ngauri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṅwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso ṅwe na ṅwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḁo muṅwe na muṅwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḁo ita mushumo wa u ṅekedza u amba kana wa Oraḁa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha TA sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki: Muvhidzelo

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu ṭodei
zwishumiswa

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṛwale nomboro 1–5 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṛwale tsini na nomboro 1–5: nṛea, pfha, mbooli, ḽi, tzipudza
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṛwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea: Uḽa musidzana u amba nga u toolola.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṛwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṛwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṛwe na ḽiṛwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhaki havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṛwalulule vhukhaki havho nga ṛḽila yo teaho.
3. **Kha vha ṭhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṭanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 98.
 - b. Kha vha vhalele nṭha ḽiṛwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṛḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṛwaliwaho kha bodo.
 - d. Kha vha modeḽe ṛḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṛwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ṛḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuhu u Vhala

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 147

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuhu u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Bugu ya u ranga ya Stacey*
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri khou ya u ita nyito ya u pfhesesa zwo ñwaliwaho kha tshiṭori.
2. **Kha vha modeje mushumo nga ñila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha ñwale mbudziso kha bodo.
 - b. Kha vha vhalele mbudziso inwe na inwe nṭha.
 - c. Kha vha ṭalutshedze uri mbudziso i khou ṭoda phinduloḽe.
 - d. Sa tsumbo: Anna o vha o ambara mini? Phindulo i tea u ri vhudza nga ha zwiambaro zwa Anna.
 - e. Sa tsumbo: Ni vhona u nga Anna o vha o tea u ita mini? Phindulo a i ho kha mañwalwa. – vhagudi vha tea u ñea mihumbulo yavho.
 - f. Kha vha sumbedze vhagudi uri fhasi ha mbudziso inwe na inwe hu na zwirangi zwa fhungo. Kha vha ṭalutshedze uri vha tea u shumisa hezwi u vha thusa u ñwala phindulo yavho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule bugu dzavho dza ñdowedzo vha ñwale ḽuvha na ṭhoho: Kupfhesesele.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shumise 'zwirangi zwa mafhungo' fhasi ha mbudziso inwe na inwe na u ñwala phindulo ya mbudziso inwe na inwe kha bugu dzavho.
 - c. Kha vha laedze vhagudi uri vha shumise ñdivho yavho ya foniki u ñwala maipfhi vha sa a ḽivhi. Vha tea u amba nga u ongolowa vha ñwale fhasi mibvumo ine vha i pfha.
 - d. Mbudziso na zwirangi zwa mafhungo
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha ñee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muñwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kilasi.

U pfhesesa zwo ñwalwaho

1. **Stacey o vha e na miñwaha mingana musi a tshi ñwala bugu yawe ya u thoma?**
Stacey o vha a na... (miñwaha ya 7 musi a tshi ñwala bugu yawe ya u thoma.)
2. **Bugu ya Stacey yo vha i tshi pfhi mini?**
Dzina la bugu lo vha li... (Zwimange zwi Nukhaho.)
3. **Ndi ngani Stacey o dzudzanya u rwelwa ṭari ha bugu?**
O dzudzanya u rwelwa ṭari ha bugu uri... (a kone u vhudza vhañwe vhana na vhabebe nga ha bugu yawe.)

U ṅwala: Pulane ya vhagudi

TSHIFHINGA
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ṅwala

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha ṭhoḥo ya maṅwalwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha mumono uno ri ḡo ṅwala: Ni muṅwali. ṅwalani nga ha bugu ine na nga takalela u i ṅwala ḽiṅwe ḡuvha.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha phindulo dzavho nga ha ṭhoḥo ya maṅwalwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, zwino humbulani uri ni ḡo fhindulisa hani ṭhoḥo ya maṅwalwa.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi u kovhelana muhumbulo wavho na phathinara.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho na kilasi.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u pulana maṅwalwa avho kha bugu dzavho dza ṅḡowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: zwino shumisani mapa wa muhumbulo u itela u rekhoda mihumbulo yaṅu na u dzudzanyela mushumo wa u ṅwala.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi u pulana.**
 - a. Kha va ri: Mmbudzeni nga ha mihumbulo yaṅu.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kongelwa u khunyeledza mushumo wavho wa mapa wa muhumbulo.

Fureme ya u ṅwala:

Ndi khou ṭoḡa u ṅwala bugu nga ha...

Mubvumbedzwa muhulwane...

Tshiṭori tshi khou itea nga...

Mathomoni...

U bva afho...

Mubvumbedzwa u pfha...

Thaidzo i tandululwa musi...

Mafheleloni...

Ndi khou ṭoḡa vhathu vha tshi pfha... musi vha tshi vhala bugu yanga.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 98.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṱhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Nyito ya u nekedza u Amba / Ora^{la}

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Vhagudi vho
nangiwaho
vha tea
u da na
tshithu kana
tshifanyiso
tsha nyito ya
'Sumbedzani
ni ambe'

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi uri vha lavhelese vhagudiswa ngavho vha tshi ita nyito ya u nekedza u amba / Ora^{la}.**
2. **Kha vha humbudze vhagudi mushumo u tevhelaho: Sumbedzani ni ambe**
 - a. Kha vha imisele n^{tha} tshithu kana tshifanyiso tshe vha da natsho u itela u ri sumbedza.
 - b. Kha vha ri vhudze nga ha tshithu tshenetsho kana tshifanyiso. Kha vha ambe uri:
 - N^{amusi} ndi do ni vhudza nga ha...
 - Ndi... (muelo, muvhala, tshileme, vhuvha, na zwiⁿwevho.)
 - I shumiswa u...
 - Ndi a tshi takalela ngauri...
 - c. Nga murahu, kha vha vhudzise kⁱlasi: Naa hu na mbudziso?
 - d. Arali hu na ane a vha na mbudziso, kha vha lingedze nga nungo dzo^{the} u i fhindula.
3. **Kha vha humbudze vhagudi zwickili zwi tevhelaho zwa u nekedza u amba:**
 - a. Musi vha tshi khou an^{da}za vha humbule u:
 - U fara tshithu kana tshifanyiso tshavho uri muⁿwe na muⁿwe a tshi vhone
 - Kha vha ambe mafhungo avho nga mutevhe wo tea^{ho}
 - Kha vha ambe tshithu luthi^{hi} – vha songo dovholola
 - Kha vha ambele n^{tha}, nga ipfhi li pfhalaho
4. **Kha vha vhidze vhagudi vho nangiwaho nga muthi^{hi} nga muthi^{hi} uri vha ite nyito dzavho dza u nekedza u amba / ora^{la}.**
 - a. Kha vha fha^{te} fulufhelo la mugudi muⁿwe na muⁿwe nga u vha livhuwa kha u ita nyito dzavho dza u nekedza u amba / ora^{la} na nga u nea vhupfhiwa havhu^{di} ha mvelelo dzavho.
 - b. Mafheloni a ngudo, kha vha nee kⁱlasi nyangaredzo ya vhupfhiwa havhu^{di} ha mvelelo dzavho u itela u khwiⁿisa u nekedza u amba / ora^{la}. Sa tsumbo: Ndo vha ndi tshi khou kundelwa u pfha vhaⁿwe vha vhoiwe. Ndi khou humbela uri ni lingedze u isa maipfhi a vhoiwe n^{tha} uri ni pfhale – ri tea u pfha zwine na khou amba ngazwo.

Foniki: Kha vha vusuludze na u ṭanganya mibvumo

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vuludze mimibvumo: t, ee**
 - a. Kha vha ambe mubvumo x3.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi magaṛta a firizi vha vhale mubvumo x3.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele vha kone u dovholola dovholola mibvumo.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḍila ya u fhandekanya / paḑukanya na u ṭanganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - a. Kha vha vusuludze mibvumo i tevhelaho na vhagudi: t, ee, a, e, h, l
 - b. Kha vha bule ipfhi ḽi tevhelaho: *tevhela*
 - c. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshesele nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / paḑukanya ipfhi u ya nga mibvumo: sa tsumbo: *t-e-vh-e-l-a*
 - d. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṅwe na muṅwe, vha u ṅwale kha bodo.
 - e. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṅwe mugudi uri a vanganye / ṭanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - f. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaki.
 - g. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: *yawee!*
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari ḽa 100.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḍila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḍila.

Muñwalo: Kha vha gudise kuvhumbelwe kwa leḡere liṭuku la mupombo/ la u pomba

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u putekanya bammbiri ra dovha ra li onyolosa.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḡila ya u vhumba:** *ṭ*
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ñwala nga tshandḡa tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshandḡa tshavho tsha uḡa u vhumba leḡere: *ṭ*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ñwala nga tshandḡa tsha uḡa uri vha vhumbe leḡere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshandḡa tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba:** *ṭ*
 - a. Kha vha ambe uri: Ñwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṇu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ñwala:** *ṭ*
 - a. Kha vha ri: Ñwalani leḡere kha bugu yaṇu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha ṭole kuñwalele kwa maḡere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Maṅwalwa,
siaṭari la
maranga-
phanda 161

1. **Kha vha divhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri ḑo vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, Vhaṅwali vha u thoma kha lifhasi.
 - b. Kha vha ambe uri: *Tshiṭori itshi tshi ṭalutshedza ṅḑila ye vhuṅwali ha tumbulwa ngayo kalekale. Fhethu hune ha pfhi Sumer, vhathu vho vha vha tshi ṭoda ṅḑila ya u dzulela u tevhela zwiliwa na thundu dzo vhulungwaho thembeleni. Vhamanwalo vho thoma u ola zwifanyiso kha ḑaba la vumba u itela u rekhoda zwe zwa vha zwo vhulungiwa. Nga murahu ha tshifhinga zwifanyiso zwo mbo ḑi vha zwiga. U ṅwala zwo thusa vhathu u rekhoda mihumbulo, u anetshela zwiṭori, na u rumela milaedza. U tumbulwa ha manwalo zwo shandukisa shango tshothe.*
 - c. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
 - d. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṭa kha ṅdivho ṅdivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi na u ṭalutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Maṅwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha ṭalutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri ḑo guda u: U monithara Kupfhesesele.
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 100.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 90.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha ṭalutshedze uri maipfhi aya a do ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - *thembele: Tshifhaṭo tsho khetheaho tshine vhathu vha ya khatsho u itela u rabela midzimu yavho.*
 - *nnḁu ya mbulungelo: Fhethu hune thundu, zwiliwa, kana zwishumiswa zwa vhewa hone zwo tsireledzea.*
 - *thebulete: Tshipiḁa tsha vumba tsho linganelaho tshe vhathu vha kale vha vha vha tshi ṅwala khatsho musi hu sa athu tumbulwa bammbiri.*
 - *zwidodombedzwa: U vha na zwipiḁa zwiṭuku zwinzhi zwa vhuronwane zwo katelwaho.*
 - *tshiga: Luswayo na tshiga tshine tsha imela tshiṅwe tshithu, u fana na tshifanyiso kana tshivhumbeo tshine tsha vha na ṭalutshedzo yo khetheaho.*
3. **Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṅwe na liṅwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiṅwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki: Kha vha vusuludze na u ṭanganya mibvumo

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vuludze mimibvumo: ṭ, ṭh**
 - a. Kha vha ambe mubvumo x3.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi magarṭa a firizi vha vhale mubvumo x3.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele vha kone u dovholola dovholola mibvumo.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḍila ya u fhandekanya / paḑukanya na u ṭanganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - a. Kha vha vusuludze mibvumo i tevhelaho na vhagudi: ṭ, ṭh, a, h, i, l
 - b. Kha vha bule ipfhi ḽi tevhelaho: ṭomola
 - c. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshesele nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / paḑukanya ipfhi u ya nga mibvumo: sa tsumbo: ṭ-o-m-o-l-a
 - d. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṇwe na muṇwe, vha u ṇwale kha bodo.
 - e. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṇwe mugudi uri a vanganye / ṭanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - f. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaxhi.
 - g. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: ṭhavhiwa
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari ḽa 101.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṇwe na muṇwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḍila ya u shuma mishumo yoṱhe yo ṇwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṇwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḍila.

Muñwalo: Kha vha gudise kuvhumbele kwa maḽedere danzi / mahulwane nga u pomba

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḽana.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u vhumba: J**
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṛwala nga tshanda tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshanda tshavho tsha uḽa u vhumba ḽedere, J
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṛwala nga tshanda tsha uḽa uri vha vhumbe ḽedere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshanda tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba: J**
 - Kha vha ambe uri: Ṽwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṇu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ṛwala: J**
 - a. Kha vha ri: Ṽwalani ḽedere kha bugu yaṇu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha ṭole kuṛwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari 1a 163

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ḑe vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḑifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanḑa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: *Vhañwali vha u thoma kha lifhasi*
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi ḑo vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siaṭari liñwe na liñwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 101.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelisa na u amba: U anetshela zwiṭori nga ndila ya vhusiki

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **U lugisela vhagudi u anetshela zwiṭori nga ndila ya vhusiki.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu ya u Vhala ya Thikho kha siatari ja 102.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha lavhelese tshifanyiso.**
 - a. Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi mini zwine na khou vhona kha tshifanyiso itshi?
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri muṅwe na muṅwe wavho u tea u sika nganeapfhufhi nga ha tshifanyiso.**
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha nga sika hani tshiṭori tshavho. Kha vha vha vhudze uri:**
 - a. Vha ṅee mubvumbedzwa muṅwe na muṅwe dzina kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ambe hune mafhungo a khou bvelela hone.
 - c. Tshiṭori tshanu tshi fanela u vha na mathomo, mutumbu na magumo.
 - d. Tshifanyiso itshi tshi sumbedza tshipida tsha tshiṭori tshanu fhedzi.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mathomo a tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mutumbu wa tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza magumo a tshiṭori tshanu.
 - e. Ni nga thoma tshiṭori tshanu nga u ri:
 - Ho vha vhusiku ho khetheaho...
 - ____ o vha a tshi khou toda u sumbedza muta wawe...
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha khunyeledze nyito.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi uri vha humbule nga ha tshiṭori tshavho vho fhumula.
 - b. U bva afho, kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u anetshela tshigwada tshavho zwiṭori zwavho. Vha nga shumisa 'thanda ya u amba kana tombo' kha hezwi.
 - c. Musi vhagudi vha tshi khou bvela phanda na u amba, kha vha tshimbile na kilasi vha thetshelise.
6. **Kha vha pendele ngudo nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhidze mugudi muthihi uri a kovhelane tshiṭori tshawe na kilasi kana vha vhudzise vhagudi vha 1–2 mbudziso nga ha zwiṭori zwa tshigwada tshavho.
 - Kha vha vhudzise uri: Tshiṭori tsha X tsho vha tshi tshi amba nga ha mini?
 - Kha vha vhudzise uri: Ndi zwifhio zwe na zwi takalela kha tshiṭori tsha X?

- b. Kha vha nee kilasi nyangaredzo ya mvelelo u itela u khwinisa tshiṭori tshavho. Sa tsumbo: Kanzhi, mathomoni a tshiṭori, ri amba nga ha uri tshiṭori tshi khou bvelela ngafhi, na uri vhabvumbudzwa ndi vhonnyi. Tshifhingani tshi daho, lingedzani u katela enea mafhungo kha mafhungo anu.

Foniki: Kha vha vusuludze na u tanganya mibvumo

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vuludze mimibvumo: *ṭh, w***
 - a. Kha vha ambe mubvumo x3.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi magartṣa a firizi vha vhale mubvumo x3.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele vha kone u dovholola dovholola mibvumo.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u fhandekanya / paḍukanya na u tanganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - a. Kha vha vusuludze mibvumo i tevhelaho na vhagudi: *ṭhw, a, h, k, m, u*
 - b. Kha vha bule ipfhi li tevhelaho: *nṭhwa*
 - c. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshesele nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / paḍukanya ipfhi u ya nga mibvumo: sa tsumbo: *n-ṭh-w-a*
 - d. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṇwe na muṇwe, vha u ṇwale kha bodo.
 - e. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṇwe mugudi uri a vanganye / tanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - f. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaxhi.
 - g. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: *nṭhwamakhura*.
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 103.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḷa mushumo muṇwe na muṇwe.
 - c. Kha vha modeḷe ndila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṇwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo nga u pomba

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u ita u nga ri khou tamba piano.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana vha sumbedze ndila ya u ñwala maipfhi a tevhelaho nga u pomba:** *thambo, Jendani*
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha ṭaluse hune vha thoma hone, ndila ya kutumele kwa mitshila vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ñwale maipfhi nga u pomba kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze u: vhumbwa ha maḽedere, tuma musi vha tshi ñwala nga u pomba na u sia zwickhala zwo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 163

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhudifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Vhañwali vha u thoma kha lifhasi*
 - d. Kha vha ambe uri: *Tshiṭori itshi tshi talutshedza ndila ye vhuñwali ha tumbulwa ngayo kalekale. Fhethu hune ha pfhi Sumer, vhathu vho vha vha tshi toḁa ndila ya u dzulela u tevhela zwiliwa na thundu dzo vhulungwaho thembeleni. Vhamañwalo vho thoma u ola zwifanyiso kha ḁaba la vumba u itela u rekhoda zwe zwa vha zwo vhulungiwa. Nga murahu ha tshifhinga zwifanyiso zwo mbo ḁi vha zwiga. U ñwala zwo thusa vhathu u rekhoda mihumbulo, u anetshela zwiṭori, na u rumela milaedza. U tumbulwa ha mañwalo zwo shandukisa shango tshoṭhe.*
 - e. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi ḁivha nga itshi tshiṭori?
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha talutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe ḁivhamaipfhi musi vha tshi ṭangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U monithara Kupfhesesele.
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: No no vhuya na pfha no xela musi ri tshi khou vhala tshiṭori nga mulandu wa uri no xelexwa nga ndunzhendunzhe ya zwine zwa khou itea?

U n̄wala: Mugudisi vha modeḽa u ita mvetamveto

TSHIFHINGA
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
n̄wala

1. **Kha vha dovhe hafhu u ḡivhadza ṭhoho ya mañwalwa na ṭhodea.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha mumono uno ri ḡo n̄wala: Ni muñwali. N̄walani nga ha bugu ine na nga takalela u i n̄wala ḡiñwe ḡuvha.
 - b. Kha vha ṭalutshedze ṭhodea dza mushumo:
 - Lushaka: Tshiṭorikhumbulelwa tsha/ tshiṭori tshi si tsha ngoho
 - Mafhungo / pharagirafu: N̄walani phara dzi no hovhelela mbili, iñwe na iñwe i na thero/thophiki yayo.
 - TKL: Ipphi ḡi sumbedzaho nyito (ḡiiti) ḡi tshimbilelana na muthu ane a khou zwi ita (ñefhungo).
2. **Kha vha modeḽe mushumo kha bodo.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi mihumbulo yavho u bva kha mapa wa muhumbulo wavho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi n̄ḡila ya u shumisa fureme / muhanga wa u n̄wala vha tshi shumisa pulane yavho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome u n̄wala kha bugu dzavho n̄ḡowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: zwino shumisani pulane yañu u shumisa fureme / muhanga wa u n̄wala.
4. **Kha vha tshimbile na kiḡasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi u thoma u n̄wala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri sedze mapa wa muhumbulo wañu ri dovhe ri u shumise u thoma u n̄wala.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kongelwa u shumisa fureme / muhanga wa u n̄wala.

Fureme ya u n̄wala:

Ndi khou ṭḡḡa u n̄wala bugu nga ha...

Mubvumbedzwa muhulwane...

Tshiṭori tshi khou itea nga...

Mathomoni...

U bva afho...

Mubvumbedzwa u pfha...

Thaidzo i tandululwa musi...

Mafheleloni...

Ndi khou ṭḡḡa vhathu vha tshi pfha... musi vha tshi vhalala bugu yanga.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 103.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: Kha vha ite ndowendowe ya muvanganyo na mufhandekanyo / mupaḏukanyo

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha ole thebuḽu vha ṅwale mibvumo i tevhelaho kha thebulu:** *t, b, i, a, ḽ, ṭ, w, h, n, ṭh, ṭw, ṭhw, ee, th*
 - a. Kha vha sumbe mubvumo muṅwe na muṅwe u re kha thebuḽu vha ambe mubvumo.
 - b. Kha vha sumbe mubvumo muṅwe na muṅwe kha thebuḽu vha humbele vhagudi vho fhambanaho uri vha i vhale.
2. **Khha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u fhaṭa ipfhi.**
 - a. Kha vha humbule nga ha ipfhi ḽine vha nga ḽi fhaṭa vha tshi khou shumisa mibvumo i bvaho kha thebuḽu.
 - b. Kha vha sumbe mubvumo wa u thoma, vha bule uyo mubvumo, vha u ṅwale kha bodo.
 - c. Kha vha dovholole hezwi kha mibvumo yoṭhe i re kha ipfhi.
 - d. Kha vha tshimbidze munwe wavho fhasi ha ipfhi vha vanganye / ṭanganye mibvumo u itela u vhala ipfhi.
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha fhaṭe maipfhi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha 2–3 uri vha fhaṭe maipfhi vha tshi shumisa maitele a fanaho.
 - b. Kha vha khakhulule vhukhakhi vhuṅwe na vhuṅwe vhune vhagudi vha vhu ita.
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuna.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 104.
 - b. Kha vha vhalele ṅṭha ḽiṅwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maṅwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṅwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo nga u pomba

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khwathisa zwanḁa nga u vhumba feisi luṭanu, nga murahu ra awela.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe kana vha sumbedze ṇḁila ya u ṇwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:** *Jendani o tandulula thambo.*
 - a. Musi vha tshi khou ṇwala, kha vha ṭaluse hune vha thoma hone, ṇḁila ya kuṭumele kwa mitshila vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṇwale mafhungo nga u pomba kha bugu dzavho dza ṇḁowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze u: vhumbwa ha maḽedere, ṭuma musi vha tshi ṇwala nga u pomba na u sia zwikhala zwo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 163

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Vhañwali vha u thoma kha liḥfasi*
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U monithara Kupfhesesele.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: No no vhuya na pfha no xela musi ri tshi khou vhala tshiṭori nga mulandu wa uri no xeelwa nga ndunzhendunzhe ya zwine zwa khou itea?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari la marangaphanda u itela u modeḷa tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U n̄wala: Mvetamveto ya vhagudi

TSHIFHINGA
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
n̄wala

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u n̄wala na t̄hoxea dza hone.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: n̄amusu ri d̄o khunyeledza u n̄wala: Ni muñwali. N̄walani nga ha bugu ine na nga takalela u i n̄wala l̄iñwe d̄uvha.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha bvele phanda na u n̄wala kha bugu dzavho dza ndowedzo.**
3. **U fhambanya.**
 - a. Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi vhane vha khou kondelwa u shumisa fureme / muhanga wa u n̄wala.
 - b. Kha vhagudi vhane vha kona kha vha engedze nyito u vha t̄ut̄uwedza: Engedzani l̄it̄aluli kha fhungo l̄anu l̄iñwe na l̄iñwe.
4. **Kha vha nee vhagudi tshuñwahaya sa zwine zwa t̄oxeisa zwone.**
 - a. Kha vha t̄alutshedze vhagudi uri vha tea u fhedza mvetamveto yavho ya tshuñwahaya arali vha sa athu fhedza.

Fureme ya u n̄wala:

Ndi khou t̄oxa u n̄wala bugu nga ha...

Mubvumbedzwa muhulwane...

Tshiṭori tshi khou itea nga...

Mathomoni...

U bva afho...

Mubvumbedzwa u pfha...

Thaidzo i tandululwa musi...

Mafheleloni...

Ndi khou t̄oxa vhathu vha tshi pfha... musi vha tshi vhala bugu yanga.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 104.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Muhanga wa
therisano:

Muhumbulo
muhulwane
wa tshiṭori
itshi ndi...

Ndo takalela
mubvum-
bedzwa...
ngauri...

Ndo guda
uri...

Ndi vhona
u nga zwo
khakhea /
zwo luga
musi...
ngauri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṛwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso inwe na inwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḁo muṇwe na muṇwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḁo ita mushumo wa u nekedza u amba kana wa Oraḁa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha TA sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki: Muvhidzelo

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu ṭodei
zwishumiswa

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṛwale nomboro 1–5 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṛwale tsini na nomboro 1–5: tenda, yawee!, ṭhavhiwa, ṭhoṭhela, ṭhwanya
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṛwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea: O bata nṭhwamakhura.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṛwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṛwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṛwe na ḽiṛwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṛwalulule vhukhakhi havho nga ṇḽila yo teaho.
3. **Kha vha ṭhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṭanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 106.
 - b. Kha vha vhalele nṭha ḽiṛwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musu vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṇḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṛwaliwaho kha bodo.
 - d. Kha vha modeḽe ṇḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṛwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṇḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuh u Vhala

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 163

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuh u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Vhañwali vha u thoma kha lifhasi*
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: *Namusi ri do ola na u ñwala nga ha tshipiḁa tshine ra tshi funesa tsha tshiṭori.*
2. **Kha vha modeḽe mushumo nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha bonye maṭo vha ḁiite u nga vha khou humbula.
 - b. Kha vha bonyolole maṭo vha ri: *Tshipiḁa tshine nda tshi funesa kha tshiṭori ndi musi...*
 - c. Kha vha lingedze u sa nanga tshipiḁa tsha mafhungo tshine tsha tou vha khagala sa tsumbo yavho.
 - d. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa konḁi kha bodo. Musi vha tshi khou ola, kha vha ṭalutshedze zwine vha khou ola.
 - e. Engedzani mafhungo 1–2 nga ha tshifanyiso tshañu: *Ndo takalela...*
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha bonye maṭo vha humbule nga ha tshipiḁa tshine vha tshi funesa kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ri: *Ñeani muhumbulo wañu, ni songo kopolola tsumbo yanga.*
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi uri vha bonyolole maṭo avho vha haseledze nga phindulo dzavho na phathinara dzavho.
 - d. Nga murahuh, kha vha laedze vhagudi u ola tshipiḁa itshi tsha tshiṭori kha bugu dzavho dza u ndowedzo.
 - e. Kha vha thuse vhagudi u engedza fhungo kana mafhungo 1–2 kha tshifanyiso tshavho.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha ñee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muñwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kiḁasi.

U ṅwala: Mugudisi vha modeḷa u dzudzanya na u dzudzanya ha vhagudi

TSHIFHINGA
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE 1, siaṭari
ḷa 1341

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u ṅwala na ṭhodea dza hone: Ni muṅwali. Ṇwalani nga ha bugu ine na nga takalela u i ṅwala ḷiṅwe ḍuvha.**
2. **Kha vha ḡivhadze mutevhe wa u ṭola wa u dzudzanya**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: ṅamusi ri ḍo dzudzanya maṅwalwa ashu ri tshi shumisa mutevhe wa u dzudzanya:
 - Mafhungo / pharagirafu: Ṇwalani phara dzi no hovhelela mbili, iṅwe na iṅwe i na thero/thophiki yayo.
 - TKL: Ipfhi ḷi sumbedzaho nyito (ḷiiti) ḷi tshimbilelana na muthu ane a khou zwi ita (ṅefhungo).
3. **Kha vha modeḷe u dzudzanya.**
 - a. Kha vha ṅwale fhungo kha bodo ḷine ḷa vha na vhukhakhi.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi ṅḍila ya u dzudzanya vhukhakhi uho.
4. **Kha vha vhudze vhagudi u vhala na u dzudzanya maṅwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino ndi tshifhinga tsha u vhala na u dzudzanya maṅwalwa a vhoiwe.
 - b. Kha vha tshimbile na kiḷasi vha thuse vhagudi vhane vha khou tambula u vhala na u dzudzanya maṅwalwa avho.
5. **Kha vha ṅee vhagudi mushumo u bva kha Bugu ya Mushumo ya DBE.**
 - a. Musi vhagudi vha tshi fhedza u dzudzanya, vha ṭalutshedze uri vha tea u shuma kha bugu yavho ya mushumo ya DBE.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi u ita mushumo wa:
 - Bugu ya Mushumo ya DBE siaṭari ḷa: 134
 - Kha vha khunyeledze nyito ya 'Kha ri Ṇwale'. Pulanelani u ṅwala tshiṭori tshaṅu.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 106.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṱha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṱhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṱori zwoṱhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṱori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṱa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṱhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha divhadze thero

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwifanyiso na
zwithu zwa
vhukuma zwa
u tana thero
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele u tana thero:** *Ri na u pfhela vhuṭungu*
2. **Kha vha vhudzise mbudzisoṭhalutshedzi kha u tuṭula ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - *Ri sumbedza hani u pfhela vhuṭungu vhaṅwe vhathu?*
 - *Ndi nnyi ane ra nga mu pfhela vhuṭungu?*
 - *Ndi nga mini zwi zwa ndeme u pfhela vhuṭungu vhaṅwe vhathu?*
3. **Kha vha ite mapa wa muhumbulo vha tshi shumisa mbudziso idzi na phindulo dza vhagudi.**
4. **Kha vha engedze nga phindulo dzavho kha mapa wa muhumbulo u itela u engedza ndivho ya vhagudi.**
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 108.**
6. **Kha vha vhudze vhagudi vha sumbe kha zwipfhumisa luambo zwa thero.**
 - a. Kha vha vhalele nṯha zwipfhumisaluambo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhale navho, kana vha tou tevhedzela vhone musi vha tshi khou vhala.
“Ri a pfhela vhuṭungu musi ri tshi khetha u ṭhogomela, u thusa, na u funa vhaṅwe ḍuvha liṅwe na liṅwe.” – Vho Mukondoleli Nembahle.
7. **Kha vha rere na vhagudi nga ha zwipfhumisaluambo.**
 - a. Kha vha vhudzise uri: Ni nga mmbudza uri izwi zwi amba mini? / Ni nga kona u wana phindulo?
 - b. Kha vha tuṭuwedze vhagudi uri vha ṅekane mihumbulo.
 - c. Kha vha ṭalutshedze ṭhalutshedzo kana vha ṅee phindulo nga ndila i tevhelaho: Ri a pfhela vhuṭungu musi ri tshi khetha u ṭhogomela, u thusa, na u funa vhaṅwe ḍuvha liṅwe na liṅwe.

Foniki: Kha vha vusuludze na u ṭanganya mibvumo

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vuludze mimibvumo: *ny, uu***
 - a. Kha vha ambe mubvumo x3.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi magaṛṭa a firizi vha vhale mubvumo x3.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele vha kone u dovholola dovholola mibvumo.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi n̄ḽila ya u fhandekanya / paḽukanya na u ṭanganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - a. Kha vha vusuludze mibvumo i tevhelaho na vhagudi: *ny, uu, a, d, i, m*
 - b. Kha vha bule ipfhi ḽi tevhelaho: *nyadziwa*
 - c. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshesele nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / paḽukanya ipfhi u ya nga mibvumo: sa tsumbo: *ny-a-dz-i-w-a*
 - d. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṅwe na muṅwe, vha u ṅwale kha bodo.
 - e. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṅwe mugudi uri a vanganye / ṭanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - f. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaki.
 - g. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: *muumo*
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari ḽa 110.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe n̄ḽila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa N̄ḽila.

Muñwalo: Kha vha gudise kuvhumbelwe kwa leḡere liṭuku la mupombo/ la u pomba

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u putekanya bammbiri ra dovha ra li onyolosa.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḡila ya u vhumba: *u***
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha nḡwala nga tshanḡa tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshanḡa tshavho tsha uḡa u vhumba leḡere: *u*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha nḡwala nga tshanḡa tsha uḡa uri vha vhumbe leḡere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshanḡa tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite nḡowendowe ya u vhumba: *u***
 - a. Kha vha ambe uri: Nḡwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṇu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite nḡowendowe ya u nḡwala: *u***
 - a. Kha vha ri: Nḡwalani leḡere kha bugu yaṇu ya u ita nḡowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha ṭole kuñwalele kwa maḡere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhalala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari ḽa
maranga-
phanda 175

1. Kha vha divhadze tshiṭori.

- Kha vha ri: Ino vhege ri ḽo vhalala tshiṭori tshine tsha pfhi, *Maemu u vha na khonani ntswa.*
- Kha vha ambe uri: *Tshiṭori itshi tshi amba nga ha Khumo, ane a dzulela u tamba na khonani dzawe dza tsini Bonga na Bantu. ḽiñwe ḽuvha, mugudisi wawe vho mu humbela uri a katele na Thomas, mutukana a re na ṭhoni ane a dzula e eṭhe nga bureiki. Mathomoni Khumo o vha a sa ṭoḽi u katela Thomas fhedzi nga murahu, o humbula nga ha ndila ye a vha a tshi ḽipfha e na vhumvumvu musi a tshi thoma tshikolo. Kha tshiṭori ri wana uri Khumo o dzhia tsheo ya u ita....*
- Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi ḽivha nga itshi tshiṭori?
- Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.

2. U fhaṭa kha ndivho ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.

- Kha vha ṽee vhagudi na u ṭalutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
- Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
- Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?

3. Kha vha ṭalutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.

- Kha vha ri, vhege ino ri ḽo guda u: U ṭumanya.
- Kha vha ṭalutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 110.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitela ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 108.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha ṭalutshedze uri maipfhi aya a ḁo ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - *shona: U pfha wo tshuwa, u tshi shona kana u sa vha na vhungoho kana vhuṭanzi musi u tshi amba na vhaṇwe kana u ṭanganela na vhaṇwe.*
 - *u sa ḁowelea: Tshithu tshine tsha vhonala tshi songo ḁowelea kana tsho fhambana.*
 - *u woṭhe: U vha u woṭhe, hu si na vhaṇwe vhathu tsini na iwe.*
 - *u vha na vhuludu: U ḁipfha wo ṭungufhala nga ṇwambo wa uri a u na khonani dzine wa vha nadzo kana u ḁipfha u songo katelwa.*
 - *u siiwa nga nṇḁa: U sa katelwa kha tshigwada kana mushumo ngeno vhaṇwe vha tshi katelwa.*
3. **Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṇwe na liṇwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiṇwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki: Kha vha vusuludze na u ṭanganya mibvumo

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vuludze mimibvumo:** *nny, z*
 - a. Kha vha ambe mubvumo x3.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi magarṭa a firizi vha vhale mubvumo x3.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele vha kone u dovholola dovholola mibvumo.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḍila ya u fhandekanya / paḑukanya na u ṭanganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - a. Kha vha vusuludze mibvumo i tevhelaho na vhagudi: *nny, z, a, b, e, m*
 - b. Kha vha bule ipfhi ḽi tevhelaho: *nnyambeni*
 - c. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshesele nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / paḑukanya ipfhi u ya nga mibvumo: sa tsumbo: *nny-a-m-b-e-n-i*
 - d. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṅwe na muṅwe, vha u ṅwale kha bodo.
 - e. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṅwe mugudi uri a vanganye / ṭanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - f. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaki.
 - g. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: *zwipotsoni*
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari ḽa 111.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḍila ya u shuma mishumo yoṱhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḍila.

Muñwalo: Kha vha gudise kuvhumbele kwa maḽedere danzi / mahulwane nga u pomba

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḽana.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u vhumba:** *U*
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṛwala nga tshandḽa tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshandḽa tshavho tsha uḽa u vhumba ḽedere, *U*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṛwala nga tshandḽa tsha uḽa uri vha vhumbe ḽedere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshandḽa tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba:** *U*
 - Kha vha ambe uri: Ṽwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṇu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ṛwala:** *U*
 - a. Kha vha ri: Ṽwalani ḽedere kha bugu yaṇu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha ṭole kuṛwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhalala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhalala

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siatari la 177

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhalala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhothe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhalala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanḁa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhalala nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe tḥoho ya tshiṭori: *Maemu u vha na khonani ntswa.*
 - b. Kha vha tḥalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa tḥoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi ḁo vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siatari liñwe na liñwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi tumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 111.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi na u rera nga thero ya tshifanyiso

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.

- a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - u pfhela vhuṭungu: U ṭhogomela musu muthu o vhaaisala, o ṭungufhala, e na vhuludu, kana a tshi ṭoda thuso, na u khetha u thusa.
 - u katela: U tendela muthu uri a ṭanganele, uri a si dipfhe o siiwa nnḁa.
 - u sa katela: U sia muthu nnḁa kana u sa mu tendela uri a ṭanganele.
 - u didzima: U ṭutshela tshiṇwe tshithu tshine na tshi ṭoda u itela u thusa kana u tikedza muṇwe muthu.
 - khuthadzo: U thusa muthu uri a dipfhe e khwine musu o ṭungufhala, o tshuwa, kana o dinalea.
- b. Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṇwe na liṇwe.

2. U fhaṭa kha ndivho ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.

- a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 112.
- b. Kha vha vhudze vhagudi mafhungo a tevhelaho nga ha tshifanyiso.
 - U pfhela vhuṭungu zwi amba u kona u vhona musu muṇwe muthu o vhaaisala, o ṭungufhala, e na vhumvumvu kana a tshi ṭoda thuso. Zwi amba u londota nga ndila ine vha dipfha ngayo na u khetha u thusa.
 - Ri nga sumbedza u pfhela vhuṭungu nga ndila nnzhi dzo fhambanaho u fana na u katela vhaṇwe, u kovhelana na u didzima, u thusa muthu o vhaaisalaho, u khuthadza muthu o ṭungufhalaho kana ṭungufhaho kana u londota tshitshavha tshashu.
 - U pfhela vhuṭungu tshifhinga tshothe ndi u tou nanga. A hu na ane a nga ri kombetshedza u vha na vhuthu. Nga zwiṇwe zwifhinga zwi nga ri dzhiela tshifhinga, zwiliwa, kana khuthadzo, nahone khonani dzashu dzi nga kha di sa tendelana tshifhinga tshothe. Mishumo mituku ya vhuthu i nga diisa phambano khulwane nahone i thusa muṇwe na muṇwe uri a dipfhe o takala na u tsireledzea.

3. Kha vha rere nga thero ya tshifanyiso.

- a. Kha vha shumise mbudziso dzi tevhelaho u itela u rera nga tshifanyiso nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha vhudzise mbudziso ya u thoma.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha rere nga mbudziso na phathinara dzavho.
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi nga muthihi nga muthihi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

- Kha vha fhathe ndivho ine vhagudi vha vha vho no vha nayo nga u lulamisa u sa pfhesesana na nga u kovhelana mafhungo a elanaho na thero.
- Kha vha dovholole maitele aya na mbudziso dzothe.

4. **Mbudziso:**

- Ni vhona u pfhela vhuṭungu hu tshi khou itea hani kha tshifanyiso itshi?*
- Ni nga tumanya zwine zwa khou itea kha tshifanyiso itshi? No no vhuya na sumbedza u pfhela vhuṭungu nga ndila dzi fanaho na dzine na khou dzi vhona tshifanyisoni?*
- Ni humbula u nga mishumo mituku ya vhuthu na u pfhela vhuṭungu i nga ita uri hu vhe na phambano? Hani?*

Foniki: Kha vha vusuludze na u tanganya mibvumo

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

- Kha vha vuludze mimibvumo: nn, dy**
 - Kha vha ambe mubvumo x3.
 - Kha vha sumbedze vhagudi magartā a firizi vha vhale mubvumo x3.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele vha kone u dovholola dovholola mibvumo.
- Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u fhandekanya / paḍukanya na u tanganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - Kha vha vusuludze mibvumo i tevhelaho na vhagudi: *ndy, a, b, i, l, m*
 - Kha vha bule ipfhi li tevhelaho: *ndyo*
 - Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshesele nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / paḍukanya ipfhi u ya nga mibvumo: sa tsumbo: *nn-dy-o*
 - Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṁwe na muṁwe, vha u ṁwale kha bodo.
 - Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṁwe mugudi uri a vanganye / tanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhakhi.
 - Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: *dyambila*.
- Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 113.
 - Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḷa mushumo muṁwe na muṁwe.
 - Kha vha modeḷe ndila ya u shuma mishumo yothe yo ṁwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṁwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo nga u pomba

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u ita u nga ri khou tamba piano.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana vha sumbedze ndila ya u ñwala maipfhi a tevhelaho nga u pomba:** *who. Vele*
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha ṭaluse hune vha thoma hone, ndila ya kuṭumele kwa mitshila vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ñwale maipfhi nga u pomba kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze u: vhumbwa ha maḽedere, ṭuma musi vha tshi ñwala nga u pomba na u sia zwickhala zwo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 177

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhudifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Maemu u vha na khonani ntswa*
 - d. Kha vha ambe uri: *Tshiṭori itshi tshi amba nga ha Khumo, ane a dzulela u tamba na khonani dzawe dza tsini Bonga na Bantu. Linwe duvha, mugudisi wawe vho mu humbela uri a katele na Thomas, mutukana a re na thoni ane a dzula e ethe nga bureiki. Mathomoni Khumo o vha a sa toḍi u katela Thomas fhedzi nga murahu, o humbula nga ha ndila ye a vha a tshi dipfha e na vhumvumvu musi a tshi thoma tshikolo. Kha tshiṭori ri wana uri Khumo o dzhia tsheo ya u ita....*
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari linwe na linwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha talutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe divhamaipfhi musi vha tshi tangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U tumanya.
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ni nga tumanya mafhungo a tshiṭori itshi? Zwithu zwi ngaho izwi zwo no vhuya zwa itea kha inwi kana kha muṅwe muthu ane na mu divha?

U n̄wala: Kha vha ðivhadze na u ita n̄dowend̄owe ya TKL

TSHIFHINGA
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
A hu t̄odei
zwishumiswa

1. **Kha vha ðivhadze u tou fombe kha TKL (Tshivhumbeo na Kushumisele kwa Luambo).**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, ino vhege ri ðo sedza kha: U shumisa zwiðevhe kha u sumbedza maipfhi e muñwe muthu a amba (maipfhi maambiwa).
 - b. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo: A ri, "A thi vhuyi nda litsha!"
 - c. Kha vha t̄alutshedze TKL mafhungoni: Zwiðevhe zwi shumiswa kha u sumbedza maipfhi e muñwe muthu a amba (maipfhi maambiwa).
2. **Kha vha ite n̄dowend̄owe ya TKL na vhagudi.**
 - a. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo: A ri bugu ine nda i funesa ndi bugu ya khomikhi.
 - b. Kha vha vhudzise vhagudi uri: zwiðevhe zwi ya ngafhi kha fhungo ili?
 - c. Kha vha ite tsukanyamihumbulo na vhagudi:
 - Ri shumisa zwiðevhe u sumbedza maipfhi o teaho ane muthu a amba. Fhungo lo teaho ndi: O ri, "Bugu ine nda i funesa ndi bugu ya khomikhi."
3. **Kha vha n̄ee vhagudi tshifhinga tsha u ita n̄dowend̄owe ya TKL nga muthihi muthihi.**
 - a. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo:
 - O ri ndi funa u thusa khonani dzanga.
 - Ondwela ori O nthusa musi ndo t̄ungufhala.
 - O vhudzisa khonani yawe Ndi ngani no t̄ungufhala?.
 - b. Kha vha t̄alutshedze vhagudi uri: Dzhenisani zwiðevhe fhethu ho teaho kha mafhungo.
 - c. Kha vha n̄ee vhagudi minete i si gathi ya u khunyeledza mushumo.
4. **Kha vha t̄ole u pfhesesa ha vhagudi.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhe fhethu huthihi.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - c. Kha vha sumbedze: Zwiðevhe zwi shumiswa kha u sumbedza maipfhi e muñwe muthu a amba (maipfhi maambiwa).

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḍivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari ja 113.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḍuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḍe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḍa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoda thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshesele mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, nḁivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: Kha vha ite ndowendowe ya muvanganyo na mufhandekanyo / mupaḏukanyo

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha ole thebuḽu vha ṅwale mibvumo i tevhelaho kha thebuḽu:** *n, y, a, u, z, d, nn, dz, ny, dy, nz, nnd*
 - a. Kha vha sumbe mubvumo muṅwe na muṅwe u re kha thebuḽu vha ambe mubvumo.
 - b. Kha vha sumbe mubvumo muṅwe na muṅwe kha thebuḽu vha humbele vhagudi vho fhambanaho uri vha i vhale.
2. **Khha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u fhaṭa ipfhi.**
 - a. Kha vha humbule nga ha ipfhi ḽine vha nga ḽi fhaṭa vha tshi khou shumisa mibvumo i bvaho kha thebuḽu.
 - b. Kha vha sumbe mubvumo wa u thoma, vha bule uyo mubvumo, vha u ṅwale kha bodo.
 - c. Kha vha dovholole hezwi kha mibvumo yoṭhe i re kha ipfhi.
 - d. Kha vha tshimbidze munwe wavho fhasi ha ipfhi vha vanganye / ṭanganye mibvumo u itela u vhala ipfhi.
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha fhaṭe maipfhi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha 2–3 uri vha fhaṭe maipfhi vha tshi shumisa maitele a fanaho.
 - b. Kha vha khakhulule vhukhakhi vhuṅwe na vhuṅwe vhune vhagudi vha vhu ita.
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṅa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari ḽa 114.
 - b. Kha vha vhalele ṅṭha ḽiṅwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maṅwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṅwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo nga u pomba

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khwaṭhisa zwanda nga u vhumba feisi luṭanu, nga murahu ra awela.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana vha sumbedze nḡila ya u ṅwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:** *Tele uri baba vho via kholomo.*
 - a. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṭaluse hune vha thoma hone, nḡila ya kuṭumele kwa mitshila vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale mafhungo nga u pomba kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze u: vhumbwa ha maḡedere, ṭuma musi vha tshi ṅwala nga u pomba na u sia zwikhala zwo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 177

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Maemu u vha na khonani ntswa*
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U tumanya
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Ni nga tumanya mafhungo a tshiṭori itshi? Zwithu zwi ngaho izwi zwo no vhuya zwa itea kha inwi kana kha muñwe muthu ane na mu divha?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṯha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari la marangaphanda u itela u modela tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṯhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U ṁwala: Mugudisi vha modeḷa u pulana kha vhagudi

TSHIFHINGA
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ṁwala

1. **Kha vha ḡivhadze ṭhoho ya maṁwalwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha mumono uno ri ḡo ṁwala: Tshifhinga tshe nda thusa muṁwe muthu.
2. **Kha vha ṭalutshedze phindulo yavho ya mushumo wa u ṁwala nga u tou amba, vha sa athu ṁwala. Vha shumise fureme / muhanga wa u ṁwala.**
Kha vha ambe uri:
 - a. Ndo thusa muṁwe muthu... nga.
3. **Kha vha modeḷe u pulana ha mushumo wa u ṁwala kha bodo.**
 - a. Kha vha shumise mapa wa muhumbulo u pulana tshiṭori tshavho:
 - Ndi nnyi we na mu thusa?
 - Zwo itea ngafhi?
 - Ndi thaidzo kana vhukonḡi vhufhio he uyo muthu a vha e naho?
 - No zwi vhonisa hani uri uyu muthu u ṭḡa thuso?
 - No dzhia tsheo ya u ita mini?
 - No vha thusa hani?
 - Uyu muthu o ḡi pfha hani nga murahu ha musi no vha thusa?
 - No ḡi pfha hani musi no thusa?
 - Ndi nga mini u thusa vhaṁwe zwi zwa ndeme?
4. **Kha vha ite uri vhagudi vha humbule.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: matshelo, ni ḡo pulana maṁwalwa a vhoiwe. Ni ḡe na mihumbulo ya vhoiwe matshelo.

Fureme ya u ṁwala:

Ḳiṁwe ḡuvha, ndo vhona muṁwe muthu...

O pfha...

Ndo zwi vhona ngauri...

Nda ri, "..."

A ri, "..."

Ndo dzhia tsheo ya u...

Nga murahu ha musi ndo no thusa, o pfha...

U thusa zwo ita uri ndi pfhe...

U pfhela vhuṭungu zwi amba...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 114.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Muhanga wa
therisano:

Muhumbulo
muhulwane
wa tshiṭori
itshi ndi...

Ndo takalela
mubvu-
mbedzwa...
ngauri...

Ndo guda
uri...

Ndi vhona
u nga zwo
khakhea /
zwo luga
musi...
ngauri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṅwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso ṅwe na ṅwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḁo muṅwe na muṅwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḁo ita mushumo wa u ṅekedza u amba kana wa Oraḁa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha TA sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki: Muvhidzelo

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu ṭodei
zwishumiswa

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṛwale nomboro 1–5 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṛwale tsini na nomboro 1–5: nyaga, muungo, nnyaga, zazamela, ndyo
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṛwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea: Zama o nnyisa kiliniki.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṛwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṛwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṛwe na ḽiṛwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhaxhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṛwalulule vhukhaxhi havho nga ṇḽila yo teaho.
3. **Kha vha ṭhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṭanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 116.
 - b. Kha vha vhalele ṇṭha ḽiṛwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṇḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṛwaliwaho kha bodo.
 - d. Kha vha modeḽe ṇḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṛwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṇḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuh u Vhala

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 177

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuh u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Maemu u vha na khonani ntswa*
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri ḑo nea manweledzo a tshiṭori.
2. **Kha vha modeje mushumo nga nḑila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha ri: Musi ri tshi nea manweledzo a tshiṭori, ri tea u ri:
 - Tshiṭori tshi amba nga ha mini
 - Zwe nda zwi takalela nga ha tshiṭori
 - Zwe nda zwi guda kha tshiṭori
 - b. Nga u tou pfhufhifhadza vha ambe phindulo dzavho dza mbudziso idzi.
 - c. Kha vha lingedze u sa nanga phindulo dzi re khagala dza tsumbo yaṇu.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha manweledzo avho, vha songo kopa tsumbo yavho.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome phindulo dzavho nga heyi nḑila:
 - Tshiṭori tshi amba nga ha...
 - Ndo takalela...
 - Ndo guda...
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha laedze vhagudi uri vha kovhelane manweledzo na phathinara yavho.
 - d. Musi vhagudi vha tshi kovhelana manweledzo avho, vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo ine ya ṭodea.
 - e. Mafheloni a ngudo, kha vha vhidze vhagudi vha 1–2 uri vha kovhelane manweledzo avho na kilasi.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha nee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muñwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kilasi.

U ṅwala: Pulane ya vhagudi

TSHIFHINGA
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ṅwala

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha ṭhoho ya maṅwalwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha mumono uno ri ḡo ṅwala: Tshifhinga tshe nda thusa muṅwe muthu.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha phindulo dzavho nga ha ṭhoho ya maṅwalwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, zwino humbulani uri ni ḡo fhindulisa hani ṭhoho ya maṅwalwa.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi u kovhelana muhumbulo wavho na phathinara.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho na kilasi.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u pulana maṅwalwa avho kha bugu dzavho dza ṅdowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: zwino shumisani mapa wa muhumbulo u itela u rekhoda mihumbulo yaṅu na u dzudzanyela mushumo wa u ṅwala.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi u pulana.**
 - a. Kha va ri: Mmbudzeni nga ha mihumbulo yaṅu.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kongelwa u khunyeledza mushumo wavho wa mapa wa muhumbulo.

Fureme ya u ṅwala:

Liṅwe ḡuvha, ndo vhona muṅwe muthu...

O pfha...

Ndo zwi vhona ngauri...

Nda ri, "..."

A ri, "..."

Ndo dzhia tsheo ya u...

Nga murahu ha musu ndo no thusa, o pfha...

U thusa zwo ita uri ndi pfhe...

U pfhela vhuṭungu zwi amba...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 116.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṱhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Nyito ya u űekedza u Amba / Oraġa

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Vhagudi vho
nangiwaho
vha tea
u ġa na
tshithu kana
tshifanyiso
tsha nyito ya
'Sumbedzani
ni ambe'

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi uri vha lavhelese vhagudiswa ngavho vha tshi ita nyito ya u űekedza u amba / Oraġa.**
2. **Kha vha humbudze vhagudi mushumo u tevhelaho: Sumbedzani ni ambe**
 - a. Kha vha imisele nġha tshithu kana tshifanyiso tshe vha ġa natsho u itela u ri sumbedza.
 - b. Kha vha ri vhudze nga ha tshithu tshenetsho kana tshifanyiso. Kha vha ambe uri:
 - Nġamusi ndi ġo ni vhudza nga ha...
 - Ndi... (muelo, muvhala, tshileme, vhuvha, na zwiűwevho.)
 - I shumiswa u...
 - Ndi a tshi takalela ngauri...
 - c. Nga murahu, kha vha vhudzise kġlasi: Naa hu na mbudziso?
 - d. Arali hu na ane a vha na mbudziso, kha vha lingedze nga nungo dzoġhe u i fhindula.
3. **Kha vha humbudze vhagudi zwiġili zwi tevhelaho zwa u űekedza u amba:**
 - a. Musi vha tshi khou anġadza vha humbule u:
 - U fara tshithu kana tshifanyiso tshavho uri muűwe na muűwe a tshi vhone
 - Kha vha ambe mafhungo avho nga mutevhe wo teaho
 - Kha vha ambe tshithu luthihi – vha songo dovholola
 - Kha vha ambele nġha, nga ipfhi ġi pfhalaho
4. **Kha vha vhidze vhagudi vho nangiwaho nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito dzavho dza u űekedza u amba / oraġa.**
 - a. Kha vha fhaġe fulufhelo ġa mugudi muűwe na muűwe nga u vha livhuwa kha u ita nyito dzavho dza u űekedza u amba / oraġa na nga u űea vhupfhiwa havhuġi ha mvelelo dzavho.
 - b. Mafheloni a ngudo, kha vha űee kġlasi nyangaredzo ya vhupfhiwa havhuġi ha mvelelo dzavho u itela u khwiűisa u űekedza u amba / oraġa. Sa tsumbo: Ndo vha ndi tshi khou kundelwa u pfha vhaűwe vha vhoiwe. Ndi khou humbela uri ni lingedze u isa maipfhi a vhoiwe nġha uri ni pfhale – ri tea u pfha zwine na khou amba ngazwo.

Foniki: Kha vha vusuludze na u ṭanganya mibvumo

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vuludze mimibvumo:** *ng, x*
 - a. Kha vha ambe mubvumo x3.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi magaṛta a firizi vha vhale mubvumo x3.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele vha kone u dovholola dovholola mibvumo.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi n̄ila ya u fhandekanya / paḁukanya na u ṭanganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - a. Kha vha vusuludze mibvumo i tevhelaho na vhagudi: *ng, x, a, e, h, l*
 - b. Kha vha bule ipfhi ḽi tevhelaho: *nguluvhe*
 - c. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshesele nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / paḁukanya ipfhi u ya nga mibvumo: sa tsumbo: *ng-u-l-u-vh-e*
 - d. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṁwe na muṁwe, vha u ṁwale kha bodo.
 - e. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṁwe mugudi uri a vanganye / ṭanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - f. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaki.
 - g. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: *xaxara*
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari ḽa 118.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṁwe na muṁwe.
 - c. Kha vha modeḽe n̄ila ya u shuma mishumo yoṱhe yo ṁwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḁo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṁwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa N̄ila.

Muñwalo: Kha vha gudise kuvhumbelwe kwa leḏere liṭuku la mupombo/ la u pomba

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u putekanya bammbiri ra dovha ra li onyolosa.
 - b. Kha vha tḥogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḡila ya u vhumba: *W***
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ñwala nga tshanḡa tsha monde vha kwatame vha vhee tḥoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshanḡa tshavho tsha uḽa u vhumba leḏere: *W*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ñwala nga tshanḡa tsha uḽa uri vha vhumbe leḏere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshanḡa tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba: *W***
 - a. Kha vha ambe uri: Ñwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṇu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ñwala: *W***
 - a. Kha vha ri: Ñwalani leḏere kha bugu yaṇu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha tḥole kuñwalele kwa maḽeḏere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la
maranga-
phanda 189

1. **Kha vha divhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri ḑo vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, *Sendewitshi iñwe hafhu.*
 - b. Kha vha ambe uri: *Tshiṭori itshi tshi amba nga ha Maṭodzi we a wana uri khonani yawe Khuthadzani ha na zwiliwa tshiswiṭulo ngauri mme awe vha vhuongeloni. Maṭodzi o kovhelana sendiwitshi yawe o fhumula nahone nga murahu a humbela uri zwiliwa zwawe zwi engedziwe ḑuvha liñwe na liñwe uri a kone u bvela phanda na u thusa khonani yawe. O ita na u tutshela sendiwitshi ine a i funesa nahone a tuwa na zwiliwa zwa bureiki u itela u vhona uri Khuthadzani u na zwiliwa. Maṭodzi o guda uri u thusa khonani zwi pfhala zwi zwavhuḑi nahone zwi ita uri hu vhe na phambano.*
 - c. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
 - d. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṭa kha ndivho ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha nee vhagudi na u ṭalutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha ṭalutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri ḑo guda u: U ita tsedzuluso.
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 118.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 108.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha talutshedze uri maipfhi aya a do ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - *khombo: Tshithu tshivhi tshine tsha itea nga u tsvhanya nahone tshi songo dzudzanywa kana u lavhelelwa, u fana na musi muthu o huvhala nga phoswo.*
 - *vhuongeloni: Fhethu hune madokotela na manese vha tshogomela hone vhathu vhane vha khou lwala kana vho huvhalaho.*
 - *u dodela: O vha a tshi tshimbila o fhumula nahone o dzumbama uri hu si vhe na muthu ane a do zwi tshogomela.*
 - *u vha na mafunda: U diimisela u kovhelana kana u nea vhañwe, naho zwi tshi amba uri u tutshele zwithu zwine wa zwi takalela.*
 - *u livhuha: U dipfha u tshi livhuha nga ñwambo wa uri muñwe muthu o ni thusa kana u vha na vhuthu kha inwi.*
3. **Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liñwe na liñwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiñwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fungo

Foniki: Kha vha vusuludze na u ṭanganya mibvumo

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vuludze mimibvumo: *s, nn***
 - a. Kha vha ambe mubvumo x3.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi magarṭa a firizi vha vhale mubvumo x3.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele vha kone u dovholola dovholola mibvumo.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḍila ya u fhandekanya / paḍukanya na u ṭanganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - a. Kha vha vusuludze mibvumo i tevhelaho na vhagudi: *s, nn, a, e, h, i*
 - b. Kha vha bule ipfhi ḽi tevhelaho: *sasavhona*
 - c. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshesele nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / paḍukanya ipfhi u ya nga mibvumo: *sa tsumbo: s-a-s-a-vh-o-n-a*
 - d. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṅwe na muṅwe, vha u ṅwale kha bodo.
 - e. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṅwe mugudi uri a vanganye / ṭanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - f. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaki.
 - g. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: *nnukhisela*
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari ḽa 119.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḍila ya u shuma mishumo yoṱhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḍila.

Muñwalo: Kha vha gudise kuvhumbele kwa maḽedere danzi / mahulwane nga u pomba

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḽana.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḽila ya u vhumba:** *W*
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṛwala nga tshandḽa tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshandḽa tshavho tsha uḽa u vhumba ḽedere, *W*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṛwala nga tshandḽa tsha uḽa uri vha vhumbe ḽedere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshandḽa tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba:** *W*
 - Kha vha ambe uri: Ṽwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṇu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ṛwala:** *W*
 - a. Kha vha ri: Ṽwalani ḽedere kha bugu yaṇu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kḽasi vha ṭole kuṛwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhalala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhalala

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 191

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhalala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhalala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanḁa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhalala nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: *Sendewitshi inwe hafhu.*
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi do vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siaṭari liñwe na liñwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 119.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: U anetshela zwiṭori nga ndila ya vhusiki

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **U lugisela vhagudi u anetshela zwiṭori nga ndila ya vhusiki.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu ya u Vhala ya Thikho kha siatari ja 120.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha lavhelese tshifanyiso.**
 - a. Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi mini zwine na khou vhona kha tshifanyiso itshi?
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri muṁwe na muṁwe wavho u tea u sika nganeapfhufhi nga ha tshifanyiso.**
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha nga sika hani tshiṭori tshavho. Kha vha vha vhudze uri:**
 - a. Vha ṅee mubvumbedzwa muṁwe na muṁwe dzina kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ambe hune mafhungo a khou bvelela hone.
 - c. Tshiṭori tshanu tshi fanela u vha na mathomo, mutumbu na magumo.
 - d. Tshifanyiso itshi tshi sumbedza tshipida tsha tshiṭori tshanu fhedzi.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mathomo a tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mutumbu wa tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza magumo a tshiṭori tshanu.
 - e. Ni nga thoma tshiṭori tshanu nga u ri:
 - “Ho tshinyalani?” ____ vhudziswa...
 - Mathomoni a lenelo duvha...
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha khunyeledze nyito.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi uri vha humbule nga ha tshiṭori tshavho vho fhumula.
 - b. U bva afho, kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u anetshela tshigwada tshavho zwiṭori zwavho. Vha nga shumisa ‘thanda ya u amba kana tombo’ kha hezwi.
 - c. Musi vhagudi vha tshi khou bvela phanda na u amba, kha vha tshimbile na kilasi vha thetshelese.
6. **Kha vha pendele ngudo nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhidze mugudi muthihi uri a kovhelane tshiṭori tshawe na kilasi kana vha vhudzise vhagudi vha 1–2 mbudziso nga ha zwiṭori zwa tshigwada tshavho.
 - Kha vha vhudzise uri: Tshiṭori tsha X tsho vha tshi tshi amba nga ha mini?
 - Kha vha vhudzise uri: Ndi zwifhio zwe na zwi takalela kha tshiṭori tsha X?

- b. Kha vha nee kilasi nyangaredzo ya mvelelo u itela u khwinisa tshiṭori tshavho. **Sa tsumbo:** Kanzhi, mathomoni a tshiṭori, ri amba nga ha uri tshiṭori tshi khou bvelela ngafhi, na uri vhabvumbedzwa ndi vhonnyi. Tshifhingani tshi daho, lingedzani u katela enea mafhungo kha mafhungo aṇu.

Foniki: Kha vha vusuludze na u tanganya mibvumo

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vuludze mimibvumo: nnz**
 - a. Kha vha ambe mubvumo x3.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi magarṭa a firizi vha vhale mubvumo x3.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele vha kone u dovholola dovholola mibvumo.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u fhandekanya / paḍukanya na u tanganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - a. Kha vha vusuludze mibvumo i tevhelaho na vhagudi: *nnz, i, k, l, m, n*
 - b. Kha vha bule ipfhi li tevhelaho: *kunzi*
 - c. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshesele nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / paḍukanya ipfhi u ya nga mibvumo: sa tsumbo: *k-u-nnz-i*
 - d. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṇwe na muṇwe, vha u ṇwale kha bodo.
 - e. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṇwe mugudi uri a vanganye / tanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - f. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaki.
 - g. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: *nnzunzumula*.
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 121.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḷa mushumo muṇwe na muṇwe.
 - c. Kha vha modeḷe ndila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṇwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṇwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo nga u pomba

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u ita u nga ri khou tamba piano.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana vha sumbedze ndila ya u ñwala maipfhi a tevhelaho nga u pomba:** *wina. Wisoni*
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha ṭaluse hune vha thoma hone, ndila ya kutumele kwa mitshila vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ñwale maipfhi nga u pomba kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze u: vhumbwa ha maledere, tuma musu vha tshi ñwala nga u pomba na u sia zwickhala zwo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 191

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Sendewitshi inṱe hafhu*
 - d. Kha vha ambe uri: *Tshiṭori itshi tshi amba nga ha Maṭodzi we a wana uri khonani yawe Khuthadzani ha na zwiliwa tshiswiṭulo ngauri mme awe vha vhuongeloni. Maṭodzi o kovhelana sendiwitshi yawe o fhumula nahone nga murahu a humbela uri zwiliwa zwawe zwi engedziwe ḍuvha liṱwe na liṱwe uri a kone u bvela phanda na u thusa khonani yawe. O ita na u tutshele sendiwitshi ine a i funesa nahone a tuwa na zwiliwa zwa bureiki u itela u vhona uri Khuthadzani u na zwiliwa. Maṭodzi o guda uri u thusa khonani zwi pfhala zwi zwavhuḍi nahone zwi ita uri hu vhe na phambano.*
 - e. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi ḍivha nga itshi tshiṭori?
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṱha siaṭari liṱwe na liṱwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha ṭalutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe ḍivhamaipfhi musi vha tshi ṭangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kilasi yoṱhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U ita tsedzuluso.
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Kanzhi ri guda zwiṱwe zwithu kha tshiṭori. Nga zwiṱwe zwifhinga, ri tea u dzhia tsheo ya u sedza uri tshithu tsho luga naa kana tsho khakhea. Nga tshiṱwe tshifhinga, ri tea u dzhia tsheo ya u sedza uri tshithu ndi tshavhuḍi kana a si tshavhuḍi. Ndi zwifhio zwe na zwi guda kha tshiṭori itshi?

U ñwala: Mugudisi vha modela u ita mvetamveto

TSHIFHINGA
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ñwala

1. **Kha vha dovhe hafhu u ñvhadza ðhoho ya mañwalwa na ðhodea.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha mumono uno ri ðo ñwala: Tshifhinga tshe nda thusa muñwe muthu.
 - b. Kha vha ðalutshedze ðhodea dza mushumo:
 - Lushaka: U toolola / u anetshela ha muthu ene muñe
 - Mafhungo / pharagirafu: Ñwalani phara mbili dza mafhungo a sa fhiriho maña kha ðiñwe na ðiñwe, ðiñwe na ðiñwe ði na ðhoho yaño
 - TKL: Zwiðevhe zwi shumiswa kha u sumbedza maipfhi e muñwe muthu a amba (maipfhi maambiwa).
2. **Kha vha modela mushumo kha bodo.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi mihumbulo yavho u bva kha mapa wa muhumbulo wavho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi ngila ya u shumisa fureme / muhanga wa u ñwala vha tshi shumisa pulane yavho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome u ñwala kha bugu dzavho ndowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: zwino shumisani pulane yañu u shumisa fureme / muhanga wa u ñwala.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi u thoma u ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri sedze mapa wa muhumbulo wañu ri dovhe ri u shumise u thoma u ñwala.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kongelwa u shumisa fureme / muhanga wa u ñwala.

Fureme ya u ñwala:

Ðiñwe ðuvha, ndo vhona muñwe muthu...

O pfha...

Ndo zwi vhona ngauri...

Nda ri, "..."

A ri, "..."

Ndo dzhia tsheo ya u...

Nga murahu ha musi ndo no thusa, o pfha...

U thusa zwo ita uri ndi pfhe...

U pfhela vhuṭungu zwi amba...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 121.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: Kha vha ite ndowendowe ya muvanganyo na mufhandekanyo / mupaḏukanyo

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha ole thebuḽu vha ṅwale mibvumo i tevhelaho kha thebuḽu:** *n, g, x, s, n, z, w, ng, nn, nz, xw, nnz*
 - a. Kha vha sumbe mubvumo muṅwe na muṅwe u re kha thebuḽu vha ambe mubvumo.
 - b. Kha vha sumbe mubvumo muṅwe na muṅwe kha thebuḽu vha humbele vhagudi vho fhambanaho uri vha i vhale.
2. **Khha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u fhaṭa ipfhi.**
 - a. Kha vha humbule nga ha ipfhi ḽine vha nga ḽi fhaṭa vha tshi khou shumisa mibvumo i bvaho kha thebuḽu.
 - b. Kha vha sumbe mubvumo wa u thoma, vha bule uyo mubvumo, vha u ṅwale kha bodo.
 - c. Kha vha dovholole hezwi kha mibvumo yoṭhe i re kha ipfhi.
 - d. Kha vha tshimbidze munwe wavho fhasi ha ipfhi vha vanganye / ṭanganye mibvumo u itela u vhala ipfhi.
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha fhaṭe maipfhi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha 2–3 uri vha fhaṭe maipfhi vha tshi shumisa maitele a fanaho.
 - b. Kha vha khakhulule vkhakhhi vhuṅwe na vhuṅwe vhune vhagudi vha vhu ita.
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṅa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 122.
 - b. Kha vha vhalele ṅṭha ḽiṅwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maṅwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṅwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo nga u pomba

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khwaṭhisa zwanda nga u vhumba feisi luṭanu, nga murahu ra awela.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana vha sumbedze nḡila ya u ṅwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:** *Wanani uri ho wina Wisani naa.*
 - a. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṭaluse hune vha thoma hone, nḡila ya kuṭumele kwa mitshila vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale mafhungo nga u pomba kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze u: vhumbwa ha maḡedere, ṭuma musi vha tshi ṅwala nga u pomba na u sia zwikhala zwo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari 1a 191

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ɔe vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Sendewitshi inwe hafhu*
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U ita tsedzuluso
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Kanzhi ri guda zwiñwe zwithu kha tshiṭori. Nga zwiñwe zwifhinga, ri tea u dzhia tsheo ya u sedza uri tshithu tsho luga naa kana tsho khakhea. Nga tshiñwe tshifhinga, ri tea u dzhia tsheo ya u sedza uri tshithu ndi tshavhuḍi kana a si tshavhuḍi. Ndi zwifhio zwe na zwi guda kha tshiṭori itshi?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṱha siaṭari 1iñwe na 1iñwe 1a tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari 1a marangaphanda u itela u mode1a tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kilasi yoṱhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U ṅwala: Mvetamveto ya vhagudi

TSHIFHINGA
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ṅwala

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u ṅwala na tḥodea dza hone.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: ṅamusi ri ḑo khunyeledza u ṅwala:
Tshifhinga tshe nda thusa muṅwe muthu.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha bvele phanda na u ṅwala kha bugu dzavho dza ṅdowedzo.**
3. **U fhambanya.**
 - a. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha thuse vhagudi vhane vha khou kondelwa u shumisa fureme / muhanga wa u ṅwala.
 - b. Kha vhagudi vhane vha kona kha vha engedze nyito u vha tḥuṭuwedza:
Engedzani liṅwe fhungo kha zwe na ṅwala.
4. **Kha vha ṅee vhagudi tshuṅwahaya sa zwine zwa tḥodeisa zwone.**
 - a. Kha vha tḥlutshedze vhagudi uri vha tea u fhedza mvetamveto yavho ya tshuṅwahaya arali vha sa athu fhedza.

Fureme ya u ṅwala

Liṅwe ḑuvha, ndo vhona muṅwe muthu...

O pfha...

Ndo zwi vhona ngauri...

Nda ri, "..."

A ri, "..."

Ndo dzhia tsheo ya u...

Nga murahu ha musu ndo no thusa, o pfha...

U thusa zwo ita uri ndi pfhe...

U pfhela vhuṭungu zwi amba...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḍivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 122.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḍuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḍe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḍa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḍa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitela ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Muhanga wa
therisano:

Muhumbulo
muhulwane
wa tshiṭori
itshi ndi...

Ndo takalela
mubvum-
bedzwa...
ngauri...

Ndo guda
uri...

Ndi vhona
u nga zwo
khakhea /
zwo luga
musi...
ngauri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṅwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso ṅwe na ṅwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḁo muṅwe na muṅwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḁo ita mushumo wa u ṅekedza u amba kana wa Oraḁa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha TA sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki: Muvhidzelo

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu ṭodei
zwishumiswa

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṛwale nomboro 1–5 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṛwale tsini na nomboro 1–5: vhangani, muxe, sasamedza, nnangela, nnzi
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṛwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea: Munna o sasamedza Sesana nga mmbwa.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṛwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṛwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṛwe na ḽiṛwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṛwalulule vhukhakhi havho nga ṇḽila yo teaho.
3. **Kha vha ṭhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṭanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 124.
 - b. Kha vha vhalele ṇṭha ḽiṛwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṇḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṛwaliwaho kha bodo.
 - d. Kha vha modeḽe ṇḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṛwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṇḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuhu u Vhala

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 191

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuhu ha u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Sendewitshi inwe hafhu*
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri ḑo ḑiitela magumo ashu o fhambanaho kha tshiṭori.
2. **Kha vha modeje mushumo nga nḑila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha bonye maṭo vha ḑiite u nga vha khou humbula.
 - b. Kha vha bonyolole maṭo vha vha ri: Hmm, ndo humbula magumo o fhambanaho a tshiṭori.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi muhumbulo wavho wa magumo o fhambanaho.
 - d. Kha vha lingedze u humbula nga ha magumo a songo ḑowealeho – tshithu tshine vhagudi vha nga si tshi humbule.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha ri: Bonyani maṭo ni humbule nga ha magumo a songo ḑowealeho kha tshiṭori. Ni songo kopa muhumbulo wanga, ndi khou ni humbela uri ni shumise muhumbulo waṅu.
 - b. Kha vha ri: Bonyololani maṭo ni kovhelane magumo na phathinara yaṅu.
 - c. Musi vhagudi vha kati na u amba nga ha mihumbulo yavho, kha vha tshimbile na kilasi u nea thikhedzo ine ya ṭodea.
 - d. Mafheloni a ngudo, kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane na kilasi magumo avho.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha nee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muñwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kilasi.

U ṅwala: Mugudisi vha modeḷa u dzudzanya na u dzudzanya ha vhagudi

TSHIFHINGA
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE 1, siṭari
ḷa 84–851

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u ṅwala na ṭhodea dza hone: Tshifhinga tshe nda thusa muṅwe muthu.**
2. **Kha vha ḍivhadze mutevhe wa u ṭola wa u dzudzanya**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: ṇamusi ri ḍo dzudzanya maṅwalwa ashu ri tshi shumisa mutevhe wa u dzudzanya:
 - Mafhungo / pharagirafu: Ṇwalani phara mbili dza mafhungo a sa fhiriho maṇa kha ḷiṅwe na ḷiṅwe, ḷiṅwe na ḷiṅwe ḷi na ṭhoho yaḷo
 - TKL: Zwiḍevhe zwi shumiswa kha u sumbedza maipfhi e muṅwe muthu a amba (maipfhi maambiwa).
3. **Kha vha modeḷe u dzudzanya.**
 - a. Kha vha ṅwale fhungo kha bodo ḷine ḷa vha na vhukhakhi.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi ṇḍila ya u dzudzanya vhukhakhi uho.
4. **Kha vha vhudze vhagudi u vhala na u dzudzanya maṅwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino ndi tshifhinga tsha u vhala na u dzudzanya maṅwalwa a vhoiwe.
 - b. Kha vha tshimbile na kiḷasi vha thuse vhagudi vhane vha khou tambula u vhala na u dzudzanya maṅwalwa avho.
5. **Kha vha ṇee vhagudi mushumo u bva kha Bugu ya Mushumo ya DBE.**
 - a. Musi vhagudi vha tshi fhedza u dzudzanya, vha ṭalutshedze uri vha tea u shuma kha bugu yavho ya mushumo ya DBE.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi u ita mushumo wa:
 - Bugu ya Mushumo ya DBE siṭari ḷa: 84–85
 - Nomborani tshifanyiso ni sumbedze ni zwi dzudzanye nga u
 - tevhekana khazwo.
 - Ṇwalani fhungo ḷithihi nga ha tshifanyiso tshiṅwe na tshiṅwe.
 - Ṇwalani zwine vhathu vha amba vhukati ha zwiḍevhe.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 124.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṭhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha divhadze thero

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwifanyiso na
zwithu zwa
vhukuma zwa
u tana thero

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele u tana thero: Ri vhainzhiniere**
2. **Kha vha vhudzise mbudziso thalutshedzi kha u tuta ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - Ndi zwithu zwifhio zwine vhainzhiniere vha zwi ita?
 - Ndi dzifhio mbudziso dzine vhainzhiniere vha dzi vhudzisa?
 - Ndi tshaka dzifhio dza thaidzo dzine vhainzhiniere vha lingedza u dzi tandulula?
3. **Kha vha ite mapa wa muhumbulo vha tshi shumisa mbudziso idzi na phindulo dza vhagudi.**
4. **Kha vha engedze nga phindulo dzavho kha mapa wa muhumbulo u itela u engedza ndivho ya vhagudi.**
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 126.**
6. **Kha vha vhudze vhagudi vha sumbe kha zwipfumisa luambo zwa thero.**
 - a. Kha vha vhalele ntha zwipfumisaluambo.
Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhale navho, kana vha tou tevhedzela vhone musi vha tshi khou vhala:
Ri vha Indzhiara
Ri Vhainzhiniara, vho talfihaho,
Ri fhatwa zwithu zwo khwatshaho.
Ri shumisa zwanda zwashu,
Ri shumisa muhumbulo washu,
U ita zwithu zwiswa uri vhothe vha zwi wane.

Ri Vhainzhiniara,
Ri pulana na u ola,
Ri lugisa na u fhatwa zwine vhathu vha vhona.
Ri shuma rothe, nne na vhone
U fhatwa fhethu ha khwine.
7. **Kha vha rere na vhagudi nga ha zwipfumisaluambo.**
 - a. Kha vha vhudzise uri: Ni nga mmbudza uri izwi zwi amba mini? / Ni nga kona u wana phindulo?
 - b. Kha vha tuta wedze vhagudi uri vha nekane mihumbulo.
 - c. Kha vha taltshedze thalutshedzo kana vha nee phindulo nga ndila i tevhelaho:
Ndi tshikho tsha Vhainzhiniara
 - d. Vhainzhiniara vha khou ri vhudza uri vha fhatwa zwithu zwo khwatshaho nga zwanda vha tshi shumisa mihumbulo yavho. Vha ola vha lugisa na u fhatwa zwine vhathu vha kona u zwi vhona.

Foniki: Kha vha vusuludze na u ṭanganya mibvumo

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vuludze mimibvumo: *l, vh***
 - a. Kha vha ambe mubvumo x3.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi magarṭa a firizi vha vhale mubvumo x3.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshese vha kone u dovholola dovholola mibvumo.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḍila ya u fhandekanya / paḑukanya na u ṭanganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - a. Kha vha vusuludze mibvumo i tevhelaho na vhagudi: *l, vh, a, e, i, l*
 - b. Kha vha bule ipfhi i tevhelaho: *lamulela*
 - c. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshese nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / paḑukanya ipfhi u ya nga mibvumo: sa tsumbo: *l-a-m-u-l-e-l-a*
 - d. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṅwe na muṅwe, vha u ṅwale kha bodo.
 - e. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṅwe mugudi uri a vanganye / ṭanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - f. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaki.
 - g. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: *vhalimi*
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari i 128.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḍila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḍila.

Muñwalo: Kha vha gudise kuvhumbelwe kwa leḏere liṭuku la mupombo/ la u pomba

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u putekanya bammbiri ra dovha ra li onyolosa.
 - b. Kha vha tḥogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḡila ya u vhumba: ∞**
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha nḡwala nga tshanḡa tsha monde vha kwatame vha vhee tḥoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshanḡa tshavho tsha uḡa u vhumba leḏere: ∞
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha nḡwala nga tshanḡa tsha uḡa uri vha vhumbe leḏere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshanḡa tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite nḡowendḡowe ya u vhumba: ∞**
 - a. Kha vha ambe uri: Nḡwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṇu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite nḡowendḡowe ya u nḡwala: ∞**
 - a. Kha vha ri: Nḡwalani leḏere kha bugu yaṇu ya u ita nḡowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kiḡlasi vha tḡole kuñwalele kwa maḡeḏere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Maṅwalwa,
siaṭari la
maranga-
phanda 203

1. **Kha vha divhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri ḑo vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, *Tshipelupelu tsha vhuṭali tsha William.*
 - b. Kha vha ambe uri: *William Kamkwamba o alutshela muvhunduni wa Malawi he ha vha hu si na muḑagasi na maḑi na maṭuku zwao nga tshifhinga tsha gomelelo. Nga murahu ha u vhala bugu ine ya amba nga ha fulufulu, William o dzhia tsheo ya u fhaṭa tshipelupelu u itela u thusa muvhunduni wa hawe. O kuvhanganya zwipiḑa zwa kale kha dzharaṭa ya zwikerepe kana zwithu zwa kale nahone a shuma nga maanda u fhaṭa vhutumbuli hawe. Na musi vhathu vha tshi mu sea o vha a tshi dzulela u lingedza. Muhumbulo wa William's wo thusa tshitshavha tsha hawe nahone nga murahu wa divhea u mona na shango loṭhe.*
 - c. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
 - d. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṭa kha ndivho ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha nee vhagudi na u ṭalutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Maṅwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha ṭalutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri ḑo guda u: U ṭumanya.
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 128.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaratatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 126.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha talutshedze uri maipfhi aya a do ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - *tshipelupelu tsha muya: Mutshini une wa shumisa muya u ita mudagasi kana u bommba maqi.*
 - *gomelelo: Tshifhinga tshilapfhu hune ha vha na mvula thukhu vhukuma kana hu si na mvula, zwine zwa ita uri zwi konde u tavha zwiliwa.*
 - *dzharaṭa ya zwikerepe: Fhethu hune ha vhewa zwithu zwo tshinyalaho, zwi no nga tsimbi, phaiphi, na zwipiḽa zwa baisigira uri vhathu vha kone u zwi shumisa kana u zwi lugisa.*
 - *zwishumiswa zwa zwikerepe: Zwithu zwa kale kana zwo salaho, zwi ngaho tsimbi, phaiphi, kana zwipiḽa zwa baisigira, zwine zwa nga shumiswa hafhu u itela u ita tshithu tshiswa.*
 - *bombo: Mutshini une wa isa maqi u bva fhethu huthihi u ya kha huṅwe, u fana na u bva kha mulindi wa maqi u ya kha zwimela.*
3. **Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṅwe na liṅwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiṅwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki: Kha vha vusuludze na u ṭanganya mibvumo

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vuludze mimibvumo: *zh, kh***
 - a. Kha vha ambe mubvumo x3.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi magaṛta a firizi vha vhale mubvumo x3.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele vha kone u dovholola dovholola mibvumo.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḍila ya u fhandekanya / paḑukanya na u ṭanganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - a. Kha vha vusuludze mibvumo i tevhelaho na vhagudi: *zh, kh, a, i, k, l*
 - b. Kha vha bule ipfhi ḽi tevhelaho: *zhakiwa*
 - c. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshesele nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / paḑukanya ipfhi u ya nga mibvumo: sa tsumbo: *zh-a-k-i-w-a*
 - d. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṁwe na muṁwe, vha u ṁwale kha bodo.
 - e. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṁwe mugudi uri a vanganye / ṭanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - f. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaki.
 - g. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: *makhulu*
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari ḽa 129.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṁwe na muṁwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḍila ya u shuma mishumo yoṱhe yo ṁwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṁwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḍila.

Muñwalo: Kha vha gudise kuvhumbele kwa maḽedere danzi / mahulwane nga u pomba

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḽana.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u vhumba:** *∞*
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṛwala nga tshanda tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshanda tshavho tsha uḽa u vhumba ḽedere, *∞*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṛwala nga tshanda tsha uḽa uri vha vhumbe ḽedere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshanda tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba:** *∞*
 - Kha vha ambe uri: Ṽwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṇu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ṛwala:** *∞*
 - a. Kha vha ri: Ṽwalani ḽedere kha bugu yaṇu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha ṭole kuṛwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhalala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhalala

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siatari la 205

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhalala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhothe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhalala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuḵa tshisenga; u vhea zwanḁa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhalala nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe tḥoho ya tshiṭori: *Tshipelupelu tsha vhuṭali tsha William.*
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa tḥoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi ḁo vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siatari liḥwe na liḥwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 129.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi na u rera nga thero ya tshifanyiso

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.

- Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - muinzhiniere: Muthu ane a humbula mihumbulo na u fhaṭa zwishumiswa, mitshini, kana sisiteme dza u tandulula thaidzo.*
 - dizaini: Ndi pulane kana tshifanyiso tshine tsha sumbedza ndila ine tshithu tsha do itwa ngayo.*
 - phuli: Vhili line la vha na thambo kana bannda line la thusa u takula kana u tshimbidza zwithu zwi lemela ho hu leluwaho.*
 - thawara: Tshifhaṭo/ tshivhumbeo tshilapfhulapfhu.*
 - u wa: Musi tshithu tshi tshi wela fhasi kana u kwashea ngauri a tshi koni u difara./u ima nga tshothe*
- Kha vha shumise zwitirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi linwe na linwe.

2. U fhaṭa kha ndivho ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.

- Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 130.
- Kha vha vhudze vhagudi mafhungo a tevhelaho nga ha tshifanyiso:
 - Ndi zwithu zwifhio zwine vhainzhiniere vha zwi ita?
 - Ndi dzifhio mbudziso dzine vhainzhiniere vha dzi vhudzisa?
 - Ndi tshaka dzifhio dza thaidzo dzine vhainzhiniere vha lingedza u dzi tandulula?

3. Kha vha rere nga thero ya tshifanyiso.

- Kha vha shumise mbudziso dzi tevhelaho u itela u rera nga tshifanyiso nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha vhudzise mbudziso ya u thoma.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha rere nga mbudziso na phathinara dzavho.
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi nga muthihi nga muthihi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - Kha vha fhaṭe ndivho ine vhagudi vha vha vho no vha nayo nga u lulamisa u sa pfhesesana na nga u kovhelana mafhungo a elanaho na thero.
 - Kha vha dovholele maitele aya na mbudziso dzothe.

4. Mbudziso:

- Vhainzhiniere vha khou fhaṭa mini? Ndi dzifhio ndila dzine dza ni vhudza zwenezwo?
- Ndi zwishumiswa zwifhio kana mitshini ine na khou i vhona? I thusa hani kha mushumo?
- Ndi thaidzo dzifhio dzine na humbula uri vhainzhiniere vha fanela u dzi tandulula musi vha tshi fhaṭa tshithu tshihulwane?

Foniki: Kha vha vusuludze na u ṭanganya mibvumo

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vuludze mimibvumo: *kh, w***
 - a. Kha vha ambe mubvumo x3.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi magarṭa a firizi vha vhale mubvumo x3.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha kone u dovholola dovholola mibvumo.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi n̄ila ya u fhandekanya / paḍukanya na u ṭanganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - a. Kha vha vusuludze mibvumo i tevhelaho na vhagudi: *kh, w, a, e, h, i, l*
 - b. Kha vha bule ipfhi ḽi tevhelaho: *mukhwathelo*
 - c. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshelese nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / paḍukanya ipfhi u ya nga mibvumo: sa tsumbo: *m-u-kh-w-a-th-e-l-o*
 - d. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṅwe na muṅwe, vha u ṅwale kha bodo.
 - e. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṅwe mugudi uri a vanganye / ṭanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - f. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaxhi.
 - g. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: *khwali*.
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari ḽa 131.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe n̄ila ya u shuma mishumo yoṱhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa N̄ila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo nga u pomba

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u ita u nga ri khou tamba piano.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana vha sumbedze ndila ya u ñwala maipfhi a tevhelaho nga u pomba:** *musxe. Xali*
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha ṭaluse hune vha thoma hone, ndila ya kuṭumele kwa mitshila vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ñwale maipfhi nga u pomba kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze u: vhumbwa ha maḽedere, ṭuma musi vha tshi ñwala nga u pomba na u sia zwikhala zwo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 205

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhudifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Tshipelupelu tsha vhuṭali tsha William*
 - d. Kha vha ambe uri: *William Kamkwamba o alutshela muvhunduni wa Malawi he ha vha hu si na mudagasi na maḍi na maṭuku zwao nga tshifhinga tsha gomelelo. Nga murahu ha u vhala bugu ine ya amba nga ha fulufulu, William o dzhia tsheo ya u fhaṭa tshipelupelu u itela u thusa muvhunduni wa hawe. O kuvhanganya zwipiḁa zwa kale kha dzharaṭa ya zwikerepe kana zwithu zwa kale nahone a shuma nga maanda u fhaṭa vhutumbuli hawe. Na musi vhathu vha tshi mu sea o vha a tshi dzulela u lingedza. Muhumbulo wa William's wo thusa tshitshavha tsha hawe nahone nga murahu wa ḁivhea u mona na shango loṭhe.*
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liṅwe na liṅwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha ṭalutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe ḁivhamaipfhi musi vha tshi ṭangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U ṭumanya.
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ni nga ṭumanya mafhungo a tshiṭori itshi? Zwithu zwi ngaho izwi zwo no vhuya zwa itea kha inwi kana kha muṅwe muthu ane na mu ḁivha?

U n̄wala: Kha vha ñivhadze na u ita ndowendowe ya TKL

TSHIFHINGA
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
A hu t̄odei
zwishumiswa

1. **Kha vha ñivhadze u tou fombe kha TKL (Tshivhumbeo na Kushumisele kwa Luambo).**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, ino vhege ri ðo sedza kha: U shumisa l̄itanganyi 'nahone' kha u tanganya mafhungo mavhili.
 - b. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo:
William u a mangadza. Xochitl u a mangadza. William na Xochitl vha a mangadza vhukuma.
Kha vha talutshedze TKL mafhungoni:
 - L̄itanganyi 'na' l̄i shumiswa kha u tanganya zwithu zwivhili zwi no fana kana mihumbulo.
2. **Kha vha ite ndowendowe ya TKL na vhagudi.**
 - a. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo: William o vhona vhuleme vhuponi ha hawe. Xochitl o vhona thaidzo kha tshitshavha tsha hawe.
 - b. Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ri nga shumisa hani 'na' u tanganya mafhungo aya mavhili?
 - c. Kha vha ite tsukanyamihumbulo na vhagudi:
Tanganyani aya mafhungo mavhili nga u shumisa 'na' kana 'nahone':
 - Musi ri na mafhungo mavhili ane a amba nga ha mihumbulo i fanaho, ri nga a tanganya ri tshi shumisa l̄itanganyi 'na'. Ri nga tanganya mafhungo aya mavhili nga heyi n̄dila: William o vhona thaidzo kha tshitshavha tsha hawe na Xochitl o vhona thaidzo kha tshitshavha tsha hawe. Tshiñwe tshifhinga ri nga ita uri fhungo l̄i vhe l̄ipfhufhi nga u bvisa maipfi ane a dovhololwa, nga heyi n̄dila: William na Xochitl vho vhona thaidzo zwitshavhani zwavho. Musi ri tshi vha tanganyisa, ri shandula zwawe zwa vha zwavho ngauri ri khou amba nga ha vhathu vhoṱhe roṱhe, nahone ri shandula tshitshavha tsha vha zwitshavha ngauri hu na tshitshavha tshi fhiraho tshithihi.
3. **Kha vha n̄ee vhagudi tshifhinga tsha u ita ndowendowe ya TKL nga muthihi muthihi.**
 - a. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo:
 - William o talifha nahone u na vhukoni ha u sika. Xochitl o talifha nahone u na vhukoni ha u sika.
 - Duvha l̄i shumisiwa kha maanda. Muya u shumisiwa kha maanda.
 - Ni mutandululi wa thaidzo. Ndi mutandululi wa thaidzo.
 - b. Kha vha talutshedze vhagudi uri: Itani ndowendowe ya u tanganya mafhungo aya ni tshi shumisa l̄itanganyi 'na'.
 - c. Kha vha n̄ee vhagudi minete i si gathi ya u khunyeledza mushumo.

4. **Kha vha t̥ole u pfhesesa ha vhagudi.**

- Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhe fhethu huthihi.
- Kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho uri vha kovhelane phindulo dzavho.
- Kha vha sumbedze: Litanganyi 'na' li shumiswa kha u t̥anganya zwithu zwivhili zwi no fana kana mihumbulo.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**

- Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
- Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
- Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 131.

2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**

Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.

3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**

- Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
- Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
- Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
- Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
- Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhaḡhio vhane vha t̥oḡa thikhedzo.
- Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.

4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṱuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṱha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṱhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṱori zwoṱhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṱori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṱa divhaipfhi yavho, ṅdivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṱhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: Kha vha ite ndowendowe ya muvanganyo na mufhandekanyo / mupaḏukanyo

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha ole thebuḽu vha ṅwale mibvumo i tevhelaho kha thebulu:** *v, h, l, a, k, z, w, vh, kh, zh, hw, lw*
 - a. Kha vha sumbe mubvumo muṅwe na muṅwe u re kha thebuḽu vha ambe mubvumo.
 - b. Kha vha sumbe mubvumo muṅwe na muṅwe kha thebuḽu vha humbele vhagudi vho fhambanaho uri vha i vhale.
2. **Khha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u fhaṭa ipfhi.**
 - a. Kha vha humbule nga ha ipfhi ḽine vha nga ḽi fhaṭa vha tshi khou shumisa mibvumo i bvaho kha thebulu.
 - b. Kha vha sumbe mubvumo wa u thoma, vha bule uyo mubvumo, vha u ṅwale kha bodo.
 - c. Kha vha dovholole hezwi kha mibvumo yoṭhe i re kha ipfhi.
 - d. Kha vha tshimbidze munwe wavho fhasi ha ipfhi vha vanganye / ṭanganye mibvumo u itela u vhala ipfhi.
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha fhaṭe maipfhi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha 2–3 uri vha fhaṭe maipfhi vha tshi shumisa maitele a fanaho.
 - b. Kha vha khakhulule vhukhakhi vhuṅwe na vhuṅwe vhune vhagudi vha vhu ita.
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṅa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 132.
 - b. Kha vha vhalele ṅṭha ḽiṅwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maṅwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṅwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

Muṁwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muṁwalo nga u pomba

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muṁwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muṁwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khwaṭhisa zwanda nga u vhumba feisi luṭanu, nga murahu ra awela.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana vha sumbedze nḡila ya u ṁwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:** *Xali o xaxarisa muroho wa muxce.*
 - a. Musi vha tshi khou ṁwala, kha vha ṭaluse hune vha thoma hone, nḡila ya kuṭumele kwa mitshila vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṁwale mafhungo nga u pomba kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze u: vhumbwa ha maḡedere, ṭuma musi vha tshi ṁwala nga u pomba na u sia zwikhala zwo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siatari la 205

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Tshipelupelu tsha vhuṭali tsha William*
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U ṭumanya
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Ni nga ṭumanya mafhungo a tshiṭori itshi? Zwithu zwi ngaho izwi zwo no vhuya zwa itea kha inwi kana kha muñwe muthu ane na mu ḍivha?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siatari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siatari la marangaphanda u itela u modeḷa tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U ṅwala: Mugudisi vha modeḷa u pulana kha vhagudi

TSHIFHINGA
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ṅwala

1. **Kha vha ḡivhadze ṱhoho ya maṅwalwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha mumono uno ri ḡo ṅwala: ṅwalani nga ha William kana Xochitl u bva kha zwiṱori zwashu zwa Khuvhanganyo ya Maṅwalwa.
2. **Kha vha ṱalutshedze phindulo yavho ya mushumo wa u ṅwala nga u tou amba, vha sa athu ṅwala. Vha shumise fureme / muhanga wa u ṅwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ndi khou ya u ṅwala nga ha muinzhiniere ane a nṱuṱuwedza...
3. **Kha vha modeḷe u pulana ha mushumo wa u ṅwala kha bodo.**
 - a. Kha vha shumise mapa wa muhumbulo u pulana tshiṱori tshavho:
 - Ndi nnyi muinzhiniere ane na ḡo ṅwala nga hae?
 - Vho vha vha tshi dzula ngafhi?
 - Ndi thaidzo ifhio ye vha i vhona kha vhupo ha havho?
 - Ndi ngani zwo vha zwi zwa ndeme u tandulula thaidzo iyi?
 - Ndi muhumbulo ufhio we vha vha vhe nawo wa u tandulula thaidzo iyi?
 - Vho shumisa zwishumiswa zwifhio?
 - Ndi khaedu dzifhio dze vha sedzana nadzo?
 - Zwe vha zwi bveledza zwo thusa hani vhathu?
 - Vhone vha ri mini nga uyu muthu?
4. **Kha vha ite uri vhagudi vha humbule.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: matshelo, ni ḡo pulana maṅwalwa a vhoiwe. Ni ḡe na mihumbulo ya vhoiwe matshelo.

Fureme ya u ṅwala:

Muinzhiniere we nda guda nga hae ndi...

Hoyu muthu o vha a tshi dzula...

Vho vhona thaidzo musi...

Thaidzo yo vha i...

Vho dzhia tsheo ya u...

Vho fhaṱa...

Mathomoni, vhathu vho ri / humbula...

Vhutumbuli havho ho thusa...

Ndi humbula...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 132.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitela ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Muhanga wa
therisano:

Muhumbulo
muhulwane
wa tshiṭori
itshi ndi...

Ndo takalela
mubvu-
mbedzwa...
ngauri...

Ndo guda
uri...

Ndi vhona
u nga zwo
khakhea /
zwo luga
musi...
ngauri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṅwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso ṅwe na ṅwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḏo muṅwe na muṅwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḑo ita mushumo wa u ṅekedza u amba kana wa Oraḓa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha TA sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki: Muvhidzelo

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu ṭodei
zwishumiswa

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṛwale nomboro 1–5 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṛwale tsini na nomboro 1–5: lima, vhavha, zhuvhulela, makhulu, mukhaha
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṛwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea: Mashudu ha na mikhwa yavhuḽi.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṛwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṛwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṛwe na ḽiṛwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṛwalulule vhukhakhi havho nga ṇḽila yo teaho.
3. **Kha vha ṭhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṭanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 134.
 - b. Kha vha vhalele ṇṭha ḽiṛwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṇḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṛwaliwaho kha bodo.
 - d. Kha vha modeḽe ṇḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṛwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṇḽila.

U vhalu (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuhu u Vhalu

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siatari la 205

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuhu u Vhalu.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Tshipelupelu tsha vhuṭali tsha William*
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri khou ya u ita nyito ya u pfhesesa zwo ñwaliwaho kha tshiṭori.
2. **Kha vha modeje mushumo nga ñila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha ñwale mbudziso kha bodo.
 - b. Kha vha vhalele mbudziso inwe na inwe nṭha.
 - c. Kha vha ṭalutshedze uri mbudziso i khou ṭoda phinduloḽe.
 - d. Sa tsumbo: Anna o vha o ambara mini? Phindulo i tea u ri vhudza nga ha zwiambaro zwa Anna.
 - e. Sa tsumbo: Ni vhona u nga Anna o vha o tea u ita mini? Phindulo a i ho kha mañwalwa – vhagudi vha tea u ñea mihumbulo yavho.
 - f. Kha vha sumbedze vhagudi uri fhasi ha mbudziso inwe na inwe hu na zwirangi zwa fhungo. Kha vha ṭalutshedze uri vha tea u shumisa hezwi u vha thusa u ñwala phindulo yavho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule bugu dzavho dza ñdowedzo vha ñwale ḽuvha na ṭhoho: Kupfhesesele.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shumise 'zwirangi zwa mafhungo' fhasi ha mbudziso inwe na inwe na u ñwala phindulo ya mbudziso inwe na inwe kha bugu dzavho.
 - c. Kha vha laedze vhagudi uri vha shumise ñdivho yavho ya foniki u ñwala maipfhi vha sa a ḽivhi. Vha tea u amba nga u ongolowa vha ñwale fhasi mibvumo ine vha i pfha.
 - d. Mbudziso na zwirangi zwa mafhungo
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha ñee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muñwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kilasi.

U pfhesesa zwo ñwalwaho

1. **William o vha a tshi dzula ngafhi?**
William o vha a tshi dzula... (Muḽi wa Wimbe ngei Malawi.).
2. **Ho itea mini ngei Malawi musi William e na miñwaha ya 14?**
Musi William e na miñwaha ya 14... (Malawi ho vha na gomelelo li shushaho.)
3. **Musi William a tshi litsha tshikolo, o isa hani phanda a tshi guda?**
U itela u bvela phanda na u guda, William... (o ya laiburari a vhalu bugu.)

4. **William o thoma a fhaṭa mini?**

Tsha u thoma, William o fhaṭa... (tshipelupelu tshiṭuku tsha muya.)

5. **Ndi ngani William o fhaṭa tshipelupelu tshihulwane tsha muya?**

O fhaṭa tshipelupelu tshihulwane tsha muya tsha u... (bommba maḡi tshisimani tsha vhathu vha Wimbe.)

U ṅwala: Pulane ya vhagudi

TSHIFHINGA
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ṅwala

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha ṭhoho ya maṅwalwa.**

- a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha mumono uno ri ḡo ṅwala: Ṇwalani nga ha William kana Xochitl u bva kha zwiṭori zwashu zwa Khuvhanganyo ya Maṅwalwa.

2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha phindulo dzavho nga ha ṭhoho ya maṅwalwa.**

- a. Kha vha vhudze vhagudi uri, zwino humbulani uri ni ḡo fhindulisa hani ṭhoho ya maṅwalwa.
b. Kha vha vhudze vhagudi u kovhelana muhumbulo wavho na phathinara.
c. Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho na kilasi.

3. **Kha vha vhudze vhagudi u pulana maṅwalwa avho kha bugu dzavho dza ṅdowedzo.**

- a. Kha vha vhudze vhagudi uri: zwino shumisani mapa wa muhumbulo u itela u rekhoda mihumbulo yaṅu na u dzudzanyela mushumo wa u ṅwala.

4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi u pulana.**

- a. Kha va ri: Mmbudzeni nga ha mihumbulo yaṅu.
b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kongelwa u khunyeledza mushumo wavho wa mapa wa muhumbulo.

Fureme ya u ṅwala:

Muinzhiniere we nda guda nga hae ndi...

Hoyu muthu o vha a tshi dzula...

Vho vhona thaidzo musi...

Thaidzo yo vha i...

Vho dzhia tsheo ya u...

Vho fhaṭa...

Mathomoni, vhathu vho ri / humbula...

Vhutumbuli havho ho thusa...

Ndi humbula...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 134.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṭhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Nyito ya u nekedza u Amba / Ora_{la}

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu todei
zwishumiswa

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi uri vha lavhelese vhagudiswa ngavho vha tshi ita nyito ya u nekedza u amba / Ora_{la}.**
2. **Kha vha humbudze vhagudi mushumo u tevhelaho: Kha vha kovhele vhagudi mafhungo avho**
 - a. Kha vha ri vhudze uri mafhungo avho ndi afhio. Kha vha ambe uri:
 - Namusi ndi qo ni vhudza nga ha...
 - U bva afho, kha vha kovhe mafhungo avho.
 - Kha vha ri vhudze uri ho itea mini nga mutevhe wo teaho.
 - Kha vha ri vhudze mihumbulo mihulwane malugana na mafhungo avho.
 - Kha vha fhedzise nga u ri vhudza uri mafhungo avho o vha ita uri vha qipfhe hani.
3. **Kha vha humbudze vhagudi zwikili zwi tevhelaho zwa u nekedza u amba:**
 - a. Musi vha tshi khou kovhela vhagudi mafhungo avho, vha humbule u:
 - Kha vha ri vhudze uri mafhungo avho ndi afhio
 - Kha vha ri vhudze uri zwo itea lini
 - Kha vha ri vhudze uri zwo itea kha nnyi
 - Kha vha ambe mafhungo avho nga mutevhe wo teaho
 - Kha vha ambe tshithu luthihi – vha songo dovholola
 - Kha vha ambele n_{th}a, nga ipfhi li p_fhalaho
4. **Kha vha vhidze vhagudi vho nangiwa nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito dzavho dza u nekedza u amba / ora_{la}.**
 - a. Kha vha fha_{te} fulufhelo la mugudi mu_nwe na mu_nwe nga u vha livhuwa kha u ita nyito dzavho dza u nekedza u amba / ora_{la} na nga u nea vhupfhiwa havhu_di ha mvelelo dzavho.
 - b. Mafheloni a ngudo, kha vha nee ki_lasi nyangaredzo ya vhupfhiwa havhu_di ha mvelelo dzavho u itela u khwi_nisa u nekedza u amba / ora_{la}. Sa tsumbo: Ndo vha ndi tshi khou kundelwa u pfha vha_nwe vha vhoiwe. Ndi khou humbela uri ni lingedze u isa maipfhi a vhoiwe n_{th}a uri ni p_fhale – ri tea u pfha zwine na khou amba ngazwo.

Foniki: U vusuludza mibvumo yothe yo funzwaho kha Themo ya 2

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Themo ya 2
Garaṭa ya
Firizi ya Foniki

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi fhasi kana kha khaphethe phanda havho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele dzina lavho musi li tshi vhidziwa.
 - b. Musi vha tshi vhidza dzina la mugudi, u tea u vhala mubvumo wa garaṭa ya firizi ye vha i imisela nṭha.
 - c. Kha vha vhidze dzina la muṅwe mugudiswa. Mugudi uyu u tea u amba ipfhi line la thoma nga / kana u shumisa mubvumo uyo.
 - d. Kha vha ite hezwi nga u ṭavhanya vhukuma. Vha ite uri zwi vhonele u nga ndi mutambo u takadzaho fhedzi vha ṭhogomele vhagudi vhane vha khou konḑelwa.
 - e. Arali mugudi a khakha, kha vha ri khae 'thetshesani zwavhuḑi' vhone vha bule mubvumo uyo.
2. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari la 136.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḑila ya u shuma mishumo yothe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḑila.

Muñwalo: Kha vha vusuludze maḽedere oṭhe o funzwaho kha Themo ya 2

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u putekanya bammbiri ra dovha ra ḽi onyolosa.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe u vhumba maḽedere maṭuku oṭhe o funzwaho kha Themo ya 2.**
 - a. Kha vha ṅwale ḽedere ḽiṅwe na ḽiṅwe ḽituku kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṭaluse hune ḽedere ḽiṅwe na ḽiṅwe ḽa thoma hone, hune ḽa livha hone na hune ḽa fhela hone.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale rou ya ḽedere ḽiṅwe na ḽiṅwe kha bugu dzavho dza ṅdowedzo, vha sie tshikhala tshine vha nga vhea munwe vhukati ha ḽedere ḽiṅwe na ḽiṅwe.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite vhungoho ha uri vha vhumbe ḽedere ḽiṅwe na ḽiṅwe nga ṅḽila yo teaho.
3. **Kha vha sedze u vhumba maḽedere maṭuku nga vhagudi.**
 - a. Musi vhagudi vha tshi khou ṅwala, kha vha tshimbile na kiḽasi vha sedze u vhumbe ha maḽedere nga vhagudi.
 - b. Kha vha ṅee thikhedzo sa zwine ya ṭodeisa zwone.
 - c. Kha vha ṭhogomele vhagudi vhane vha kha ḽi kondelwa nga u vhumba maḽedere nga ṅḽila yo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ñivhadze tshiṭori

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la
maranga-
phanda 219

1. **Kha vha ñivhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri ḑo vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, Soḽa ya u dudedza maḑi ya Xochitl.
 - b. Kha vha ambe uri: *Xochitl Cruz ndi musidzana muṭuku ane a bva Mexico we a zwi vhona uri miri minzhi i khou remiwa uri vhathu vha kone u dudedza maḑi nga u shumisa khuni. O vha a tshi ṭoḑa u wana ndila ya khwine ya u wana maḑi a fhisaho. Ngauralo, Xochitl o dizaina na u fhaṭa soḽa ya maḑi a u fhisanga nga u shumisa zwithu zwo no shumiswaho u fana na mabodelo a puḽasiṭiki na phaiphi. Zwe a zwi tumbula zwo vha zwi tshi shumisa maanda a bvaho kha ḑuvha u itela u dudedza maḑi a muṭa wa hawe. Hu si kale vhahura vhawe vhoṭhe na vhone vho ṭoḑa soḽa ya maḑi a u fhisanga.*
 - c. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi ñivha nga itshi tshiṭori?
 - d. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṭa kha ndivho ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha nee vhagudi na u ṭalutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha ṭalutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri ḑo guda u: U ṭumanya
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 136.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitela ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 126.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha talutshedze uri maipfhi aya a do ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - *soḽa: U shumisa maanḽa a divha u itela u ita muḽagasi.*
 - *u kona / swikelela: U vha na tshede yo eḽanaho u renga tshinwe tshithu.*
 - *yo laṽiwa: Tshithu tsho laṽiwaho kana tshi sa tsha ṽodea.*
 - *vhubvedzi: Tshithu tshiswa tshe muthu a tshi ita u itela u tandulula thaidzo kana u thusa vhatu.*
 - *u takala: U mwemwela o takala ngauri u a dihudza nga zwe iwe kana muṽwe muthu a zwi ita.*
3. **Kha vha shumise zwiṽirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṽwe na liṽwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswinwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki: U vusuludza mibvumo yothe yo funzwaho kha Themo ya 2

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Themo ya 2
Garaṭa ya
Firizi ya Foniki

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi fhasi kana kha khaphethe phanda havho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele dzina lavho musi li tshi vhidziwa.
 - b. Musi vha tshi vhidza dzina la mugudi, u tea u vhala mubvumo wa garaṭa ya firizi ye vha i imisela nṭha.
 - c. Kha vha vhidze dzina la muṅwe mugudiswa. Mugudi uyu u tea u amba ipfhi line la thoma nga / kana u shumisa mubvumo uyo.
 - d. Kha vha ite hezwi nga u ṭavhanya vhukuma. Vha ite uri zwi vhonele u nga ndi mutambo u takadzaho fhedzi vha ṭhogomele vhagudi vhane vha khou konḑelwa.
 - e. Arali mugudi a khakha, kha vha ri khae 'thetshesani zwavhuḑi' vhone vha bule mubvumo uyo.
2. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 137.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḑila ya u shuma mishumo yothe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḑila.

Muñwalo: Kha vha vusuludze maḽedere oṭhe o funzwaho kha Themo ya 2

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḽana.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe u vhumba maḽedere danzi / mahulwane oṭhe o funzwaho kha Themo ya 2.**
 - a. Kha vha ṛwale ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe ḽa danzi / ḽihulwane kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṛwala, kha vha ṭaluse hune ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe ḽa thoma hone, hune ḽa livha hone na hune ḽa fhela hone.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṛwale rou ya ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe kha bugu dzavho dza ṇḽowedzo, vha sie tshikhala tshine vha nga vhea munwe vhukati ha ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite vhungoho ha uri vha vhumbe ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe nga ṇḽila yo teaho.
3. **Kha vha sedze u vhumba maḽedere danzi / mahulwane nga vhagudi.**
 - a. Musi vhagudi vha tshi khou ṛwala, kha vha tshimbile na kiḽasi vha sedze u vhumbe ha maḽedere nga vhagudi.
 - b. Kha vha ṇee thikhedzo sa zwine ya ṭodeisa zwone.
 - c. Kha vha ṭhogomele vhagudi vhane vha kha ḽi kondelwa nga u vhumba maḽedere nga ṇḽila yo teaho.

U vhalala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhalala

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siatari la 221

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhalala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhothe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhalala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuḵa tshisenga; u vhea zwanḵa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhalala nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe tḵoho ya tshiḵori: *Soḵa ya u dudedza maḵi ya Xochitl*
 - b. Kha vha tḵalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa tḵoho ya tshiḵori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiḵori tshi do vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siatari liñwe na liñwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi tumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḍivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 137.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḍuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḍe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḍa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḍa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitela ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelisa na u amba: U anetshela zwiṭori nga ndila ya vhusiki

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **U lugisela vhagudi u anetshela zwiṭori nga ndila ya vhusiki.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu ya u Vhala ya Thikho kha siatari la 138.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha lavhelese tshifanyiso.**
 - a. Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi mini zwine na khou vhona kha tshifanyiso itshi?
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri muṅwe na muṅwe wavho u tea u sika nganeapfhufhi nga ha tshifanyiso.**
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha nga sika hani tshiṭori tshavho. Kha vha vha vhudze uri:**
 - a. Vha nee mubvumbedzwa muṅwe na muṅwe dzina kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ambe hune mafhungo a khou bvelela hone.
 - c. Tshiṭori tshanu tshi fanela u vha na mathomo, mutumbu na magumo.
 - d. Tshifanyiso itshi tshi sumbedza tshipida tsha tshiṭori tshanu fhedzi.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mathomo a tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mutumbu wa tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza magumo a tshiṭori tshanu.
 - e. Ni nga thoma tshiṭori tshanu nga u ri:
 - Musi thawara i tshi wela fhasi...
 - "Ndi na muhumbulo muswa," ____ o ralo...
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha khunyeledze nyito.**
 - a. Kha vha nee vhagudi minete i si gathi uri vha humbule nga ha tshiṭori tshavho vho fhumula.
 - b. U bva afho, kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u anetshela tshigwada tshavho zwiṭori zwavho. Vha nga shumisa 'thanda ya u amba kana tombo' kha hezwi.
 - c. Musi vhagudi vha tshi khou bvela phanda na u amba, kha vha tshimbile na kilasi vha thetshelise.
6. **Kha vha pendele ngudo nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhidze mugudi muthihi uri a kovhelane tshiṭori tshawe na kilasi kana vha vhudzise vhagudi vha 1–2 mbudziso nga ha zwiṭori zwa tshigwada tshavho.
 - Kha vha vhudzise uri: Tshiṭori tsha X tsho vha tshi tshi amba nga ha mini?
 - Kha vha vhudzise uri: Ndi zwifhio zwe na zwi takalela kha tshiṭori tsha X?
 - b. Kha vha nee kilasi nyangaredzo ya mvelelo u itela u khwinisa tshiṭori tshavho. Sa tsumbo: Kanzhi, mathomoni a tshiṭori, ri amba nga ha uri tshiṭori tshi khou bvelela ngafhi, na uri vhabvumbedzwa ndi vhonnyi. Tshifhingani tshi daho, lingedzani u katela enea mafhungo kha mafhungo anu.

Foniki: Kha vha tambe mutambo wa mibvumo wa: Tshaini dza Maipfhi

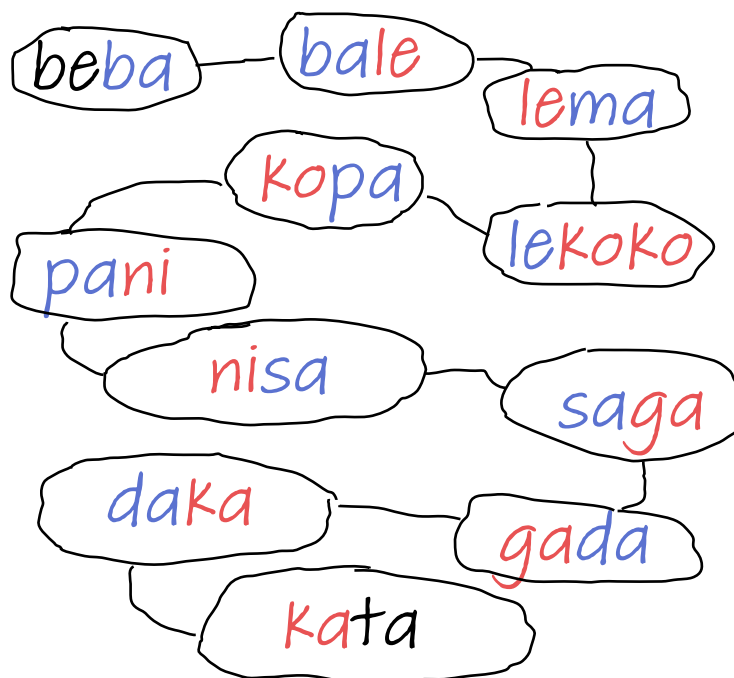
TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Mabambiri
a A4 a
vhagudi

- Kha vha dzudze u itela uri vha vha thetshesele.**
- Kha vha sumbedzele vhagudi mutambo uyu kha bodo.**
 - Nwalani mubvumo kha bodo.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha tambe nga vhavhilihavhili (dziphere).
 - Phathinara ya 1 i tea u shumisa mubvumo u re kha bodo u n'wala ipfhi.
 - Phathinara ya 2 i tea u dzhia maledere mavhili a u fhedza a ipfhi a thoma ngao ipfhi liswa.
 - Phathinara dzi ira phanda na u tamba mutambo uyu u swikela bammbiri lavho li tshi dala nga tshaini ya maipfhi.
- Kha vha ee phere inwe na inwe tshipiḽa tsha bammbiri vha n'wale mubvumo wa u thoma u re kha bodo: b**
- Kha vha monemone na kiasi vha tshi thusa vhagudi arali zwi tshi toḽea.**
 - Nga murahu ha minete ya 10, kha vha ri vhagudi vha vha thetshesele.
 - Kha vha ri phere dzi si gathi dzi vhalele nṽha maipfhi adzo. Musi vha tshi khou vhala, vhone kha vha n'wale maipfhi aya kha bodo vha tole uri tshaini dzao dzo vhumbiwa nga ngona naa.
 - Kha vha khode vhagudi kha u ḽidina he vha ita.

Nzhele: Mushumo uyu wo leluwa u ita nga penisela dza mivhala.

5. **Kha vha mafhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**

- Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 139.
- Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeja mushumo muñwe na muñwe.
- Kha vha modeje ngila ya u shuma mishumo yotlhe yo ñwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhañwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ngila.

Muñwalo: U kopolola mafhungo

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-MISWA:
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**

- Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u ita u nga ri khou tamba piano.
- Kha vha thogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.

2. **Kha vha ñwale mafhungo a tevhelaho kha bodo:**

- Muxali u tuwa na khonani dzawe.
 - Yo fhela lo no swifhala.
 - O swika a humbela u fareliwa.
- Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - Vha tea u kopolola nga ngila yavhuḽi ya vhudele yo teaho nga hune zwa konadzea ngaho.

3. **Kha vha sedze vhukoni ha vhagudi ha u kopolola mafhungo.**

- Musi vhagudi vha tshi khou ñwala, kha vha tshimbile na kilasi vha thogomele vhagudi vane vha khou kondelwa:
 - U kopolola phetheni nga ngila yo teaho
 - U vhumba malegere na maipfhi nga ngila yo teaho, yavhuḽi nga vhudele
 - U fhedza fhungo nga tshifhinga tsho avhelwaho

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 221

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhudifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Soḽa ya u dudedza maḽi ya Xochitl*
 - d. Kha vha ambe uri: *Xochitl Cruz ndi musidzana muṭuku ane a bva Mexico we a zwi vhona uri miri minzhi i khou remiwa uri vhathu vha kone u dudedza maḽi nga u shumisa khuni. O vha a tshi ṭoda u wana ndila ya khwine ya u wana maḽi a fhisaho. Ngauralo, Xochitl o dizaina na u fhaṭa soḽa ya maḽi a u fhisana nga u shumisa zwithu zwo no shumiswaho u fana na mabodelo a pulasitiki na phaiphi. Zwe a zwi tumbula zwo vha zwi tshi shumisa maandā a bvaho kha ḽuvha u itela u dudedza maḽi a muṭa wa hawe. Hu si kale vhahura vhawe vhoṭhe na vhone vho ṭoda soḽa ya maḽi a u fhisana.*
 - e. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi ḽuvha nga itshi tshiṭori?
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha ṭalutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe ḽivhamaipfhi musi vha tshi ṭangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U ṭumanya
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ni nga ṭumanya mafhungo a tshiṭori itshi? Zwithu zwi ngaho izwi zwo no vhuya zwa itea kha inwi kana kha muñwe muthu ane na mu ḽuvha?

U ñwala: Mugudisi vha modeļa u ita mvetamveto

TSHIFHINGA
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ñwala

1. **Kha vha dovhe hafhu u ñvhadza ñhoho ya mañwalwa na ñhoḁea.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha mumono uno ri ḁo ñwala: Ñwalani nga ha William kana Xochitl u bva kha zwiṭori zwashu zwa Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - b. Kha vha ṭalutshedze ñhoḁea dza mushumo:
 - Lushaka: Tshiṭori tsha ngoho / muvhigo wa bugu
 - Mafhungo / pharagirafu: Ñwalani phara mbili dza mafhungo a sa fhiriho maṇa kha ḽiñwe na ḽiñwe, ḽiñwe na ḽiñwe ḽi na ñhoho yaḽo
 - TKL: ḽiṭanganyi 'na' ḽi shumiswa kha u ṭanganya zwithu zwivhili zwi no fana kana mihumbulo.
2. **Kha vha modeḽe mushumo kha bodo.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi mihumbulo yavho u bva kha mapa wa muhumbulo wavho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi ṇḽila ya u shumisa fureme / muhanga wa u ñwala vha tshi shumisa pulane yavho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome u ñwala kha bugu dzavho ṇḁowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: zwino shumisani pulane yaṇu u shumisa fureme / muhanga wa u ñwala.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi u thoma u ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri sedze mapa wa muhumbulo waṇu ri dovhe ri u shumise u thoma u ñwala.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou konḁelwa u shumisa fureme / muhanga wa u ñwala.

Fureme ya u ñwala:

Muinzhiniere we nda guda nga hae ndi...

Hoyu muthu o vha a tshi dzula...

Vho vhona thaidzo musi...

Thaidzo yo vha i...

Vho dzhia tsheo ya u...

Vho fhaṭa...

Mathomoni, vhathu vho ri / humbula...

Vhutumbuli havho ho thusa...

Ndi humbula...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 139.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitela ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: Kha vha tambe mutambo wa mibvumo wa: Tshaini dza Maipfhi

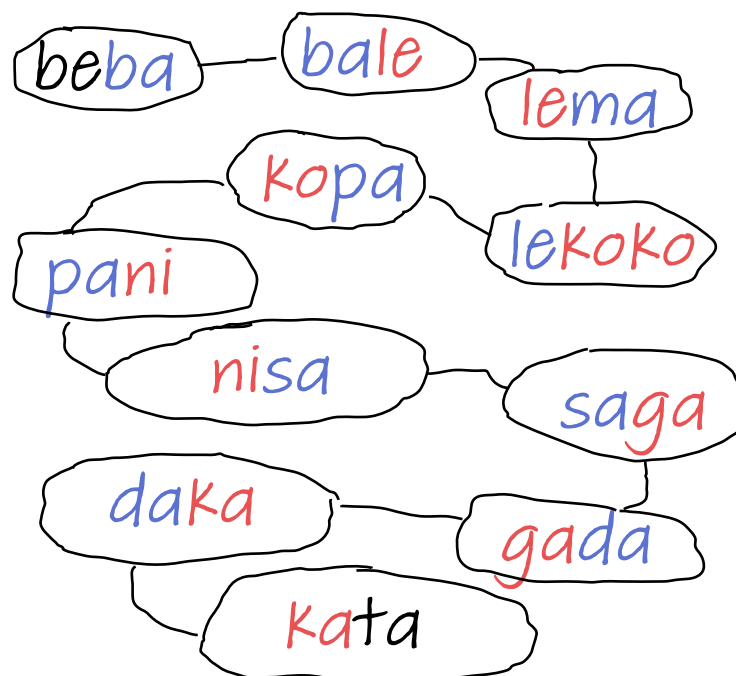
TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Mabambiri
a A4 a
vhagudi

1. **Kha vha dzudze u itela uri vha vha thetshelese.**
2. **Kha vha sumbedzele vhagudi mutambo uyu kha bodo.**
 - a. Nwalani mubvumo kha bodo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tambe nga vhavhilihavhili (dziphere).
 - c. Phathinara ya 1 i tea u shumisa mubvumo u re kha bodo u n'wala ipfhi.
 - d. Phathinara ya 2 i tea u dzhia maledere mavhili a u fhedza a ipfhi a thoma ngao ipfhi liswa.
 - e. Phathinara dzi ira phanda na u tamba mutambo uyu u swikela bammbiri lavho li tshi dala nga tshaini ya maipfhi.
3. **Kha vha ee phere inwe na inwe tshipiḽa tsha bammbiri vha n'wale mubvumo wa u thoma u re kha bodo: b**
4. **Kha vha monemone na kiasi vha tshi thusa vhagudi arali zwi tshi toḽea.**
 - a. Nga murahu ha minete ya 10, kha vha ri vhagudi vha vha thetshelese.
 - b. Kha vha ri phere dzi si gathi dzi vhalele nṽha maipfhi adzo. Musi vha tshi khou vhala, vhone kha vha n'wale maipfhi aya kha bodo vha tole uri tshaini dzao dzo vhumbiwa nga ngona naa.
 - c. Kha vha khode vhagudi kha u ḽidina he vha ita.

Nzhele: Mushumo uyu wo leluwa u ita nga penisela dza mivhala.

5. **Kha vha mafhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuna.**

- Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 140.
- Kha vha vhalele ntha liñwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
- Kha vha dovhe vha vhale mañwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
- Kha vha modele kana u sumbedza nḡila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ñwaliwaho kha bodo.
- Kha vha modele nḡila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhañwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḡila.

Muñwalo: U kopolola mafhungo

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-MISWA:
Bugu ya u Linga

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**

- Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khwaṭhisa zwanda nga u vhumba feisi luṭanu, nga murahu ra awela.
- Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.

2. **Kha vha ñwale mafhungo a tevhelaho kha bodo:**

- Maboḡelo a a pennda a vha matswu.
 - Palesa o dizaina tshiṭofu.
 - Palesa o kovha dizaini yawe.
- Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole mafhungo kha bugu dzavho dza ṅowedzo.
 - Vha tea u kopolola nga nḡila yavhuḡi ya vhudele yo teaho nga hune zwa konadzea ngaho.

3. **Kha vha sedze vhukoni ha vhagudi ha u kopolola mafhungo.**

- Musi vhagudi vha tshi khou ñwala, kha vha tshimbile na kilasi vha ṭhogomele vhagudi vhane vha khou kondelwa:
 - U kopolola phetheni nga nḡila yo teaho
 - U vhumba maḡedere na maipfhi nga nḡila yo teaho, yavhuḡi nga vhudele
 - U fhedza fhungo nga tshifhinga tsho avhelwaho

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 221

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Soḷa ya u dudedza maḍi ya Xochitl*
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U ṭumanya
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Ni nga ṭumanya mafhungo a tshiṭori itshi? Zwithu zwi ngaho izwi zwo no vhuya zwa itea kha inwi kana kha muñwe muthu ane na mu ḍivha?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ṇḍila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele ṇṭha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ṇḍila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari la marangaphanda u itela u modeḷa tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ṇḍila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kiḷasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U n̄wala: Mvetamveto ya vhagudi

TSHIFHINGA
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
n̄wala

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u n̄wala na t̄hox̄ea dza hone.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: n̄amusi ri d̄o khunyeledza u n̄wala: N̄walani nga ha William kana Xochitl u bva kha zwiṭori zwashu zwa Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha bvele phanda na u n̄wala kha bugu dzavho dza ndowedzo.**
3. **U fhambanya.**
 - a. Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi vhane vha khou kondelwa u shumisa fureme / muhanga wa u n̄wala.
 - b. Kha vhagudi vhane vha kona kha vha engedze nyito u vha t̄ut̄uwedza: Engedzani ḽinwe fhungo kha zwe na n̄wala.
4. **Kha vha nee vhagudi tshuñwahaya sa zwine zwa t̄ox̄eisa zwone.**
 - a. Kha vha t̄alutshedze vhagudi uri vha tea u fhedza mvetamveto yavho ya tshuñwahaya arali vha sa athu fhedza.

Fureme ya u n̄wala:

Muinzhiniere we nda guda nga hae ndi...

Hoyu muthu o vha a tshi dzula...

Vho vhona thaidzo musi...

Thaidzo yo vha i...

Vho dzhia tsheo ya u...

Vho fhaṭa...

Mathomoni, vhathu vho ri / humbula...

Vhutumbuli havho ho thusa...

Ndi humbula...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 140.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Muhanga wa
therisano:

Muhumbulo
muhulwane
wa tshiṭori
itshi ndi...

Ndo takalela
mubvu-
mbedzwa...
ngauri...

Ndo guda
uri...

Ndi vhona
u nga zwo
khakhea /
zwo luga
musi...
ngauri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṅwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso ṅwe na ṅwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḁo muṅwe na muṅwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḁo ita mushumo wa u ṅekedza u amba kana wa Oraḁa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha TA sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki: Muvhidzelo

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu tōdei
zwishumiswa

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṛwale nomboro 1–5 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṛwale tsini na nomboro 1–5: khumba, vhanna, dyambila, ṭhanga, wana
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṛwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea: O nduka mavhudzi a ṇṇana.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṛwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṛwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṇwe na ḽiṇwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṛwalulule vhukhakhi havho nga ṇḽila yo teaho.
3. **Kha vha ṭhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṭanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 142.
 - b. Kha vha vhalele ṇṭha ḽiṇwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musu vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṇḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṇwaliwaho kha bodo.
 - d. Kha vha modeḽe ṇḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṇwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṇḽila.

U vhalā (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahū ha u Vhalā

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 221

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahū ha u Vhalā.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Soḷa ya u dudedza maḍi ya Xochitl*
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Nāmusi ri ḍo anetshela nga tshipiḍa tshine ra tshi funesa tsha tshiṭori.
2. **Kha vha modeḷe mushumo nga nḍila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha bonye maṭo vha ḍiite u nga vha khou humbula.
 - b. Kha vha ri: Irini ndi humbule – ndi tea u ni vhudza tshipiḍa tshine nda tshi funesa tsha tshiṭori nga maipfhi anga.
 - c. Kha vha bonyolole maṭo vha vhudze vhagudi nga tshipiḍa tshine vha tshi funesa tsha tshiṭori nga maipfhi avho.
 - d. Kha vha lingedze u sa nanga tshipiḍa tsha mafhungo tshine tsha tou vha khagala sa tsumbo yavho.
 - e. Kha vha anetshela tshipiḍa itshi tsha tshiṭori nga mutevhe wo teaho.
 - f. Kha vha katele zwidodombedzwa zwa ndeme, u fana na madzina a vhabvumbledzwa.
 - g. Kha vha ṭalutshedze uri ndi nga mini vha tshi takalela tshipiḍa itshi tsha tshiṭori.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha bonye maṭo vha humbule nga ha tshipiḍa tshine vha tshi funesa kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ri: Nēani muhumbulo waṇu, ni songo kopolola tsumbo yanga.
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi uri vha bonyolole maṭo avho vha tshintshane u haseledza nga phindulo dzavho na phathinara dzavho nga tshipiḍa tshine vha tshi funesa kha tshiṭori.
 - d. Musi vhagudi vha tshi khou amba nga ha tshiṭori, kha vha tshimbile na kiḷasi vha nēe thikhedzo ine ya ṭodea.
 - e. Mafheloni a ngudo, kha vha vhidze vhagudi vha 1–2 uri vha anetshela kiḷasi tshipiḍa tshine vha tshi funesa kha tshiṭori.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha nēe vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muṇwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kiḷasi.

U ṅwala: Mugudisi vha modeḷa u dzudzanya na u dzudzanya ha vhagudi

TSHIFHINGA
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE 1, siaṭari
ḷa 1221

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u ṅwala na ṭhōḍea dza hone: Ṇwalani nga ha William kana Xochitl u bva kha zwiṭori zwashu zwa Khuvhanganyo ya Maṅwalwa.**
2. **Kha vha ḡivhadze mutevhe wa u ṭola wa u dzudzanya**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: ṇamusi ri ḡo dzudzanya maṅwalwa ashu ri tshi shumisa mutevhe wa u dzudzanya:
 - Mafhungo / pharagirafu: Ṇwalani pharagirafu ya mafhungo a 10.
 - TKL:

Ḳedere ḷa u thoma ḷa fhungo ḷi thoma nga Ḳedere danzi / ḷihulwane. Ndongazwiga zwo tea i shumiswa magumoni a fhungo.

Ḳiṭanganyi 'na' ḷi shumiswa kha u ṭanganya zwithu zwiḡhili zwi no fana kana mihumbulo.
3. **Kha vha modeḷe u dzudzanya.**
 - a. Kha vha ṅwale fhungo kha bodo ḷine ḷa vha na vhukhakhi.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi ṇḡila ya u dzudzanya vhukhakhi uho.
4. **Kha vha vhudze vhagudi u vhala na u dzudzanya maṅwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino ndi tshifhinga tsha u vhala na u dzudzanya maṅwalwa a vhoiwe.
 - b. Kha vha tshimbile na kiḷasi vha thuse vhagudi vhane vha khou tambula u vhala na u dzudzanya maṅwalwa avho.
5. **Kha vha ṇee vhagudi mushumo u bva kha Bugu ya Mushumo ya DBE.**
 - a. Musi vhagudi vha tshi fhedza u dzudzanya, vha ṭalutshedze uri vha tea u shuma kha bugu yavho ya mushumo ya DBE.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi u ita mushumo wa:
 - Bugu ya Mushumo ya DBE siaṭari ḷa: 122
 - Kha vha khunyeledze nyito ya 'Kha ri Ṇwale'. Ṇwalani pharagirafu ya mafhungo a 10 nga ha tshikolo tshaṇu. Ambani uri ndi ngafhi fhethu hune ha tea u kunakiswa.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 142.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṭhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: U tamba mitambo ya divhaipfhi: Litambwa kana U ola

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshoko na
bodo ya
tshoko

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 1 ane a vha maiiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vhone vha khou ya vusuludza maipfhi a divhaipfhi e vhagudi vha guda kha themo ino.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri do tamba 'Litambwa kana U ola'.
 - b. Ri do nanga mugudi ane a 'do tamba'.
 - c. Uyu mugudi u da phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi.
 - d. Uyu mugudi u tea u ita litambwa la ili ipfhi KANA a ola tshifanyiso tsha ipfhi ili kha bodo.
 - e. Vhanwe vhothe kilasini vha tea u imisa zwanda vha tshi humbulela ili ipfhi.
 - f. Muthu ane a 'khoul tamba' u vhidzelela vhagudi uri vha fhindule.
 - g. Muthu ane a fhindula zwone ndi ene a no do tamba. U ya phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi ndevheni.
4. **Kha vha vhidze mugudi wa u thoma a de a tambe, mutambo u thome.**

Foniki: U n̄wala: mañwalwa ane a dikhoudea

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu t̄odei
zwishumiswa

1. Kha vha n̄wale kha bodo fonimi dza malo dze vhagudi vha guda kana vha vusuludza.
2. Kha vha t̄alutshedze vhagudi uri vha khou ya u tamba mutambo wa u d̄iphina ngawo wa foniki.
3. Kha vha t̄alutshedze uri vhagudi vha khou n̄wala maipfhi, mafhungo kana na tshiṭori vha tshi shumisa yeneyo mibvumo FHEDZI.
4. Kha vha sike fhungo ḽipfhufhi ḽithihi sa tsumbo vha ḽi n̄wale kha bodo (Kana vha n̄wale maipfhi arali zwi sa konadzei u n̄wala fhungo.)
5. Kha vha ri vhagudi vha sedze uri maipfhi kana fhungo zwo n̄walwa nga ngona naa:
 - a. ḽi thoma nga ḽeḽeredanzi?
 - b. ḽi fhela nga tshitopo/tshiga tsha u awela/tshithoma, tshivhudzisi kana tshigagarukela?
 - c. Vho shumisa fhedzi fonimi dza malo dzi re kha bodo?
6. Tshi tevhelaho, kha vha n̄ee vhagudi minete i si gathi ya u n̄wala maipfhi avho na fhungo kana mafhungo.
7. Kha vha vhudze vhagudi vha n̄ekane bugu dzavho vha t̄ole mishumo yavho.
8. Kha vha ri vhagudi vha re na maipfhi kana mafhungo manzhisa a songo khakheaho vha vhalele n̄tha mishumo yavho.
9. Musi vha tshi khou vhala, vhone kha vha n̄wale aya maipfhi kana mafhungo kha bodo.
10. Kha vha sedzuluse hafhu vha vhone arali vho shumisa fonimi dza malo fhedzi.
11. Kha vha khoḽe vhagudi vhoṭhe nge vha d̄idina.

Muñwalo: Kha vha modeje u anḡadza mañwalwa avho

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tsumbo ya
mugudisi:
Mushumo wa
u ñwala

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

1. **Musi kilasi i sa athu thoma, kha vha dzudzanye bodo ya ngudo iyi.**
 - a. Kha vha nange mushumo muthihi wa u ñwala wa themo ino. Kha vha ole na u ñwala tsumbo yavho ya mushumo kha bodo.
 - b. Kha vha ite vhukhaki musu vha tshi shumisa TKL kha mañwalwa a themo ino, sa tsumbo: *Leḡere ḡa u thoma ḡa fhungo ḡi songo vha leḡeredanzi / ḡihulwane.*
2. **Kha vha ḡivhadze u anḡadza kha vhagudi.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Ino vhege ri ḡo bvisa tshipiḡa tsha mañwalwa ashu a themo ino.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri: Musi ri tshi anḡadza mañwalwa ashu, ri a dzudzanyela u kovhela vhañwe vhathu. Ri nanga mushumo washu wa khwine, ra u ita uri u vhe wavhuḡi nahone u pfhesesee, ra u kovhela vhañwe uri vha u vhale na u ḡiphina ngawo.
 - c. Kha vha sumbedze mvetamveto yavho kha bodo. Kha vha ḡalutshedze uri hoyu ndi mushumo wa u ñwala we vha nanga uri vha kone u anḡadza.
3. **Kha vha modeje u anḡadza kha bodo.**
 - a. Kha vha ole hafhu vha ñwale mañwalwa avho kha bodo. Kha vha ite hezwi nga vhuronwane vha dovhe vha engedze zwiñwe zwidombedzwa.
 - b. Kha vha vhalele nḡha mañwalwa a mvetamveto yavho.
 - c. Kha vha sumbedze vhukhaki he vha ita musu vha tshi shumisa TKL. Kha vha ri: Ndo khakha. *Leḡere ḡa u thoma ḡa fhungo a si leḡeredanzi / ḡihulwane.* Ndi nga khakhulula hezwi musu ndi tshi anḡadza.
 - d. Kha vha ñwalulule fhungo zwavhuḡi.
 - e. Kha vha sumbedze he vha khakhulula hone TKL: *Leḡere ḡa u thoma ḡa fhungo ndi leḡeredanzi / ḡihulwane.*

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha modeḽe u anḽadza maṅwalwa avho

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tsumbo ya
mugudisi:
Mushumo wa
u ṅwala

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḽa na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho.

Hu iswa phanḽa na zwa ngudo yo fhiraho.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ṅḽila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siaṽari ḽa u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ṽole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yoṽhe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na maṅwalwa oṽhe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo ṅetshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muṅwe na muṅwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i ḽaho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: U tamba mitambo ya divhaipfhi: Litambwa kana U ola

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshoko na
bodo ya
tshoko

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 1 ane a vha maiiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vhone vha khou ya vusuludza maipfhi a divhaipfhi e vhagudi vha guda kha themo ino.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri do tamba 'Litambwa kana U ola'.
 - b. Ri do nanga mugudi ane a 'do tamba'.
 - c. Uyu mugudi u da phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi.
 - d. Uyu mugudi u tea u ita litambwa la ili ipfhi KANA a ola tshifanyiso tsha ipfhi ili kha bodo.
 - e. Vhanwe vhothe kilasini vha tea u imisa zwanda vha tshi humbulela ili ipfhi.
 - f. Muthu ane a 'khoul tamba' u vhidzelela vhagudi uri vha fhindule.
 - g. Muthu ane a fhindula zwone ndi ene a no do tamba. U ya phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi ndevheni.
4. **Kha vha vhidze mugudi wa u thoma a de a tambe, mutambo u thome.**

Foniki: U n̄wala: mañwalwa ane a dikhoudea

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu t̄odei
zwishumiswa

1. Kha vha n̄wale kha bodo fonimi dza t̄ahe dze vhagudi vha guda kana vha vusuludza.
2. Kha vha t̄alutshedze vhagudi uri vha khou ya u tamba mutambo wa u d̄iphina ngawo wa foniki.
3. Kha vha t̄alutshedze uri vhagudi vha khou n̄wala maipfhi, mafhungo kana na tshiṭori vha tshi shumisa yeneyo mibvumo FHEDZI.
4. Kha vha sike fhungo ḽipfhufhi ḽithihi sa tsumbo vha ḽi n̄wale kha bodo (Kana vha n̄wale maipfhi arali zwi sa konadzei u n̄wala fhungo.)
5. Kha vha ri vhagudi vha sedze uri maipfhi kana fhungo zwo n̄walwa nga ngona naa:
 - a. ḽi thoma nga ḽeḽeredanzi?
 - b. ḽi fhela nga tshitopo/tshiga tsha u awela/tshithoma, tshivhudzisi kana tshigagarukela?
 - c. Vho shumisa fhedzi fonimi dza t̄ahe dzi re kha bodo?
6. Tshi tevhelaho, kha vha n̄ee vhagudi minete i si gathi ya u n̄wala maipfhi avho na fhungo kana mafhungo.
7. Kha vha vhudze vhagudi vha n̄ekane bugu dzavho vha t̄ole mishumo yavho.
8. Kha vha ri vhagudi vha re na maipfhi kana mafhungo manzhisa a songo khakheaho vha vhalele n̄tha mishumo yavho.
9. Musi vha tshi khou vhalala, vhone kha vha n̄wale aya maipfhi kana mafhungo kha bodo.
10. Kha vha sedzuluse hafhu vha vhone arali vho shumisa fonimi dza t̄ahe fhedzi.
11. Kha vha khoḽe vhagudi vhoṭhe nge vha d̄idina.

Muñwalo: Vhagudi vha hambula na u nanga mañwalwa avho

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
Vhagudi dza
U ñwalela
Mabambiri
a A4 a songo
baindiwaho

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u ñetshedza zwo ñwalwaho.

1. **Musi vha sa athuya kilasini, kha vha ite, kha bammbiri, mvetamveto ya mushumo une vha ðo anḡadza.**
 - a. Kha vha kopolole tshifanyiso tshavho na mañwalwa ane vha ðo anḡadza kha bammbiri ḡo u itela u sumbedza vhagudi.
 - b. Vha ite vhungoho ha u vhlunga mvetamveto yavho ine vha ðo anḡadza uri vha kone u i shumisa kha ngudo ya u ñekedza.
2. **Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u elekanya nga zwe vha ñwala zwi no bva kha themo ino.**
 - a. Kha vha ñee vhagudi tshifhinga tsha u vhalwa mañwalwa avho a themo ino.
 - b. Kha vha vhudzise: Ndi mushumo ufho wa u ñwala we na u takalelesa kha themo ino?
 - c. Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane mushumo wavho wa u ñwala une vha u funesa wa themo ino.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha nange tshipiḡa tsha mañwalwa ane vha ðo anḡadza.**
 - a. Kha vha vhudzise: Ndi tshipiḡa tshifho tsha zwe na ñwala tshine na ðo anḡadza tsha vhalwa nga vhañwe kha themo ino?
 - b. Kha vha ñee vhagudi tshifhinga tsha u nanga mushumo wa u ñwala une vha ðo anḡadza.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha vhudze phathinara dzavho nga ha mushumo wa u ñwala une vha ðo anḡadza.
4. **Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u anḡadza kha bammbiri ḡi songo baindiwaho, u itela uri mushumo wavho u ṡaniwe.**
 - a. Kha vha ri: Musi ri tshi anḡadza, a ri ñwali buguni dzashu sa nga misi. Ri ñwala kha bammbiri ḡi songo baindiwaho, u itela uri zwi leluwe u ñekana mishumo yashu.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tsumbo yavho ya mushumo wa u anḡadza kha bammbiri.
 - c. Kha vha phakhele mabambiri a songo baindiwaho (a lwoswo) a u anḡadza khao.
5. **Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u thoma u anḡadza.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino thomani u anḡadza mushumo wa vhoiwe. Ni ñwale mushumo wavhuḡi nahone une wa pfhala, u itela uri zwi vhe zwo dzudzanyea musi ni tshi kovhela vhañwe.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha humbula na u nanga mañwalwa avho

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
Vhagudi dza
U ñwalela

Mabammbiri
a A4 a songo
baindiwaho

Kha vha shumise itshi tshifhingha kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

Hu iswa phanda na zwa ngudo yo fhiraho.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ja u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yothe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa othe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i daho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: U tamba mitambo ya divhaipfhi: Litambwa kana U ola

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshoko na
bodo ya
tshoko

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 1 ane a vha maiiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vhone vha khou ya vusuludza maipfhi a divhaipfhi e vhagudi vha guda kha themo ino.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri do tamba 'Litambwa kana U ola'.
 - b. Ri do nanga mugudi ane a 'do tamba'.
 - c. Uyu mugudi u da phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi.
 - d. Uyu mugudi u tea u ita litambwa la ili ipfhi KANA a ola tshifanyiso tsha ipfhi ili kha bodo.
 - e. Vhanwe vhothe kilasini vha tea u imisa zwanda vha tshi humbulela ili ipfhi.
 - f. Muthu ane a 'khoul tamba' u vhidzelela vhagudi uri vha fhindule.
 - g. Muthu ane a fhindula zwone ndi ene a no do tamba. U ya phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi ndevheni.
4. **Kha vha vhidze mugudi wa u thoma a de a tambe, mutambo u thome.**

Foniki: U n̄wala: mañwalwa ane a dikhoudea

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu t̄odei
zwishumiswa

1. Kha vha n̄wale kha bodo fonimi t̄hanu dze vhagudi vha guda kana vha vusuludza.
2. Kha vha t̄alutshedze vhagudi uri vha khou ya u tamba mutambo wa u d̄iphina ngawo wa foniki.
3. Kha vha t̄alutshedze uri vhagudi vha khou n̄wala maipfhi, mafhungo kana na tshiṭori vha tshi shumisa yeneyo mibvumo FHEDZI.
4. Kha vha sike fhungo l̄ipfhufhi l̄ithihi sa tsumbo vha l̄i n̄wale kha bodo (Kana vha n̄wale maipfhi arali zwi sa konadzei u n̄wala fhungo.)
5. Kha vha ri vhagudi vha sedze uri maipfhi kana fhungo zwo n̄walwa nga ngona naa:
 - a. L̄i thoma nga l̄edgeredanzi?
 - b. L̄i fhela nga tshitopo/tshiga tsha u awela/tshithoma, tshivhudzisi kana tshigagarukela?
 - c. Vho shumisa fhedzi fonimi t̄hanu dzi re kha bodo?
6. Tshi tevhelaho, kha vha n̄ee vhagudi minete i si gathi ya u n̄wala maipfhi avho na fhungo kana mafhungo.
7. Kha vha vhudze vhagudi vha n̄ekane bugu dzavho vha t̄ole mishumo yavho.
8. Kha vha ri vhagudi vha re na maipfhi kana mafhungo manzhisa a songo khakheaho vha vhalele n̄tha mishumo yavho.
9. Musi vha tshi khou vhalala, vhone kha vha n̄wale aya maipfhi kana mafhungo kha bodo.
10. Kha vha sedzuluse hafhu vha vhone arali vho shumisa fonimi t̄hanu fhedzi.
11. Kha vha khoḁe vhagudi vhoṭhe nge vha d̄idina.

Muñwalo: Vhagudi vha anḁadza mañwalwa avho

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
Vhagudi dza
U ñwalela
Mabammbiri
a A4 a songo
baindiwaho

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḁa na u ñetshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ðivhadze hafhu u anḁadza kha vhagudi.**
 - a. Kha vha ri: Ñamusi ri ḁo fhedzisa u anḁadza tshipiḁa tsha zwe ra ñwala.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri: Musi ri tshi anḁadza mañwalwa ashu, ri a dzudzanyela u kovhela vhañwe vhathu. Ri nanga mushumo washu wa khwine, ra u ita uri u vhe wavhuḁi nahone u pfhesesee, ra u kovhela vhañwe uri vha u vhale na u ḁiphina ngawo.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha bvele phanḁa na u anḁadza.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Zwino bvelani phanḁa na u anḁadza mushumo wa vhoiwe wa mulovha. Ni elelwe u ita mushumo wavhuḁi nahone une wa pfhala, u itela uri zwi vhe zwo dzudzanyea musu ni tshi kovhela vhañwe.
3. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi.**
 - a. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa u nanga na u anḁadza tshipiḁa tsha mañwalwa avho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha anḁadza mañwalwa avho

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
Vhagudi dza
U ñwalela
Mabammbiri
a A4 a songo
baindiwaho

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḁa na u ñetshedza zwo ñwalwaho.

Hu iswa phanḁa na zwa ngudo yo fhiraho.

U n̄wala: Vhagudi vha an̄dadza mañwalwa avho

TSHIFHINGA
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
Vhagudi dza
U n̄walela

Mabammbiri
a A4 a songo
baindiwaho

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo n̄walwaho.

Hu iswa phanda na zwa ngudo yo fhiraho.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa n̄dila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ja u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yothe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa othe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i daho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: U ṅwala: maṅwalwa ane a dikhoudea

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu ṭodei
zwishumiswa

1. Kha vha ṅwale kha bodo fonimi ṭhanu dze vhagudi vha guda kana vha vusuludza.
2. Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri vha khou ya u tamba mutambo wa u ḍiphina ngawo wa foniki.
3. Kha vha ṭalutshedze uri vhagudi vha khou ṅwala maipfhi, mafhungo kana na tshiṭori vha tshi shumisa yeneyo mibvumo FHEDZI.
4. Kha vha sike fhungo ḽipfhufhi ḽithihi sa tsumbo vha ḽi ṅwale kha bodo (Kana vha ṅwale maipfhi arali zwi sa konadzei u ṅwala fhungo.)
5. Kha vha ri vhagudi vha sedze uri maipfhi kana fhungo zwo ṅwalwa nga ngona naa:
 - a. ḽi thoma nga ḽederedanzi?
 - b. ḽi fhela nga tshitopo/tshiga tsha u awela/tshithoma, tshivhudzisi kana tshigagarukela?
 - c. Vho shumisa fhedzi fonimi ṭhanu dzi re kha bodo?
6. Tshi tevhelaho, kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi ya u ṅwala maipfhi avho na fhungo kana mafhungo.
7. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅekane bugu dzavho vha ṭole mishumo yavho.
8. Kha vha ri vhagudi vha re na maipfhi kana mafhungo manzhisa a songo khakheaho vha vhalele nṭha mishumo yavho.
9. Musi vha tshi khou vhalala, vhone kha vha ṅwale aya maipfhi kana mafhungo kha bodo.
10. Kha vha sedzuluse hafhu vha vhone arali vho shumisa fonimi ṭhanu fhedzi.
11. Kha vha khoḍe vhagudi vhoṭhe nge vha ḍidina.

Muñwalo: Kha vha modele u ñekedza mañwalwa avho

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
anḡadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḡa na u ñetshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ñivhadze u ñetshedza kha vhagudi.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri ḡo ñetshedza zwe ra ñwala na zwe ra anḡadza.
 - b. Kha vha ri: Musi ri tshi ñetshedza zwe ra ñwala, ri ñekana na vhañwe. Ri ambela nḡha zwi tshi pfhala uri na vhañwe vha zwi pfhe.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Musi ro no fhedza u amba, ri nga tshimbila na kilasi u sumbedza vhañwe tshifanyiso tshashu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Musi vhañwe vha tshi khou ñekedza, ri thetshesela nga vhuronwane. Ri tea u sumbedza vhuthu tshifhinga tshoḡhe na u vha vhandela zwandḡa musi vho no fhedza.
2. **Kha vha modele nḡila ya u ñetshedza kha kilasi.**
 - a. Kha vha imisele nḡha mvetamveto yavho yo anḡadzwaho uri muñwe na muñwe a i vhone.
 - b. Kha vha ḡaluse tshifanyiso tshavho nga u ḡavhanya vha dovhe vha vhale zwe vha ñwala. Kha vha modele u ambela nḡha nahone zwi tshi pfhala uri muñwe na muñwe a zwi pfhe.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha vha vhandele zwandḡa musi vha tshi fhedza.
3. **Kha vha tshimbile na kilasi vha sumbedze muñwe na muñwe tshifanyiso tshavho.**
4. **Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u ḡilugisela u ñetshedza.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Humbulani nga ha fhungo ḡa u ḡalusa tshifanyiso tshanḡu nahone ni ḡiḡowedze u vhala zwe na ñwala.
5. **Kha vha ñee vhagudi minete i si gathi ya u humbula na u vhala.**
6. **Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u ñetshedza kha phathinara yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḡalutshedze tshifanyiso tshavho na u vhalela phathinara dzavho zwe vha ñwala.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha modeḽe u ṅekedza maṅwalwa avho

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
aṅḁadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḁa na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho.

Hu iswa phanḁa na zwa ngudo yo fhiraho.

U ṅwala: Kha vha modeḽe u ṅekedza maṅwalwa avho

TSHIFHINGA
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
aṅḁadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḁa na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho.

Hu iswa phanḁa na zwa ngudo yo fhiraho.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ṅdila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ja u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yothe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na maṅwalwa othe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo ṅetshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muṅwe na muṅwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i ḡaho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṱha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwaṅu: Bugu Khulwane, Ṱhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṱori zwothe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṱori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṱa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwothe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: U tamba mitambo ya divhaipfhi: Litambwa kana U ola

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshoko na
bodo ya
tshoko

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 1 ane a vha maiiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vhone vha khou ya vusuludza maipfhi a divhaipfhi e vhagudi vha guda kha themo ino.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri do tamba 'Litambwa kana U ola'.
 - b. Ri do nanga mugudi ane a 'do tamba'.
 - c. Uyu mugudi u da phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi.
 - d. Uyu mugudi u tea u ita litambwa la ili ipfhi KANA a ola tshifanyiso tsha ipfhi ili kha bodo.
 - e. Vhanwe vhothe kilasini vha tea u imisa zwanda vha tshi humbulela ili ipfhi.
 - f. Muthu ane a 'khoul tamba' u vhidzelela vhagudi uri vha fhindule.
 - g. Muthu ane a fhindula zwone ndi ene a no do tamba. U ya phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi ndevheni.
4. **Kha vha vhidze mugudi wa u thoma a de a tambe, mutambo u thome.**

Foniki: U ṅwala: maṅwalwa ane a dikhoudea

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu ṭodei
zwishumiswa

1. Kha vha ṅwale kha bodo fonimi ṭhanu dze vhagudi vha guda kana vha vusuludza.
2. Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri vha khou ya u tamba mutambo wa u ḍiphina ngawo wa foniki.
3. Kha vha ṭalutshedze uri vhagudi vha khou ṅwala maipfhi, mafhungo kana na tshiṭori vha tshi shumisa yeneyo mibvumo FHEDZI.
4. Kha vha sike fhungo ḽipfhufhi ḽithihi sa tsumbo vha ḽi ṅwale kha bodo (Kana vha ṅwale maipfhi arali zwi sa konadzei u ṅwala fhungo.)
5. Kha vha ri vhagudi vha sedze uri maipfhi kana fhungo zwo ṅwalwa nga ngona naa:
 - a. ḽi thoma nga ḽeḽeredanzi?
 - b. ḽi fhela nga tshitopo/tshiga tsha u awela/tshithoma, tshivhudzisi kana tshigagarukela?
 - c. Vho shumisa fhedzi fonimi ṭhanu dzi re kha bodo?
6. Tshi tevhelaho, kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi ya u ṅwala maipfhi avho na fhungo kana mafhungo.
7. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅekane bugu dzavho vha ṭole mishumo yavho.
8. Kha vha ri vhagudi vha re na maipfhi kana mafhungo manzhisa a songo khakheaho vha vhalele nṭha mishumo yavho.
9. Musi vha tshi khou vhalala, vhone kha vha ṅwale aya maipfhi kana mafhungo kha bodo.
10. Kha vha sedzuluse hafhu vha vhone arali vho shumisa fonimi ṭhanu fhedzi.
11. Kha vha khoḽe vhagudi vhoṭhe nge vha ḍidina.

U vhalā (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha ṅekedza maṅwalwa avho

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
aṅḁadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho.

1. **Kha vha ḁivhadze hafhu u ṅetshedza kha vhagudi.**
 - a. Kha vha ri: Ni elelwe uri ino vhege ri ḁo ṅetshedza zwe ra ṅwala na zwe ra aṅḁadza.
 - b. Kha vha ri: Musi ri tshi ṅetshedza zwe ra ṅwala, ri ṅekana na vhaṅwe. Ri ṭalutshedza nyolo dzashu na u vhalā zwe ra ṅwala. Ri ambela ṅṭha zwi tshi pfhala uri muṅwe na muṅwe a zwi pfhe.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Musi ro no fhedza u amba, ri nga tshimbila na kilasi u sumbedza vhaṅwe tshifanyiso tshashu.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Musi vhaṅwe vha tshi khou ṅekedza, ri thetsheslesa nga vhuronwane. Ri tea u sumbedza vhuthu tshifhinga tshoṭhe na u vha vhandela zwanda musu vho no fhedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi vha ḁe vha ṅetshedze kha kilasi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ḁa phanda ha kilasi vha ṅekedza.
 - b. Kha vha ṅee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u ṭalusa tshifanyiso tshawe na u vhalā zwe a ṅwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
 - d. Musi vhagudi vha tshi khou ṅetshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetsheslesa nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muṅwe na muṅwe we a ṅetshedza.

U ṅwala: Vhagudi vha isa phanda na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho

TSHIFHINGA
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ṅwala:
Lebuḽe: Dzina

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha ṅekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ḡa phanda ha kilasi vha ṅekedza.
 - b. Kha vha ṅee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u ṭalusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ṅwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou ṅetshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muṅwe na muṅwe we a ṅetshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ḡe phanda ha kilasi vha ṅetshedze.**

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ṅḽila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siṭari ḽa u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ṭole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yoṭhe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na maṅwalwa oṭhe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo ṅetshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muṅwe na muṅwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i ḡaho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṭhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha tambe mitambo ya divhaipfhi: Dzina kana liiti?

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu tōḡei
zwishumiswa

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi oṭhe a no bva kha Themo ya 1 ane a vha maiiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri madzina ndi maipfhi a no rina madzina nahone maiiti ndi maipfhi a nyito kana a u ita nyito.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri khou ya u tamba mutambo wa 'dzina kana liiti'.
 - b. Ndi ḡo bula ipfhi.
 - c. Arali li dzina ni tea u imisa munwe muthihi.
 - d. Arali li liiti ni tea u imisa minwe mivhili.
 - e. U bva afho ni ḡo shuma nga phere (vhavhilihavhili) ni tshi vhumba fhungo nga ilo ipfhi, ni tshi sumbedza zwine ipfhi la amba.
 - f. Ndi ḡo vhidza phere dzo fhambanaho uri vha bule mafhungo avho.
4. **Kha vha thome nga u amba ipfhi mutambo u mbo ḡi thoma.**

Foniki: Kha vha fhaṭe na u ṭana maipfhi

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Vumba la
u tambisa,
plasithisini,
zwithivho zwa
mabodelo,
wulu, phasṭa,
nzw.

1. Kha vha ye fhethu ho aṭamaho.
2. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha ḡo shumela hone.
3. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha ḡo ṭana hone zwithu.
4. Kha vha khethekanye vhagudi vha bve zwigwada zwa vhagudi vha 2-4.
5. Kha vha phakhele tshigwada tshiṇwe na tshiṇwe zwishumiswa zwi re hone.
6. Kha vha vhudze tshigwada tshiṇwe na tshiṇwe tshi elekanye nga ipfhi line vha nga ṇwala.
7. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze zwigwada zwi fhaṭe ipfhi ilo nga zwishumiswa.
8. Musi zwigwada zwo no fhaṭa maipfhi azwo kha zwi a ṭane fhethu ha u ṭana maipfhi.
9. Kha vha tende vhagudi vha monamone vha tshi vhala maipfhi a muṇwe na muṇwe.
10. Kha vha livhuwe vhagudi vha vha vhudze uri vha kunakise fhethu.

Muñwalo: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha ñekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ða phanda ha kilasi vha ñekedza.
 - b. Kha vha ñee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u tulusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ñwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ðe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha ñekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ða phanda ha kilasi vha ñekedza.
 - b. Kha vha ñee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u tulusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ñwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ðe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ja u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yotthe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa othe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i daho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiitori zwothe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiitori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhat'a divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwothe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha tambe mitambo ya divhaipfhi: Dzina kana liiti?

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu todei
zwishumiswa

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 1 ane a vha maiiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri madzina ndi maipfhi a no rina madzina nahone maiiti ndi maipfhi a nyito kana a u ita nyito.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri khou ya u tamba mutambo wa 'dzina kana liiti'.
 - b. Ndi do bula ipfhi.
 - c. Arali li dzina ni tea u imisa munwe muthihi.
 - d. Arali li liiti ni tea u imisa minwe mivhili.
 - e. U bva afho ni do shuma nga phere (vhavhilihavhili) ni tshi vhumba fhungo nga ilo ipfhi, ni tshi sumbedza zwine ipfhi la amba.
 - f. Ndi do vhidza phere dzo fhambanaho uri vha bule mafhungo avho.
4. **Kha vha thome nga u amba ipfhi mutambo u mbo di thoma.**

Foniki: Kha vha fhatse na u tana maipfhi

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Vumba la
u tambisa,
plasithisini,
zwithivho zwa
mabodelo,
wulu, phasta,
nzw.

1. Kha vha ye fhethu ho atamaho.
2. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha do shumela hone.
3. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha do tana hone zwithu.
4. Kha vha khethekanye vhagudi vha bve zwigwada zwa vhagudi vha 2-4.
5. Kha vha phakhele tshigwada tshinwe na tshinwe zwishumiswa zwi re hone.
6. Kha vha vhudze tshigwada tshinwe na tshinwe tshi elekanye nga ipfhi line vha nga nwala.
7. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze zwigwada zwi fhatse ipfhi ilo nga zwishumiswa.
8. Musi zwigwada zwo no fhatse maipfhi azwo kha zwi a tane fhethu ha u tana maipfhi.
9. Kha vha tende vhagudi vha monamone vha tshi vhalala maipfhi a munwe na munwe.
10. Kha vha livhuwe vhagudi vha vha vhudze uri vha kunakise fhethu.

Muñwalo: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
anḡadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha ñekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ḡa phanda ha kilasi vha ñekedza.
 - b. Kha vha ñee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u ṭalusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ñwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanḡa mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ḡe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
anḡadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha ñekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ḡa phanda ha kilasi vha ñekedza.
 - b. Kha vha ñee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u ṭalusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ñwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanḡa mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ḡe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ja u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yothe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa othe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i daho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiitori zwothe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiitori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhat'a divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwothe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha tambe mitambo ya divhaipfhi: Dzina kana liiti?

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 1 ane a vha maiiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri madzina ndi maipfhi a no rina madzina nahone maiiti ndi maipfhi a nyito kana a u ita nyito.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri khou ya u tamba mutambo wa 'dzina kana liiti'.
 - b. Ndi do bula ipfhi.
 - c. Arali li dzina ni tea u imisa munwe muthihi.
 - d. Arali li liiti ni tea u imisa minwe mivhili.
 - e. U bva afho ni do shuma nga phere (vhavhilivhavhili) ni tshi vhumba fhungo nga ilo ipfhi, ni tshi sumbedza zwine ipfhi la amba.
 - f. Ndi do vhidza phere dzo fhambanaho uri vha bule mafhungo avho.
4. **Kha vha thome nga u amba ipfhi mutambo u mbo di thoma.**

Foniki: Kha vha fhatṣe na u ṭana maipfhi

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Vumba la
u tambisa,
plasithisini,
zwithivho zwa
mabodelo,
wulu, phasṭa,
nzw.

1. Kha vha ye fhethu ho aṭamaho.
2. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha do shumela hone.
3. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha do ṭana hone zwithu.
4. Kha vha khethekanye vhagudi vha bve zwigwada zwa vhagudi vha 2-4.
5. Kha vha phakhele tshigwada tshiṇwe na tshiṇwe zwishumiswa zwi re hone.
6. Kha vha vhudze tshigwada tshiṇwe na tshiṇwe tshi elekanye nga ipfhi line vha nga ṇwala.
7. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze zwigwada zwi fhatṣe ipfhi ilo nga zwishumiswa.
8. Musi zwigwada zwo no fhatṣa maipfhi azwo kha zwi a ṭane fhethu ha u ṭana maipfhi.
9. Kha vha tende vhagudi vha monamone vha tshi vhalala maipfhi a muṇwe na muṇwe.
10. Kha vha livhuwe vhagudi vha vha vhudze uri vha kunakise fhethu.

Muñwalo: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
anḡadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha ñekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ḡa phanda ha kilasi vha ñekedza.
 - b. Kha vha ñee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u ṭalusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ñwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanḡa mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ḡe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
anḡadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha ñekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ḡa phanda ha kilasi vha ñekedza.
 - b. Kha vha ñee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u ṭalusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ñwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanḡa mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ḡe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U n̄wala: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo n̄walwaho

TSHIFHINGA
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
an̄dadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo n̄walwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha n̄kedze kilasi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u da phanda ha kilasi vha n̄kedza.
 - b. Kha vha n̄ee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u t̄alusa tshifanyiso tshawe na u vhalazwe a n̄wala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha de phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhalazwe ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhalazwe dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari la u thoma.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi vha t̄ole arali vha tshi kona u vhalazwe mibvumo yoṭhe ya foniki.
 - d. Kha vha vhidze vhagudi uri vha sielisane u vhalazwe hafhu maipfhi na mañwalwa oṭhe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhalazwe zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i d̄aho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: Kha vha fhaṭe na u ṭana maipfhi

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Vumba ṽa
u tambisa,
pṽasithisini,
zwithivho zwa
mabodelo,
wuṽu, phasṽa,
nzw.

1. Kha vha ye fhethu ho aṭamaho.
2. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha ḡo shumela hone.
3. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha ḡo ṭana hone zwithu.
4. Kha vha khethekanye vhagudi vha bve zwigwada zwa vhagudi vha 2–4.
5. Kha vha phakhele tshigwada tshiṽwe na tshiṽwe zwishumiswa zwi re hone.
6. Kha vha vhudze tshigwada tshiṽwe na tshiṽwe tshi elekanye nga ipfhi ṽine vha nga ṽwala.
7. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze zwigwada zwi fhaṭe ipfhi ṽlo nga zwishumiswa.
8. Musi zwigwada zwo no fhaṭa maipfhi azwo kha zwi a ṭane fhethu ha u ṭana maipfhi.
9. Kha vha tende vhagudi vha monamone vha tshi vhala maipfhi a muṽwe na muṽwe.
10. Kha vha livhuwe vhagudi vha vha vhudze uri vha kunakise fhethu.

Muṽwalo: Vhagudi vha isa phanda na u ṽetshedza zwo ṽwalwaho

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
aṇḡadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u ṽetshedza zwo ṽwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha ṽekedze kṽasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ḡa phanda ha kṽasi vha ṽekedza.
 - b. Kha vha ṽee mugudi muṽwe na muṽwe minete ya 1–2 u ṽalisa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ṽwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou ṽetshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kṽasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwaṇḡa mugudi muṽwe na muṽwe we a ṽetshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ḡe phanda ha kṽasi vha ṽetshedze.**

U vhala (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha nekedze kilasi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u da phanda ha kilasi vha nekedza.
 - b. Kha vha nee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u talusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a nwalwa.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muṅwe na muṅwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha de phanda ha kilasi vha netshedze.**

U nwalwa: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho

TSHIFHINGA
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha nekedze kilasi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u da phanda ha kilasi vha nekedza.
 - b. Kha vha nee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u talusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a nwalwa.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muṅwe na muṅwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha de phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ja u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yotlhe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa othe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi munwe na munwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i daho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiitori zwothe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiitori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhat'a divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwothe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha tambe mitambo ya ḡivhaipfhi: Dzina kana ḡiiti?

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a ḡivhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a ḡivhaipfhi oṭhe a no bva kha Themo ya 1 ane a vha maiiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri madzina ndi maipfhi a no rina madzina nahone maiiti ndi maipfhi a nyito kana a u ita nyito.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri khou ya u tamba mutambo wa 'dzina kana ḡiiti'.
 - b. Ndi ḡo bula ipfhi.
 - c. Arali ḡi dzina ni tea u imisa munwe muthihi.
 - d. Arali ḡi ḡiiti ni tea u imisa minwe mivhili.
 - e. U bva afho ni ḡo shuma nga phere (vhavhilihavhili) ni tshi vhumba fhungo nga ḡo ipfhi, ni tshi sumbedza zwine ipfhi ḡa amba.
 - f. Ndi ḡo vhidza phere dzo fhambanaho uri vha bule mafhungo avho.
4. **Kha vha thome nga u amba ipfhi mutambo u mbo ḡi thoma.**

Foniki: Kha vha fhaṭe na u ṭana maipfhi

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Vumba ḡa
u tambisa,
ṭasithisini,
zwithivho zwa
mabogelo,
wuḡu, phasṭa,
nzw.

1. Kha vha ye fhethu ho aṭamaho.
2. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha ḡo shumela hone.
3. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha ḡo ṭana hone zwithu.
4. Kha vha khethekanye vhagudi vha bve zwigwada zwa vhagudi vha 2–4.
5. Kha vha phakhele tshigwada tshiṇwe na tshiṇwe zwishumiswa zwi re hone.
6. Kha vha vhudze tshigwada tshiṇwe na tshiṇwe tshi elekanye nga ipfhi ḡine vha nga ṇwala.
7. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze zwigwada zwi fhaṭe ipfhi ḡo nga zwishumiswa.
8. Musi zwigwada zwo no fhaṭa maipfhi azwo kha zwi a ṭane fhethu ha u ṭana maipfhi.
9. Kha vha tende vhagudi vha monamone vha tshi vhala maipfhi a muṇwe na muṇwe.
10. Kha vha livhuwe vhagudi vha vha vhudze uri vha kunakise fhethu.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
anḡadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha nekedze kilasi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ḡa phanda ha kilasi vha nekedza.
 - b. Kha vha nee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u ṭalusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ṅwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muṅwe na muṅwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ḡe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U ṅwala: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho

TSHIFHINGA
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
anḡadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha nekedze kilasi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ḡa phanda ha kilasi vha nekedza.
 - b. Kha vha nee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u ṭalusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ṅwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muṅwe na muṅwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ḡe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ja u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yothe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa othe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i daho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṱhanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwothe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwothe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

